T.C

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

RADYO, TELEVİZYON ve SİNEMA ANABİLİM DALI

RADYO TELEVİZYON BİLİM DALI

KOMÜNİZM DÖNEMİNDE ARNAVUTLUK SİNEMASI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

FİTİM ROPAJ

T.C

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

RADYO, TELEVİZYON ve SİNEMA ANABİLİM DALI

RADYO TELEVİZYON BİLİM DALI

KOMÜNİZM DÖNEMİNDE ARNAVUTLUK SİNEMASI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

FİTİM ROPAJ

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi YALÇIN LÜLECİ

İSTANBUL, 2021

ÖNSÖZ

Eşsiz ve zorlu süreçlerle dolu bir tarihi olan Arnavutluk'un bir evladı olarak ülkemin yararına olan bir çalışma yapmak beni hem motive ediyor hem de gururlandırıyor. Büyük bir sinema geçmişine sahip olan Arnavutluk ne yazık ki sinema çalışmalarında çok geride kalmıştır. Bu yüzden de bu eksiklik çalışmayı yaparken beni epey zorlamıştır. Ancak umarım bundan sonra çalışmalar giderek artar ve Arnavut sineması gerçek değerini bulur.

Doğu Avrupa sineması yani komünist blok ülkelerinin sineması belli bir izleyici kitlesine bugün dahi sahip iken Arnavutluk sineması sadece Arnavutluk ile sınırlı kalmış, kapasitesi olmasına rağmen kendini gösterememiştir. Türkiye'deki sinema literatüründe de Arnavutluk sineması ile alakalı yok denecek derecede materyal vardır. Bu yüzden bu tezin Türkiye'deki sinema severlerin de yararına olacağı kanaatindeyim.

Türkiye'ye geldiğim 2009 yılından beri bana ve dünden bugüne binlerce uluslararası öğrenciye sevgi ve saygı gösteren Türkiye'ye teşekkürü borç bilirim. Umarım sonraki yıllarda bu sayı artar ve hem Türkiye hem de bu öğrencilerin vatanları için bu çalışmalar ve gayretler hayırlı olur. Bu tezde yanımda olan herkese teşekkürlerimi borç bilirim.

GENEL BİLGİLER

Adı ve Soyadı: Fitim Ropaj

Anabilim Dalı: Radyo, Televizyon ve Sinema

Programı: Radyo ve Televizyon

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Yalçın Lüleci

Tez Türü ve Tarihi: Yüksek Lisans – Temmuz 2021

Anahtar Kelimeler: Arnavutluk, Sinema, Komünizm, Enver Hoca

ÖZET

Diktatörlerin en fazla kullandıkları algı yaratma araçlarından biri olan sinema Sovyetler Birliği, Nazi Almanya'sı ve Faşist İtalya'da yakaladığı büyük başarılardan sonra çeşitli ülkelerin rejimlerinde de propaganda aracı olarak kullanılmıştır. Diğer Avrupa ülkelerine göre Arnavutluk'a daha geç gelen sinema Arnavut halkını da etkilemiştir. Önce İtalyan bir fotoğrafçı olan Marubi'nin İşkodra'da fotoğraf stüdyosu açmasıyla sinematografi ile tanışan halk, daha sonra Marubi'nin öğrencisi olan Kole İdromeno'nun kendi evinde başlattığı sinema geceleri ile yepyeni bir icada tanıklık etmiştir. Ancak Arnavut sinema tarihi açısından derin izler bırakan kişiler Manaki Kardeşlerdir. Onlar Arnavutluk için tarihi öneme sahip olan ve 1908 yılında Manastır şehrinde gerçekleşen "Arnavut Dili Kongresi'ni" kayda almışlardır. Sonrasında çeşitli yabancı film şirketleri Arnavutluk topraklarında birden fazla çekimler yaptılar.

Kral Zogu zamanında İtalya'nın büyük etkisi olan Arnavutluk'ta İtalyan yapımcıların önderliğinde birkaç kısa film çekilmiş ve İtalya'nın 1939 yılında Arnavutluk'u tamamen işgal etmesiyle bazı İtalyan filmleri açık havada gösterilmiş ve bir İtalyan film şirketi kurulmuştur. Ancak Arnavutluk'ta asıl sinemanın başlangıcı komünizmin devletin başına geçmesiyle başlar. Sinemanın etkisini iyi bilen diktatör Enver Hoca, Sovyetler Birliği ile anlaşarak Arnavutluk'taki ilk film stüdyosu olan Kinostudio'yu kurar. Bugüne kadar gelebilmiş

neredeyse bütün filmlerin yapımı devletin kontrolünde olan bu film stüdyosuna aittir. Önce Sovyet yönetmenler ve kurgucularından destek alan Kinostudio zamanla Arnavutların eline geçmiş ve herhangi bir yabancı ülkeden destek almadan faaliyetlerini sürdürmüştür. Filmlerde özellikle Enver Hoca'nın hayal ettiği "İdeal Arnavut Vatandaş" konusu işlenmiştir. Dinler aşağılanmış ve zaman zaman diğer bütün dünya ülkeleri düşman ilan edilmiştir.

Kadınların toplumda daha fazla yer almalarını sağlamak için eski görüşler eleştirilmiş ve her meslekte kadınların çalışabileceklerini gösteren farklı sahneler filmlerde gösterilmiştir. Özellikle 10'dan fazla savaşçı çocuk filmi çekilerek yeni neslin vatana sahip çıkan kahraman bireyler olarak yetiştirilmesi amaçlanmıştır.

Enver Hoca'nın onayını almadan hiçbir film gösterime girmezken sansür en yüksek düzeydeydi. Bağımsız filmlerin yasak olduğu ülkede zamanla yabancı filmlerin gösterimine de izin verilmemiştir.

Göstergebilim kuramı çerçevesinde üç önemli Arnavut filmi analiz edilmiş olup bu filmler şu sebeplerden dolayı seçilmiştir: *Skënderbeu - Lufëtari i madh i Shqipërise (İskender Bey - Arnavutluk'un Büyük Savaşçısı)* filmi Sovyetler'in yönetmenliğinde çekilmiş olmasına rağmen ilk Arnavut filmi olarak sayılmaktadır. *Shembja e İdhujve (İdollerin Yıkımı)* filmi dinleri en ağır dille eleştirmektedir. Özellikle bu filmde papaz ve kilise aşağılanmaktadır. *Kapedani (Komutan)* filmi ise kadınların mesleklerde çalışmasını hor gören eski zihniyeti eleştirir ve onlarla alay eder. Kadınların hem şehirde hem köyde her işte yer almasını savunur.

GENERAL İNFORMATİON

Name and Surname:	Fitim Ropaj
Field:	Radio, Television and Cinema
Programme:	Radio and Television
Supervisor:	Asts. Prof. Yalçın Lüleci
Degree Awarded and Date:	Master – July 2021
Keywords:	Albania, Cinema, Communism, Enver Hoxha

SUMMARY

Cinema, which is one of the most used perception creation tools by dictators, started to be used by the regimes of various countries after its great success in the Soviet Union, Nazi Germany and Fascist Italy. The cinema, which entered Albania later than other European countries, has managed to impress every Albanian citizen. The people, who first became acquainted with the machines when Marubi, an Italian photographer, opened a photography studio in Shkodër, later witnessed a brand new invention with the cinema nights started in his own home by Kole İdromeno, a student of Marubi. However, it is the Yanaki brothers who left deep traces in Albanian cinema history. They recorded the "Congress of the Albanian Language", which was of historical importance for Albania and took place in the city of Manastir in 1908. Afterwards, various foreign film companies shot more than once in Albanian territory.

During the reign of King Zogu, a few short films were shot in Albania by the İtialian film procuders. With the Italian occupation of Albania in 1939, some Italian films were shown outdoors and an Italian film company was established. However, the beginning of the real cinema in Albania begins with the coming of communism to the state. The dictator Enver Hoxha, who knew the influence of cinema well, made an agreement with the Soviet Union and established Kinostudio, the first film studio in Albania. The production of almost all films that

have survived due today belongs to this film studio, which was under the control of the state. Kinostudio, which first received support from Soviet directors and editors, eventually fell into the hands of Albanians, and after that, no support was received from any foreign country. In the films, the subject of "Ideal Albanian Citizen", which Enver Hoxha dreamed of, was handled. Religions were humiliated and from time to time all other countries of the world were declared enemies.

In order to make women more involved in society, old views were criticized and shown in movies with different scenes where women in every profession could work. In particular, more than 10 films of warrior children were shot, aiming to raise the new generation as heroic individuals who protect their homeland.

Censorship was at its highest, while no film was released without the approval of Enver Hoxha. In the country where independent films were prohibited, many foreign films were not allowed to be shown over time.

Three important Albanian films were analyzed within the framework of semiotic theory and these films were chosen for the following reasons: *Skënderbeu - Lufëtari i madh i Shqipërise (Skanderbeg - the great warrior of Albania)* is considered the first Albanian film even though it was directed by the Soviets. *Shembja e Idhujve (The Destruction of Idols)* criticizes religions in the strongest terms. Especially in this film, he insults the priest and the church. *Kapedani*, on the other hand, criticizes and mocks the old mentality that despises women working in professions. İt advocates for women to take part in every job both in the city and in the village.

İÇİNDEKİLER

Sayfa no.

TABLO LİSTESİ

Sayfa no:

ŞEMA LİSTESİ

Sayfa no:

GÖRSEL LİSTESİ

Sayfa no:

GİRİŞ

Arnavutlar, bölgenin en eski ülkeleri arasında ilk sırada yer almaktadırlar. Arnavutluk tarihi sadece Arnavut topraklarının bulunduğu coğrafi alanı değil, aynı zamanda Osmanlı İmparatorluğu döneminden bu yana bugünün Arnavutluk sınırları dışında kalan Arnavutların yaşadığı diğer alanları da içermektedir. Arnavut topraklarındaki en eski insan izleri, Orta Paleolitik'e (100.000 - 30.000 yıl önce) ait olan Musteryen döneminde ortaya çıkmaktadır. Tarihsel kaynaklar, Demir Çağı'nda Arnavutluk topraklarında, o zamanlar Avrupa'nın en kalabalık nüfuslarından biri olan ve Balkanlar'ın batı kısmına yayılan antik çağın en ünlü uygarlıklarından biri olan İliryalıların yaşadığını kanıtlamaktadır. Elverişli jeostratejik konumu her zaman daha gelişmiş komşu uygarlıkların dikkatini çekmiştir ve bu nedenle Arnavutluk her zaman Yunan, Bizans ve ardından bu ülkenin tarihinde iz bırakan, Slav ve Osmanlı uygarlıklarının işgali altında kalmıştır.[1]

Roma fethine kadar takip eden yüzyıllarda, en gelişmiş İlirya eyaletleri, özellikle kıyı bölgeleri olan güney eyaletleri, en yüksek sosyal ve politik gelişmelerini bağımsız olarak kabul etmişlerdir. Roma İmparatorluğu 395 yılında Doğu ve Batı olarak ikiye bölündüğünde, bugünün Arnavutluk toprakları Bizans İmparatorluğu'nun bir parçası oldu. Roma İmparatorluğu zamanında, bazı İliryalılar yeni imparatorlukta yüksek mevkilere yükseldiler. Bizans tarihini şekillendiren (491'den 565'e kadar hüküm süren) üç imparator İlirya kökenliydi: I. Anastasius, I. Justin ve en ünlü Bizans imparatoru I. Justinian. Bizans İmparatorluğu'nun zayıflığını gören Arnavutluk, IX. yüzyıldan başlayarak, Bulgar Haçlılar, Normanlar, güney İtalya'nın Angves'leri, Sırplar ve Venedikliler gibi bir dizi yabancı gücün tam kontrolünde olmuştur. Ülkenin 1347'de Stefan Dushan liderliğindeki Sırplar tarafından nihai olarak işgali, Arnavutların yurtdışında, özellikle Yunanistan ve Ege adalarında kitlesel olarak yerinden edilmesine neden oldu. XIV. yüzyılın ortalarında, Bizans egemenliği Arnavutluk'ta yaklaşık 1000 yıl sonra sona ermiştir.[2]

XIV. yüzyılda Balkanlar'da güçlerini genişleten Türkler Arnavutluk topraklarına girerler. Osmanlı Türkleri 1388'de Arnavutluk'u fethetmiş ve yaklaşık kırk yıl sonra (1430) ülkenin fethini tamamlamıştır. Ancak 1443'ten sonra Gjergj Kastriot Skënderbeu (İskender Bey) (1405-1468) olarak bilinen askeri deha bir Arnavut, Arnavut prenslerini kendi etrafında birleştirdi ve Kruja (Akçahisar) kalesini zapt etti. 25 yıl boyunca Osmanlı ordusu kaleyi

---

[1] *Albanians*, (10.09.2021), https://www.panacomp.net/albanians/

[2] *The Illyrians*, (10.09.2021), https://www.britannica.com/place/Albania/Cultural-institutions#ref476150

fethetmeyi çalışmış olsa da bunu başaramamıştır. Arnavutluk'un Avrupa ile bir köprü olmasından dolayı Osmanlı için Akçahisar kalesinin ele geçirilmesi çok önemliydi; ancak İskender Bey ölünceye kadar alamadı. Ölümünden sonra Arnavut direnişi yavaş yavaş azaldı ve Türkler ülkeyi 1506 yılına kadar tamamen ele geçirdi. İskender Bey'in Arnavutluk'u bağımsız kılmak için verdiği uzun mücadele, birliklerini güçlendirdiği için Arnavutlar için çok önemli hale geldi. Arnavut toprakları hakkında daha fazla farkına varmalarını sağladı ve savaşın ilerleyen dönemlerinde büyük bir ilham kaynağı oldu.[3]

XIX. yüzyılın ortalarına gelindiğinde Osmanlı Devleti, Arnavutlar da dahil olmak üzere Balkanlar'ın ulusal hayallerini gerçekleştirmeye çalıştığı bir dönemde "Doğu Sorunu"nun sancıları içindeydi. Arnavutlar, ulusal çıkarlarını korumak ve desteklemek için 1878'de Kosova'nın Prizren kentinde bir araya gelerek Arnavutluk Prizren Birliği'ni kurdular. Birliğin siyasi ve kültürel olmak üzere iki ana amacı vardı. İlk olarak, tüm Arnavut topraklarını birleştirmeye çalıştı ancak başarılı olamadı. İkincisi, Arnavut dili, edebiyatı, eğitimi ve kültürünün gelişimi için bir hareketi keskinleştirdi. Arnavut Birliği, Avrupalı güçlerin baskısı altında, 1881'de Osmanlılar tarafından yok edildi. O zamandan beri Birlik, Arnavutluk'un ulusal uyanışının bir sembolü haline geldi ve fikirleri ve hedefleri, daha sonra ulusal bağımsızlıkla sonuçlanan ivmeyi besledi. 1908'de İstanbul'da iktidara gelen Jön Türkler, demokratik reformlar ve özerklik verilmesi için Arnavutlara verdikleri taahhütleri göz ardı edince, Arnavutlar iki yılın sonunda (1910) silahlı savaşa girdiler. Arnavutluk'un düşman Balkan komşuları, Ekim 1912'de Osmanlı'ya savaş ilan etti ve Yunan, Sırp ve Karadağ orduları Arnavut topraklarına ilerledi. Ülkenin yıkımını önlemek için ulusun elçileri Vlora'daki (Avlonya) bir kongrede bir araya geldi. Bunlar, Osmanlı hükümetinde yüksek mevkilerde bulunmuş bir Arnavut olan İsmail Qemali tarafından yönetiliyordu. Kongre 28 Kasım 1912'de Arnavutluk'un bağımsızlığını ilan eden çağrıyı yayınladı.[4]

I. Dünya Savaşı'ndan sonra, 1920'lerin başında, Arnavut toplumu iki muhalif siyasi grup arasında bölündü. Birincisi büyük beyler ve paşalar, büyük toprak sahipleri, yurtdışında eğitim görmüş aydınlar, Arnavut vilayetlerinin birleştirilmesi için hareketin başlatıcıları ve Bağımsızlık Bildirgesi'ndeki kilit siyasi ve ekonomik aktörlerden oluşuyordu. İkinci grup siyasi yönelimleri solcu iken, Arnavutluk'u Batı standartlarına göre modernleştirmeyi de amaçlayan,

---

[3] İlir Rruga, İskender Bey İsyanlarının Dinî Boyutu Ve Papalıkla İlişkileri, **Dini Araştırmalar**, Temmuz - Aralık 2018, Cilt : 21, Sayı: 54, ss. 175-202

[4] *Shpallja e Pavarësisë, si u ngritën flamujt në Shqipërinë etnike*, (11.09.2021), https://shqiptarja.com/lajm/shpallja-e-pavaresise-si-u-ngriten-flamujt-ne-shqiperine-etnike

zamanın demokratik eğilimleri olan ilerici iş adamları ve politikacılardan oluşuyordu. İki savaş arasındaki dönemde, Arnavutluk birkaç hükümeti ve bir krallığı (Kral Zog I) tanıdı, ta ki 1939'da İtalya Arnavutluk'u işgal edip Kral I. Zog'u önce Yunanistan'da, sonra Mısır'a gitmeye zorlayana kadar. Ekim 1940'ta İtalyan kuvvetleri Arnavutluk'u Yunanistan'ı işgal etmek için askeri bir üs olarak kullandı ancak hızla Arnavutluk'a çekildiler. Nazi Almanya'sı 1941'de Yunanistan ve Yugoslavya'yı yendikten sonra, Kosova ve Çamerya eyaletleri Arnavutluk'a katılarak ulusal olarak birleşik bir Arnavut devleti kurdu. Yeni devlet, İtalya'nın teslim olmasının ardından İtalyan işgal kuvvetlerinin yerini alan Almanların 1943'te Arnavutluk'tan çekildiği Kasım 1944'e kadar sürdü. Kosova, Yugoslavya'nın Sırp kısmıyla yeniden birleşti ve Çamerya Yunanistan'da kaldı.[5]

Arnavutluk'un yeni yöneticileri, okuma yazma bilmeme, aşiret kan davaları, çeşitli salgın hastalıklar ve en temel medeni ve medeni hakların olağanüstü eksikliği nedeniyle zulüm gören son derece fakir bir ülkeyi miras aldı. Bunları ortadan kaldırmak için komünistler, 1912'de Vlora'da Bağımsızlık Bildirgesi'nden bu yana başlatılan reformlara ek olarak, Arnavutluk'un sosyal ve ekonomik bağımsızlığını hedefleyen radikal bir modernizasyon programı başlattılar. Ancak siyasi baskı, bu ulusal başarıları gizledi. Anayasa maddelerinin aksine, diktatör Enver Hoca'nın kuralı, Devlet Güvenlik Müdürlüğü'nün polis baskısıyla karakterize edildi. Hükümet, hoşnutsuzluğu gidermek için sık sık parti saflarındaki önderlere ve halka yönelik zulmü kullandı. Parti ve devlet liderlerini ister kültürel ister editöryal veya basitçe propaganda amaçlı olsun, çalışmalarında eleştirenler işten atıldı, zorunlu çalışma kamplarına hapsedildi veya basit sebeplerden dolayı idam edildi. Komünist rejim dini ulusal birliği ve ilerlemeyi engelleyen bir Orta Çağ feodal kurumu olarak görmesi üzerine 1967 yılında dini ibadetler yasaklandı. İbadet yerleri kapatıldı ve birçoğu ya yıkıldı ya da gençlik faaliyetleri için faaliyet merkezlerine dönüştürüldü. Sadece Tiran'ın merkezindeki Ethem Bey Camii gibi kültür varlıklarını oluşturanlar hayatta kaldı. II. Dünya Savaşı sonrası dönem Arnavutluk, Doğu Avrupa'nın diktatör Enver Hoca tarafından yönetilen en sert komünist diktatörlüklerinden biriydi. Siyasi, ekonomik ve sosyal güvensizlik 1990 ve 1992 yılları arasında birçok hükümetin düşmesine yol açtı. Uzun yıllar süren diktatörlüğün ardından Mart 1992'de serbest seçimler Demokrat Parti tarafından kazanıldı. Zorlu Arnavut izolasyonu son buldu.[6]

---

[5] Muharrem Dezhgiu, **Qëndrimi i Ahmet Zogut kundër pushtimit fashist të Shqipërisë,** https://gazetadielli.com/qendrimi-i-ahmet-zogut-kunder-pushtimit-fashist-te-shqiperise/ (11.09.2021)

[6] Adrian Civici, **100 vjet: Ekonomia shqiptare gjatë regjimit komunist (1945-1990),** https://www.monitor.al/100-vjet-ekonomia-shqiptare-gjate-regjimit-komunist-1945-1990/ , (11.09.2021)

Enver Hoca (16 Ekim 1908 - 11 Nisan 1985), 1944'ten ölümüne kadar devlet başkanı olarak görev yapan ve bir savaş suçlusu olarak kabul edilen bir Arnavut komünist politikacıydı. Arnavutluk İşçi Partisi'nin ilk sekreteri olmadan önce 1944'ten ölümüne kadar Arnavutluk Demokratik Cephesi'nin başkanı ve silahlı kuvvetlerin başkomutanıydı. 1944-1954 yılları arasında Arnavutluk Başbakanı olarak görev yaptı ve çeşitli zamanlarda Dışişleri ve Savunma Bakanı görevinde bulundu. 1908'de Gjirokastra'da doğdu, başlangıçta öğretmen olarak çalıştı ancak Arnavutluk'un faşist İtalya tarafından işgal edilmesinden sonra, İtalyan işgalciler tarafından oluşturulan Arnavut Faşist Partisi'ne katılmayı reddettiği için kovuldu. 1941'de kurulmasından sonra Arnavutluk Komünist Partisi'ne üye oldu ve 1943'te ilk sekreteri seçildi. Arnavutluk, Amerikalılar veya Sovyetler tarafından kurtarılan diğer Avrupa ülkelerinin aksine, Kasım 1944'te tamamen kendi güçleri tarafından kurtarılana kadar, partizanların başında İtalyan işgalcilere ve ardından Alman Nazilerine karşı savaştı. II. Dünya Savaşı'nın yıktığı ülkeyi yeniden inşa etti, altyapı kurdu, daha önce var olmayan bir sanayi ve bugün hâlâ kullanımda olan çok sayıda hidroelektrik santrali ve elektrik santrali kurdu. Bataklıkları ve salgınları ortadan kaldırdı. Arnavutluk'u ekonomik olarak diğer ülkelerden bağımsız hale getirmeye çalıştı. Orduyu güçlendirdi ve ülkeyi, başta Yugoslavya ve Yunanistan gibi komşu ülkeler tarafından, özellikle de güney Arnavutluk'ta toprak iddiaları olan ve resmi olarak hâlâ savaşta olan Yunanistan gibi dış saldırılara karşı korumak için modern silahlar ve savaş uçaklarıyla donattı.[7]

Bu çalışmada konu edilen Arnavutluk sineması da onun icraatlarından biriydi. Önce Sovyetler Birliği ile anlaşarak Moskova'ya sinema konusunda uzmanlaşmak için burslu öğrenciler gönderdi. Sonrasında Arnavutluk'ta filmlerin çekilmesi için Moskova ile anlaştı ve film yapımlarına başlandı. Bir film stüdyosu olan Kinostudio'nun kurulmasıyla art arda filmler çekildi ve Enver Hoca'nın hayal ettiği "İdeal Arnavut Vatandaş" şekillenmeye başladı. Sovyetler'le ilişkileri bozduktan sonra da gerçek Arnavut sineması başlamış oldu. Çünkü o güne kadar filmlerde hep bir Sovyet etkisi vardı; ancak bu olaydan sonra Arnavut sineması yerli bir sinema olmayı başardı.

Komünist sinemanın asıl rolü gerçeği çarpıtmaktı: Eski olan her şey olumsuz olarak sunuldu, ideal "yeni insan"dı, partinin düşmanları halkın düşmanıydı. Dış dünya ahlaki ve ekonomik sefaletin bir yansıması olarak görülüyordu. Zengin ve mülk sahibi özel ilerlemeyi

[7] Richard Cavendish, **Death of Enver Hoxha,** https://www.historytoday.com/archive/months-past/death-enver-hoxha, (12.09.2021)

engeller ve kendi içinde olumsuzdur. Almanlar partizanlara karşı savaşı kaybettiler. Bunun sonucunda Enver Hoca dahi bir lider olarak ortaya çıktı. Her şey bir slogana ve sert siyasi diyalektiğin işlevine dönüştü. Tanımlanamaz bir duygu olan aşkın kendisi bile sosyalizmin inşasında oynadığı role göre olumlu ya da olumsuz biçimler almıştır. Olumlu ve olumsuz karakterlere bölünmeye güney-kuzey bölümü eklendi. Geg (Kuzey Arnavutluk) lehçesi çoğu durumda, özellikle 1973 filmlerinden sonra, son derece olumsuz karakterlerin ağzında kullanıldı: Faşistler, casuslar ve ajanlar, din adamları, sabotajcılar, bu yüzden bu lehçeyi kullananlar rejim düşmanı olarak tanımlandı.[8]

Araştırmanın Amacı

Çalışmanın amacı Arnavutluk sinemasının komünizm döneminde yaşadığı yükselişinin nedenlerini araştırmak ve o zamanki Arnavutluk'ta devletin başında olan ve ülkeyi 41 sene yöneten Enver Hoca'nın sinemayı nasıl kullandığını ve sonuçlarının ne olduğunu ortaya koymaktır. Komünist lider özellikle "tek tip" yöntemini kullanarak sinema aracılığıyla aynı düşünen, aynı hareket eden, varlıkları ve servetleri eşit olan bir halk yaratmaya çalışmıştır. Bu tez ayrıca sinema ve Arnavutlar ilişkisine değinilecektir.

Araştırmanın Önemi

Bu tezin sadece Arnavutluk'taki komünizm dönemi ile sınırlı olması ve Türkçe literatüründe de bugüne kadar bu konuda bir çalışmanın yer almaması tezi daha da önemli hale getirmektedir. Bu çalışma, özellikle Arnavutluk'ta komünizm sineması ile alakalı olan çalışmaların artmasına sebep olacaktır ve sinemanın Arnavutluk'ta ne amaçla kullanıldığını ortaya koyacaktır.

Araştırmanın Kapsamı ve Sınırlılığı

Çalışmanın kapsamı komünizm dönemi Arnavut sineması olması sebebiyle Arnavutluk'ta komünizmin başlangıcından sonuna kadar olan tarihler ele alınacaktır. Enver Hoca 1944'te komünizmi ilan etmesiyle Arnavutluk'ta sinema yepyeni bir evreye girmiştir. Yine 1985'te Enver Hoca'nın ölümüyle Arnavutluk'ta sinema düşüşe geçmiştir. Arnavutluk'ta

[8] Skifter Kelliçi, **Sı U Bë Toskërıshtja Gjuhë Standarte,** https://www.voal.ch/si-u-toskerishtja-gjuhe-standarte-nga-skifter-kellici/kulture/letersi/ , (12.09.2021)

komünizm ise resmi olarak 1991'de sona ermiştir. Bu yüzden de bu çalışma Enver Hoca dönemi ile sınırlandırılmıştır.

Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışmada yöntem olarak göstergebilimsel araştırma yöntemi seçilmiştir. Bu kapsamda *Skënderbeu - Lufëtari i madh i Shqipërise* (İskender Bey: Arnavutluk'un Büyük Savaşçısı), *Shembja e İdhujve* (İdollerin Yıkımı), *Kapedani* (Komutan), filmleri seçilmiş ve analiz edilmiştir. Komünist yönetimin filmler aracılığıyla ne mesajlar verdiği ve mesajların halkta nasıl bir etki yarattığı göstergebilim yöntemi çerçevesinde özellikle filmlerden araştırmayı ilgilendiren sahneler seçilerek anlatılmaya çalışılmıştır. *İskender Bey: Arnavutluk'un Büyük Savaşçısı* filmi ile kahraman bir halk yaratılmaya çalışılmıştır. *İdollerin yıkımı* filmi dinleri kötüleyerek halkta dinlere karşı bir nefret oluşturmuştur. *Komutan* filmiyle ise ataerkil görüşünün yumuşaması amaçlanmıştır. Enver Hoca'nın Arnavut toplumunu dönüştürmedeki üç temel amacı, kahraman bir halk, ateist bir toplum ve cinsiyet eşitliği olan bir ülke inşa etmek olmuştur. Bu yüzdendir ki bu üç film seçilmiştir.

Araştırmanın Hipotezi

Bu çalışmanın hipotezi Enver Hoca'nın sinemayı propaganda aracı olarak ideal vatandaşı yaratmak, dinleri düşman ilan etmek, kadınların toplumdaki yerini iyileştirmek, köy hayatı ile kent hayatı arasındaki uçurumu kapatmak ve kahraman bir halk oluşturmak için kullandığıdır. Arnavutluk'ta sinemanın komünizm propagandasını yapmak amacıyla geliştirilip geliştirilmediği sorusu sorulmuştur ve özellikle komünizm ideolojisini savunan üç önemli film seçilmiş ve aranan cevap bu filmlerde bulunmuştur.

1. SİNEMA ve PROPAGANDA

Marksizm dünyayı sınıfsız bir topluma dönüştürmeyi amaçlar. Bunun için bireylerin hem uygulayıcı hem de teorisyen olmaları istenmiştir. Buna giden en iyi yol olarak da sinema seçilmiştir. Bu yüzden Marksist düşünce her zaman film yapımı faaliyetlerine katılmıştır. Marksistler sinemanın ne şekilde kullanılması gerektiğine dair iki gruba ayrılmaktadır. Birinci grup devrimci sinemanın ancak gerçekçilik akımı ile gerçekleşebileceğini savunurken, ikinci grup burjuvazinin geliştirdiği görsel kodlarla gerçekleşmesini istemektedir.[9]

Sinema her baskıcı rejim için en önemli propaganda aracı olmaya başlamıştır. İtalya'da Mussolini iktidara geldiğinde ilk yaptığı işlerden biri sinemayı propaganda amacıyla kullanmak olmuştur. Faşistlere göre halkta bir milli duygu oluşturmak için en iyi yol sinemaydı.[10] Nazi Almanya'sı da dünyanın en başarılı sinema yapımlarını gerçekleştirmiştir. Özellikle Adolf Hitlerin devletin başına geçmesiyle sinema Almanya'da en çok kullanılan propaganda aracı haline gelmiştir. Hitlerin, sinema sektörünün başına Joseph Goebbels'i getirmesiyle ülkedeki sinema anlayışı değişmiş ve tamamen propagandacı bir hal almıştır.[11]

1.1. POPAGANDA KAVRAMI VE TARİHSEL SÜRECİ

Propaganda Latince'deki "propagare" kelimesinden gelmekte olup bir fikri veya düşünceyi yayma anlamını taşımaktadır. Propaganda bir mesajın karşı tarafa iletilip bu mesajın alıcıda kabul görmesidir. Propagandanın tarihsel yolculuğunun insanlıkla beraber başlamıştır. İnsan propagandayı mağaradaki duvar yazılarıyla, taş tabletlerle, papirüslerle, kağıtlarla; bugün ise kitle iletişim araçlarıyla ve teknolojik aletlerle sağlamaktadır. Kendi fikirlerini başka insanlara dayatmak, bu fikirleri iyi veya kötü bir amaçla yaymak insanın doğasında vardır. Propaganda sadece fikir yaymakla kalmayıp insanların davranışlarını da etkilemektedir. Bireylerden çok gruplara odaklanır ve bu da bir toplumun değişmesine aracıı olabilmektedir.[12] Propaganda kelimesi XX. yüzyılda kötü bir ün edinmiştir. Ondan öncesine bakıldığında propaganda sadece fikir yayma, düşünce söyleme anlamlarına sahip olmuştur. 1622 yılında Papa *Gregorius Congregatio de Propoganda Fide* (Katolik İman Yayma Cemaati) adında bir misyoner örgütü kurmuştur. Bu örgütün görevi Protestan düşüncelerini halkta yayılmasını

---

[9] Daniel Fairfax. Marxism & Cinema, historicalmaterialism.com, (10.06.2021)
[10] Ruth Ben-Giat, The Italian Cinema and the Italian Working Class, library.fes.de, (10.06.2021)
[11] Jason Gary, Film and Propaganda: The Lessons of the Nazi Film Industry, California State University, Fullerton, **Reason Papers** Vol. 35, no. 1
[12] Mustafa Karaca ve Caner Çakı, **İletişim ve Propaganda**, Konya: Eğitim Yayınevi, 2018, s. 14-17

önlemektir. Propagandanın kelime olarak literatüre girmesine neden olan olay da bu olmuştur. 1600'lü yıllardan sonra propaganda kelimesi çokça kullanılmaya başlamıştır.[13]

Propagandanın siyasetin içinde önemli bir yer edinmesi ve geniş bir örgütlemeye sahip olması XIX. yüzyılında rastlanmaktadır. Bunun nedeni XIX. yüzyılda ulus devletlerin ortaya çıkmasıdır. Propaganda çağdaş bir kavram olarak adlandırılmıştır.[14] Propaganda 1900'lerin başında birçok bilim dalı tarafından ilgi görmüştür, hakkında araştırmalar yapılmıştır. Propaganda I. Dünya Savaşı'nda savaşa yön vermiştir. En çok kullanılan yöntem basılı broşürler olmuştur. O yıllarda propagandanın gücünün farkında olan ilk lider Lenin olmuştur. 1917 Ekim Devrimi'nden sonra Ajitasyon ve Propaganda Departmanı'nı kurmuştur. Sovyetler Birliği ile Amerika, Almanya, Fransa ve İngiltere gibi ülkeler propagandanın gücünün farkına varıp onu kullanmaya başlamışlardır.[15]

II. Dünya Savaşı döneminde propaganda, gelişen teknoloji sayesinde daha etkili olmuştur. İlk olarak en çok kullanılan araç radyodur. Devletler hem kendi sınırları içerisinde hem de sınırları dışında radyo aracılığıyla topluluklara seslenmişlerdir.[16] Enformasyon aktarma aracı görevini üstlenen radyo, Hitler'in iktidarını da sağlamlaştırmıştır. Hitler'in en güvendiği adamlarının başında gelen Goebbels radyoyu ciddi biçimde başarıyla kullanmıştır. Ancak radyoyu propaganda amacıyla ilk kullanan Hitler değildir. Radyo daha 1920'lerin başında güçlü sinyallerini Amerika'da vermiştir. ABD Başkanı Franklin Roosevelt, The Fireside Chats (Ocak başı Sohbetleri) adını verdiği programla halkına seslenmiştir ve bu konuda başarılı olmuştur.[17]

Televizyonun insanların hayatına girmesiyle sesli ve görsel propaganda devri başlamış olup televizyon en etkili propaganda aracı haline gelmiştir. Televizyon aracılığıyla zaman ve mekân sınırlamaları kalkmış, McLuhan'ın deyimiyle dünya küçülmüş ve bir "küresel köy" haline gelmiştir.[18] Artık devletler sınırları ötesinde de yayınlar yaparak savaşmadan kazanma çalışmalar yürütmüşlerdir. Savaşları da haklı göstererek kendilerini halkın önünde propagandayla yüceltmişlerdir. Bunun en net örneği Vietnam Savaşı'dır. Bu savaş televizyon

[13] Toby Clark, **Sanat ve Propaganda (Kitle kültürü çağında imge)**, Esin Hoşsucu, (çev.), 3. basım, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2017, s. 11
[14] Terence H. Qualter, Propaganda Teorisi ve Propagandanın Gelişimi, **Waterloo University**, s. 257
[15] Y. Keskin Yılmaz, Propaganda Aracı Olarak Sinema: 1990 Sonrası Amerikan Filmlerinde Propagandanın Kullanımı Üzerine Bir Çalışma, **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Selçuk Üniversitesi, SBE, 2007.
[16] Strateji Düşünce ve Analiz Merkezi, **Kadim Bir Harp Yöntemi: Propaganda,** İstanbul: 2018, http://sdam.org.tr/haber/142-kadim-bir-harp-yontemi-propaganda/)16.05.2021)
[17] Gülcennet Öztürk, Bir Propaganda Aracı Olarak Radyo, **Abant Kültürel Araştırmalar Dergisi**, Cilt 2, Sayı 3. s. 166
[18] Rıdvan Şentürk, McLuhan'ın Televizyon Teorisi, **İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Yıl 8, Sayı 15, s. 21

aracılığıyla insanların evlerine getirilmiştir. 1968 yılında ABD halkının %86'sı televizyon izleme imkanına sahiptir. Bu da devletin propaganda yapma işlerini kolaylaştırmıştır. Vietnam Savaşı televizyonculuk için yeni bir devir başlatmıştır Bu yüzden de "oturma odası savaşları" deyimi geliştirilmiştir.[19]

Propaganda kitle iletişim araçlarıyla başka bir boyuta ulaşmıştır. Önce radyo ve sinema ondan sonra da televizyon propagandaya olan bakışı değiştirmiştir. Bugün ise internet aracılığıyla propaganda normal hale gelmiş olup insanların hayatına müdahalelerde bulunmaktadır.

1.2. PROPAGANDA ÇEŞİTLERİ

Kaynağına göre propaganda çeşitleri hizmet ettiği amaca göre birçok türe ayrılmaktadır. Ancak en çok kullanılan üç adet propaganda çeşidi mevcut. Bunlar sırasıyla: Beyaz propaganda, gri propaganda ve kara propagandadır.[20]

1.2.1. Beyaz Propaganda

Beyaz propagandanın en temel amacı önceden düşünülmüş ve seçilmiş olan mesajın karşı tarafa tek yönlü olarak iletilmesidir. Buradaki amaç kaynağı sade ve güvenilir göstermek ve karşı tarafta herhangi bir şüphe uyandırmadan hedefe ulaşmaktır. Beyaz propagandada yalana ve iftiraya başvurmadan alıcıya kanıtlarla ve belgelerle ulaşmak asıl hedeftir. Beyaz propagandanın en çok faaliyet gösterdiği alanlara bakıldığında ise sinema, televizyon, müzik, radyo ve spor karşımıza çıkmaktadır. Medyanın ana gelirini oluşturan reklamlar, beyaz propaganda içermektedir. Amerika'nın I. Körfez Savaşı'na 600 gazeteci göndermesi de beyaz propaganda çalışmasına bir örnektir.[21]

Özellikle reklamlar aracılığıyla izleyici zorlanmadan ikna edilmektedir. Kamu spotu reklamların en başında gelmektedir. Sinema da devletlerin kullandığı bir beyaz propaganda aracıdır. ABD sinemayı hedeflerine ulaşmak için en iyi şekilde kullanan ülke olmuştur. Sovyetler Birliği, Nazi Almanya gibi devletler de sinemayı propaganda amacıyla kullanan ilk

---

[19]Haldun Yalçınkaya, Savaşlarda Asker-Medya İlişkilerinin Geldiği Son Aşama: İliştirilmiş Gazetecilik, **Uluslararası İlişkiler**, Cilt 5, Sayı 19, (Güz 2018), s. 34

[20] Avcı, Ö. **Propaganda Çeşitleri**. M. Karaca & C. Çakı (Ed.), İletişim ve Propaganda (s.75-114). Konya: Eğitim Yayınevi. (2018).

[21] Karaca, Çakı, s. 77-79

ülkeler olmuşlardır. Bu dönemde izleyicinin seçme hakkının sahip olduğu söylemek mümkün değildir.[22]

1.2.2. Gri Propaganda

Gri propagandada kaynak kesin değildir. Yalan olup olmadığı veya başka birisinin iftirası olduğu da kanıtlanamaz. Propagandanın kimler tarafından ve ne amaçla çıkarıldığı da belli değildir. Kapitalistler, Sovyet Birliği hakkında çeşitli olumsuz algılar yaratarak rejimin zayıflamasına ve yok olmasına neden olmuşlardır. Bu olaydan sonra gri propaganda gündeme gelmiştir. Gri propaganda rakibi veya düşmanı aldatmak, onun dikkatini başka yöne çekmek için de kullanılmaktadır. Özellikle sinema filmlerinde kullanılan ürün yerleştirme tekniği gri propagandayı iyi bir örnektir.[23]

Her alanda gri propagandaya rastlamak mümkündür. Özellikle şirketler ve hükümetler en çok bu propaganda türüne başvurmaktadırlar. Bu şirketlerden bazıları raporlarında yanlış bilgi vererek, bazıları reklamlarında müşterilere ürünleri hakkında aldatıcı bilgiler vererek ve bazı şirketler de sadece ürünlerin reklamlarını yapmak için film çekerek gri propagandayı kullanmaktadırlar.[24]

1.2.3. Kara Propaganda

Kara propagandada kaynak resmi değildir. Amacı rakibi aşağılamak, kötülemek ve ona olabildiğince zarar vermektir. Propaganda çeşitleri arasındaki en tehlikelisidir. Alıcı bilginin kendi tarafından geldiğini zannederken sorgulamadan kabul etmektedir. Sahtekarlıklar, iftiralar çokça kullanılmaktadır. Gerçek dışı iddialarda bulunulur ve kargaşa çıkarılmaktadır. Rusya'nın 2016 yılında ABD seçimlerine sosyal medya aracılığıyla müdahale ettiği iddiası kara propaganda için örnek olarak sayılabilir. Hala süren bu davada somut bir kanıt henüz sunulamamıştır.[25]

Mesaj başka bir kaynaktan gelmiş gibi gösterilerek kaos yaratılmaktadır. Kara propagandaya şöyle bir örnek verilebilir.

---

[22] Laçin Akyıl, Uluslararası İlişkilerde Algı Yönetimi Aracı: Propaganda Sineması, **Disiplinlerarası ve Kültürlerarası Sanat Dergisi**, Cilt: 2, Sayı: 2, 2017
[23] Beyzade Nadir Çetin, Propaganda Olgusu ve Propagandanın Amerikanlaşması, **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 24, Sayı: 2, 2014, s. 243
[24] Mohit Malhan, Prem Prakash Dewani, Propaganda As Communıcatıon Strategy: Hıstorıc And Contemporary Perspectıve**, Academy of Marketing Studies Journal**, Volume 24, Issue 4, 2020
[25] Karaca, Çakı, s. 86

II. Dünya savaşında Nazi Almanya İngiltere'de üç radyo istasyonu kurdu ve BBC tarzını benimseyip sanki İngiliz kanallarıymış gibi yayınlar yaptılar. Amacı İngilizlerin moralini bozmaktı. Haberlerinde de az da olsa Alman yanlılığı mevcuttu. İlerleyen zamanlarda İngiltere de aynı stratejiyi izleyerek Almanya'da radyo kanalları kurmuş. İngiltere daha da ileri giderek sanki Alman hükümetinden geliyormuş gibi havadan halka broşürler dağıtmıştır.[26]

1.3. PROPAGANDA VE SİNEMA İLİŞKİSİ

Sinema diğer kitle iletişim araçları arasında en hızlı yayılan ve büyüyen araç olarak nitelenebilir. İşlediği konular itibarıyla icat edildiği tarihten itibaren insanların ilgisini çekmiştir. Konular hem iyi yönleriyle hem de kötü yönleriyle ele alınmıştır. Büyük şehirlerde gösterimlere başlayan sinema kısa sürede uzak köylere kadar ulaşabilmiştir.[27]

Lumiere Kardeşler, icat ettikleri sinematografın ilk gösterimini 1895 yılının aralık ayında yapmışlardır. 25 kişi tarafından izlenerek ilk gösteri olarak tarihe geçmiştir. Üç dakikadan az süresi bulunan on adet filmin gösterimi yapılmıştır.[28] Gerçek hayattan oluşan bu filmler halk tarafından ilgi görmüştür. Bu tarihlerden sonra Fransa, İngiltere ve ABD'de de film gösterileri başlamış ve sinema gösterimleri panayırlarda en çok ilgi çeken etkinlik olmayı başarmıştır. Başta bu filmlerin ne yönetmenleri ne de senaristleri vardı ama zamanla uzun metrajlı filmler çekilmeye başlamış ve bu meslekler ortaya çıkmıştır. 1903 yılında ABD'de çekilen *Büyük Tren Soygunu* adlı film bugünkü sinemanın başlangıcı olarak görülmektedir.[29]

Sinema halk ile tanışmış ve onların hayatlarına girmiştir. Fakat bütün diğer kitle iletişim araçları gibi sinema da propaganda aracı olmuştur. Görüntünün gücünü gören devletler halkı istedikleri gibi yönlendirmek için sinemayı kullanmayı seçmişlerdir. Devletin kendisi sinemayı kullanmaya başlamadan önce filmlere sansürler getirmiştir. Bunu ilk uygulayan ülke Fransa olmuştur.[30]

Sinemanın ilk olarak devlet tarafından propaganda amacıyla kullanılması ise Amerikalı askerlerin 1898 yılında Küba'ya gittiklerinde birer dakikalık filmler çekmeleriyle başlamıştır.

---

[26] Şeyda Aydın, Çatışma Dönemlerinde Sosyal Medyada Görsel Propaganda Savaşı: Suriye Rejiminin Askeri Propaganda Faaliyetleri Örneği, **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul Üniversitesi, SBE, 2019

[27] Necati Çevirir, Seval Yakışan, Sinemanın Tarihsel Gelişimi ve İzleyici Profili Üzerine Bir Değerlendirme, **Marmara İletişim Dergisi**, Sayı: 6, 1994, s.131

[28] H. Mehmet Duranoğlu, 1895'ten 1950'lere Dünyada Ve Türkiye'de Sinema Politikaları Ve Yansımaları, **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Selçuk Üniversitesi, SBE, 2018

[29] Milli Eğitim Bakanlığı, Türk Sineması, Ankara, 2011, s.21-22

[30] Duygu Çağlar Doğan, Sinemanın Toplum Hayatındaki Rolü ve Denetimi, **Hukuk Gündemi Dergisi**, Sayı: 14, 2010, s.78,

Buradaki amaç İspanya'nın Küba'yı ne kadar kötü yönettiğini göstermekti. Bu filmlerle Amerika'nın orada bulunmasını haklı göstermeye çalışmışlardır. Sinema, devlet tarafından propaganda amacıyla ilk olarak bu savaşta kullanılmıştır. Yine 1899 yılında bu kez İngiltere aynı yöntemi Güney Afrika'da uygulamıştır. Savaşta Güney Afrikalıların desteğini almak için sinema filmleri çekerek kahramanlıkları konu edinmişlerdir.[31]

Sinema sevinç, hüzün ve korku gibi duygularla ve oluşturduğu görüntülerle gerçekliği aktarmaktadır. İnsanlar filmlerde kendi gerçek hayatlarını görebiliyorlar ve bu sebeple sinema, toplumu diğer sanat dallarından daha çok ve daha hızlı etkilemektedir. Sinemanın bu özelliklerini gören propagandacı devletler insanları gösteri salonlarına çekmek için bütün imkanları seferber etmişler ve amaçlarına ulaşmak adına sinemaya her geçen gün daha da büyük yatırımlar yaparak önemli işlere imza atmışlar. Bu devletler ilk önce sinemayı kendi tekellerine almışlar ve kendi yararlarına olan filmler çektirmişlerdir. Bir bakıma sinemayı devletleştirmişlerdir.[32]

Bu devletler sinemayı propaganda amaçlı kullandıkları bakanlıkların en önemli ögesi haline getirmişlerdir. Nazi Almanya'sı doğrudan Propaganda Bakanlığı ismini taşıyan bir bakanlık kurmuştur. İngiltere ise Bilgi Bakanlığı altında sinemayı propaganda amaçlı kullanmaya başlamıştır.[33]

Sinema tamamen siyasi bir taraf olmaya başlamıştı. Devletler bazı filmlerde dolaylı yoldan birbirlerini kötülerken bazı filmlerde ise doğrudan birbirlerinin politikalarına saldırmışlardır. Bu tür filmler ülkedeki eski yönetim ve rejimleri da hedef almıştır. İlk siyasal sinemaya örnek olarak Sovyet yapımı film *Bronenosets Potyomkin* (Potemkin Zırhlısı) gösterilmektedir. Sergei Eisenstein imzalı film 1926 yılında çekilmiştir ve sinema tarihinin en önemli filmlerinden biri olarak görülmektedir.[34]

1.4. SİNEMADA PROPAGANDANIN KULLANIM ÖRNEKLERİ

---

[31] Muhittin Imıl, (Ed.) **Propaganda ve Algı Yönetimi**, Ankara: Orion Kitabevi, 2019 s. 156,

[32] Yasemin K. Yılmaz, s.58-59

[33] Mustafa C. Sadakaoğlu, Erken Dönem Sovyet Propagandası: Sinema, Seramik ve Afiş, **Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi**, Cilt: 45, (İlkbahar-2020) s.112

[34] Gizem A. Can, Sinemada İdeoloji ve Propaganda: Güz Sancısı Film Çözümlemesi, **İnternational Journal of Social and Economics Sciences,** Cilt:10, Sayı:2, (2020) s.117

Sinemanın propaganda amacıyla nasıl kullanıldığını ve sansüre uğrayarak bağımsızlığını ne şekilde kaybettiğini anlamak için dört farklı ülkenin sineması örnek olarak anlatılmıştır. Sovyetler Birliği sinemanın gücünü en çabuk fark eden ve harekete geçen devlet olmakla birlikte sinema tarihine de çok önemli katkılarda bulunmuştur. Sosyalist bir sinema yaratarak yeni bir akıma öncülük etmiştir. Hitler'in Nazi Almanya'sı da Nazist sinemayı oluşturarak filmler aracılığıyla projelerini gerçekleştirmiştir. Devletin başında olan Hitler ülkesini sinema alanında dünyadaki en iyisi yapmak için Propaganda Bakanlığı'nı kurup başına meşhur bakanı Joseph Goebbels'i getirmiştir. Üçüncü örnek İtalya'nın Faşist sinemasıdır. İtalya sinemasını dünyada bilinirliğini mümkün kılan olay Yeni Gerçekçilik Akımı'dır. İtalyan sineması denildiği zaman akla bu akım gelmektedir. Bir diğer örnek olan ve bugün en çok etkili sinema olan Amerika'nın emperyalist sineması dünyadaki farklı kültürleri bir araya getirerek yeni ve tek bir kültür ortaya çıkarmak hedefindedir.

1.4.1. Sovyetler Birliği'nin Sosyalist Sineması

Sovyetler'de sinema başlangıçta sistemi yok edecek kötümser bir icat olarak görülmüştür. Dine zarar vereceğini ve bu yüzden sinemanın sonlandırılmasının iyi olacağı düşünülmüştür. Fakat sinemanın da gelişmesiyle bu düşüncelerden vazgeçilmiştir. Troçki, Bolşevikleri sinemaya el atmadıkları için ahmaklar olarak nitelendirmiştir. Yine Lenin, 1917 gibi erken bir tarihte sinema için düşüncelerini dile getirmiştir. Sinemanın sosyalistlerin eline geçmesiyle en önemli ve en etkili propaganda aracı olacağını söylemiştir. Troçki ve Lenin ile aynı düşünceleri paylaşan bir diğer lider de Stalin idi. Stalin'e göre sinema bir eğitimsel işlev taşıdığı için devlet tarafından kullanılması gerekiyordu.[35] Sovyetler Birliği'ndeki bütün liderler sinemanın devlet tarafından kullanılması gerektiğini savunmuşlardır. Devletin sinemayı kontrol altına alması gerektiği görüşünü paylaşmışlardır. Stalin liderliğinde birçok başarılı film çekilmiştir ve dünyada ses getirmiştir. Bunda en büyük pay kurgucularınındı. Çünkü kurgunun anavatanı Sovyetler olarak bilinmektedir. 1933 yılından sonra Sovyet sineması bir gerileme yaşayacaktır; çünkü sesli filmler furyasında sınıfta kalmıştır.

Sovyetler Birliği rejimi tarafından propaganda terimi kötü bir anlam taşımadığından çokça kullanılmış olup bilimsel bir dünya görüşü olarak tanımlanmıştır. Hatta propaganda ve eğitim terimleri eşit olarak görülmüştür. Dolayısıyla Sovyetler Birliği gibi komünist rejimler filmler aracılığıyla yapılan propagandayı baskı aracı değil, bir öğretim biçimi olarak görmüşlerdir. Bu komünist devletler Joseph Stalin'in sanatta benimsediği Toplumcu

---

[35] Marc Ferro, **Sinema ve Tarih**, Handan Demir (çev.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2017, s. 71

Gerçekçilik yaklaşımını uygulamışlardır.[36] Ekim Devrimi'nden hemen sonra Sovyet sinemasının çok etkin olduğu söylemek mümkün değildir. Devlet ekonomik olarak bir düşüş yaşamakta olduğu için sinema 1920 yılına kadar bir toparlanma süreci içinde olmuştur. Dünyada ilk sinema okulu olarak kabul edilen Gerasimov Sinematografi Enstitüsü'nün açılması Sovyet sineması açısından bir milat olarak görülmektedir. Sovyet Eğitim Komiserliği denetimi altında olan bu okul birçok ideolojik filme imza atmıştır. Bu filmler genellikle komünizmi olumlayan filmler olmuştur.[37]

1925-1930 yılları arasında Sovyet sineması birçok önemli film yapmayı başarmıştır. Bugün dahi örnek alınan yönetmenlerin o yıllarda ortaya çıkmışlardır. Sovyet sinemasının en önemli kuramcıları arasında Kuleşov, Sergey Ayzenştayn ve Dziga Vertov yer almaktadır. Yine bu dönemin ses getiren filmleri ise *Miss Mend* (1926), *Şapka Kutulu Kız* (1927), *Romanovlar'ın Düşüşü* (1927), *2. Nikolay ve Tolstoy'un Rusyası* (1928) olmuştur.[38] Bu filmler dışında birçok yapım gerçekleştirilmiş olup senaryolarında genellikle devrimci tipler yer almaktadır. Toplumsal konular ağır basmaktadır.

1931 yılında Sovyet sineması sesli sinema olarak yoluna devam ederek propagandayı çok daha etkin kullanmaya başlamıştır. Bu dönemde devletin başında Stalin'in olması sinemayı daha da önemli kılmıştır; çünkü Stalin bir sinemaseverdi ve ayrıca sinemanın ortaya çıkışından itibaren onun gücüne vurgu yapmıştır. Stalin liderliğindeki Sovyetler Birliği çok katı yönetilmekteydi. Bu yüzden de her senaryo önce Stalin'in elinden geçmek zorunda idi. O onay vermeden herhangi bir film çekilmemiştir. Yönetmenler ve senaristler sadece kamerayı kullanmayı bilen kişiler olarak görülmüştür. Stalin, sinemayı "Sosyalist Gerçekçi Politikaya" göre kullanmayı uygun görmüştür ve o yönde filmler çekilmiştir.[39] Stalin dönemindeki sinemada çoğunlukla politik konuların işlenmesi seyirciyi filmlerden soğutmuştur. Çekilen her film propaganda içermekteydi ve filmlere uygulanan sansürler yüzünden yönetmenleri zor durumda kalmışlardır. 1932 yılından sonra başlayan ekonomik sıkıntılar film sayısında büyük bir düşüşün yaşanmasına neden olmuştur. 1920-30 yılları arasında sinema endüstrisi senede 140 film üretirken 1932 yılında gelindiğinde bu sayı 35'e düşmüştür. Yerli filmlerin azalması yabancı filmlere kapıları açmıştır.[40]

[36] Clarck, s.93
[37] Caner Çakı, **Sovyetler Sonrası Rus Sinemasında Komünizm İdeolojisi: Amiral Filmi ve Göstergebilimsel Analizi**, Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi: Cilt:1, Sayı:1, (Ocak - 2018), s. 56
[38] Milli Eğitim Bakanlığı, Diğer Ülke Sinemaları, Ankara: 2011, s.4
[39] Victoria Bukareva, Değişen Siyasal Yapı Bağlamında Sovyet Sinemasında Komedi Türünün Dönüşümü, **Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü E-Dergisi**, Cilt:4, Sayı:1, 2020
[40] Rufet Agayev, Sovyet Dönemi Azerbaycan Sineması ve Propaganda, **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul Üniversitesi, SBE, 2011

Sovyetler'deki sinema 1932 yılından sonra "Savaş Sineması" olarak adlandırılmıştır. Çekilen filmlerin çoğunda ana konu savaş olmuştur. Tema olarak kazanılan zaferler ve kahramanlıklar seçilmiştir. Ancak önceki yıllara göre savaş dolayısıyla sansürde bir yumuşama görülmüştür. Yönetmenler az da olsa kendi isteklerine göre filmler çekebilmişlerdir. Bu filmler daha çok belgesel türünde olmuştur. Savaş şartlarında uzun metrajlı film çekmek olanaksız olduğu için devlet kısa metrajlı derleme propaganda filmlerine yönelmiştir. 1941'de yedi film, 1942'de ise beş film daha izleyici ile buluşmuştur. Sonrasında hem film çekmek hem de onu salonlarda göstermek güç olmuştur. Çünkü sinema salonlarının birçoğu yıkılmış veya zarar görmüştür. İzleyiciler de savaş filmlerinden memnuniyetsizliği dile getirmiştir. Eğlenebilecekleri filmleri talep etmişlerdir.[41]

II. Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle daha özgürlükçü bir ortam beklenmekteydi ama tam tersi olmuştur. Stalin savaş süresince yumuşayan ortamı kontrol altına almak için sıkı bir yönetime başlamıştır. Kendisi bu savaşta yerini sağlamlaştırmıştır. Sinema sektörü ise sürekli sansüre uğramasıyla gücünü neredeyse tamamen kaybetmişti. Genç yönetmenlere yardım edilmiyordu, sinema salonları restore edilmezken ayakta kalan salonlarda eski filmler gösterilmekteydi. 1946-1953 yılları arasında Sovyet sineması sadece 124 film üretebilmiştir -ki bu filmlerin birçoğu çok düşük kaliteydi.[42]

1953 yılında Stalin'in ölümünden sonra devletin başına Nikita Kruşçev'in geçmesiyle Sovyetler'de denetim ve sansür azalmıştır. Kruşçev devlet yönetimini devralınca Stalin'in politikalarını eleştirmiş ve Batı ile ilişkileri düzeltmek için yeni siyasi yollar takip etmiştir. Bu durum sinemanın yeni bir evreye gireceğinin sinyalleriydi.[43] Özgürlüğe kavuşan Sovyet sineması yeni neslin istekleri doğrultusunda filmler çekmeye başlamıştır. Bu da yeni bir toplum görüşünün ortaya çıkmasına neden olmuştur. 1962 yılında Tarkovski'nin *İvanovo Destsvo* (İvan'ın Çocukları) filmi Sovyet sinemasının yeni bir çağa girdiğinin habercisi olmuştur. "Tarkovski Sineması" adını almış olan bu sinema akımının takipçileri ve uygulayıcıları gitgide artmıştır. 1979 yılı yüksek bütçeli ticari filmlerinin başlangıcı olmuştur. Mençov'un *Moskva Slezamne Verit* (Aşk Gözyaşlarına İnanmıyor) adlı filmi bu türdeki filmlere örnektir.[44]

1.4.2. Almanya'nın Nazi Sineması

[41]Kristian Feigelson, **Politik Kamera: Sinemada Komünizm Meselesine Eleştirel Bakışlar**, Ender Bedisel (çev.), İstanbul: Hayalperest Yayınevi, (2017), s.33-34
[42]Aliya Baygaliyeva, Sovyet Sineması ve Çok Uluslu Sovyet Sinemasından Bir Yönetmen: Tölömüş Okoyev, **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul Üniversitesi, SBE, 2003
[43]Clark, s.122
[44] Ferro, s.144-145

Almanya'da sinema II. Dünya Savaşı'ndan sonra yükselişe geçmiş olsa da icadından itibaren gelişim göstermişti. Fransa'daki Lumiere Kardeşlerle aynı tarihte Almanya'da Skladanowky Kardeşler, *bioskop* adını verdikleri bir sinema aygıtı geliştirmişler ve Lumiere Kardeşlerden önce gösteri yapmışlardır. Bir sene sonra da ilk sinema salonunu açmışlardır.[45]

Almanya'da sinemanın kurumsallaşması 1906 yılında görülmüştür. Bunun sebebi de Projektion Astien Gesellschaft adında bir sinema kuruluşunun ortaya çıkmasıdır. 1910 yılına gelindiğinde Almanya'da sinema bir endüstri haline gelmiş ve sinema salonlarının sayısı 1200'e kadar çıkmıştır. Böyle bir sayıya rağmen diğer ülkelere göre Almanya'da sinema çok geride kalmıştır. Almanya sinemayı ancak I. Dünya Savaşı'ndan sonra propaganda amacıyla etkili olarak kullanmayı başlamıştır. Almanya'nın sinemaya ilgi göstermesinin en büyük nedeni yabancı devletlerdeki sinema salonlarında gösterilmeye başlanan Alman düşmanlığı içeren filmlerdir. Almanya bu filmlere bir cevap olarak kendi propagandasını yapan filmler üretmeye başlamıştır.[46]

Almanlar I. Dünya Savaşı'nda mağlup olarak çıktıklarında ilk yaptıkları şey propagandayı daha fazla kullanmaya başlamaları olmuştur. Nazi lideri Adolf Hitler *Kavgam* adlı eserinde de bundan bahsederken kendi politikasının propaganda üzerine inşa edileceğini söylemiştir. Almanya, savaştan hemen sonra propaganda filmleri üretmek adına UFA'yı (Universum Film AG) kurmuştur. Bu sinema kuruluşunun ilk görevi siyasi olayları belgesel tarzında haber programı olarak hazırlamak tarzında olmuştur. 1933 yılında Nazilerin devlet yönetimini ele almasıyla Adolf Hitler, Halkı Aydınlatma ve Propaganda Bakanlığı'nı kurmuştur. Bakan olarak da Joseph Goebbels'i seçmiştir. Goebbels ilk zamanlardan itibaren sinemanın gücünü kavramıştı. İlk icraatlarından biri UFA'yı bakanlığın denetimi altına almak olmuştur.[47]

Goebbels "Sinema Bakanı" olarak anılmaya başlanmıştır. Onun için sinema halkı yönlendiren en iyi araçtı. Rejime karşı herhangi bir içeriği ve tehlikesi bulunmayan filmlere izin verilmiştir ancak diğer filmler yasaklanmıştır. 1936 yılında Propaganda Bakanlığı tarafından çıkarılan yasaya göre yabancı filmlerin sinema salonlarında gösterilmesi sadece Bakanlığın iznine bağlı olmuştur. Bu durumda film endüstrisinde film kıtlığı yaşanmıştır. 1937

[45] Hacı Mehmet Duranoğlu, 1895'ten 1950'lere Dünya'da ve Türkiye'de Sinema Politikaları ve Yansımaları, **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Selçuk Üniversitesi, SBE, 2018, s.37
[46] İbrahim Sarıtaş, Nazi Döneminde Sinemanın Propaganda Aracı Olarak İşlevi, **İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi**, Sayı: 47, 2018, s.334
[47] Muhittin Imıl, (Ed.) s.172

yılında devlet sinemaya tamamen el koyarak halkın eğlence ihtiyacını gidermek için farklı türdeki film üretimine başlamıştır.[48]

Politik olmayan eğlence filmleri dışında gerçek tarihi yansıtmayan tarihi filmler çekmeye başlanmıştır. 1935 yılında Hans Steinhof, *Der alte und der junge König* (Yaşlı ve Genç Kral) filmini çekerek dikkatleri üzerine toplamayı başarmıştır. Propaganda Bakanlığı tarafından onlarca eğlence filmi çekilmiştir. Amaç insanları eğlendirerek devletle iç içe yaparak onları devletin istediği şekilde yönlendirmekti. Bu türdeki filmler sanat açısından herhangi bir değeri bulunmamaktaydı, sadece devletin politikalarının uygulanması için çekilmiştir.[49]

1936 yılında gerçekleştirilen Berlin Olimpiyatları devletin gücünü göstermek ve propaganda yapmak için büyük bir fırsat oluşturmuştur. Goebbels bu fırsatı sinemayı kullanarak değerlendirmiştir. Yönetmen Leni Riefenstahl buradaki gösterileri filme almak için görevlendirilmiş ve sonucunda *Olympia* adlı film ortaya çıkmıştır. Bu filmdeki senaryoya göre Naziler, saf Aryan kanı taşıdıkları için güçlü bir fiziğe ve mükemmel bir güzelliğe sahiplerdi. Film, *Fest der Völke*r (Ulusların Festivali) ve *Fest der Schönheit* (Güzelliğin Festivali) adları taşıyan iki farklı bölüme ayrılmıştı.[50] Birinci bölümde antik Olympia'da gerçekleşen olimpiyat oyunları canlandırılmıştır. İkinci bölümde ise o sene Berlin'de gerçekleşen etkinliklere yer verilmişti. Bu iki bölümden oluşan *Olympia* filmi aslında bir belgesel olarak kabul edilmektedir; fakat o zamanki belgesel şartlarına göre film olarak görülmüştür. Çünkü *Olympia*'da kurgu, ses ve fon müziği de dahil olmuştur. Nazi sinemasının unutulmaz yapımları arasına girmiştir *Olympia*.[51] Aynı yıl içerisinde Propaganda Bakanı Goebbels çıkarttığı yeni yasayla gazetecilere filmleri eleştirme yasağı getirmiştir. Gazeteciler sadece gözlem yapmak amacıyla sinema salonlarına gidebilmişlerdir. Yabancı filmler tamamen yasaklandığı için sinema salonlarında gösterilen bütün filmler devlet eliyle çekilmiş yerli filmler olmuştur. Bu yasayla Goebbels halka sadece devletin istediği bilgiyi vermeyi amaçlamıştır.[52]

Naziler yok denecek sayıda az siyasi film çekmişlerdir. Halkı eğlence filmleriyle ve belgesellerle kontrol altında tutmak istemişlerdir. Ancak siyasi film kategorisine giren filmlerden biri Nazi döneminde çekilen en başarılı filmlerden biri olarak gösterilen Yahudi

---

[48]Pınar Ö. Bilis, Alman Sineması: Yıldızı Parlayan Bir Sönen Ülke Sineması Üzerine Tarihsel Bir Değerlendirme, **İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi**, Sayı:52, (2017) s.89-108

[49]Milli Eğitim Bakanlığı, Avrupa Sinemaları, Ankara, 2011, s.30

[50]Clarck, s.87

[51] Robert.C. Schneider ve William F. Stier, Leni Riefenstahl's "Olympia": Brilliant Cinematography or Nazi Propaganda?, **Kinesiology Sport studies and Physical Education Faculty Publications**, 2001

[52] Gary Jason, Film and Propaganda: What Nazi Cibema Has To Tell Us**?**, **Reason Papers**, Cilt:35, Sayı:1, (2013), s.204

karşıtı *Jud Süss* filmidir.[53] Goebbels emriyle yönetmen Veit Harlan'a çektirilen film tarihteki en ağır Yahudi karşıtı film olarak görülmektedir. 1940 yılında çekilen film büyük bir başarı yakalayarak 20 milyondan fazla izleyici ile buluşmuştur. Halk bu filmle, devlet tarafından ilerleyen yıllarda gerçekleştirilecek olan Yahudi soykırımına hazırlanmıştır.[54]

Sanatçıları kontrol altına almak için Reich Kültür Odası (RKK) kurulmuştur. Bütün sanatçılar bu odaya üye olmak zorundaydılar. Sanatçıların Aryan ırkından olmaları şarttı. Bu sebepten ötürü birçok oyuncu ve yönetmen, işine son verilip sürgüne gönderilmiştir. Çok başarılı yönetmenlere ise bir şans tanınarak Nazizm ideolojisini yansıtan filmler yaptıkları takdirde kalmalarına izin verilmiştir. Goebbels sinemaya ilgi duyan öğrencileri değerlendirmek için 1938 yılında Babelsberg Film Akademisi'ni kurmuştur. Doğrudan devlet tarafından Nazizm ideolojisine sahip yönetmen, senarist, oyuncu, yapımcı ve kameraman yetiştirilmiştir. Akademiye kaydolmak için temel şart Aryan kökenli olmaktı.[55]

Devlet tarafından yüksek meblağlarla fon tanındı; ancak II. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla akademi çalışmalarını durduruldu. Savaşın bitimiyle de lağvolmuştur. Nazi Almanyası'nda devletin izni olmadan film çekmek mümkün olmamıştır. Devlet film yapımcılarına maddi destek vermek için 1933 yılında Film Kredit Bank adlı kurumu kurmuştur. Bu kurumdan destek almak için iki temel şart vardı. Bunlar, saf Aryan kanı taşımak ve Nazi ideolojisi içeren bir senaryo yazmaktır. 1936 yılında gelindiğinde Almanya'da çekilen filmlerin %73'ü bu kurumdan destek alarak çekilmiştir. Bu filmlerin önce senaryosu kontrol edilmekteydi. Gerektiğinde sansürler uygulanıyordu. İkinci kez kurgu aşamasında kontrol edildikten sonra kurgusu tamamen bitiğinde ve film son halini aldığında tekrar kontrol ediliyordu. Film eğer bu aşamayı da başarıyla geçerse sinema salonlarında izleyici ile buluşurdu.[56]

Nazi sineması birden fazla konuyu filmlerinde işlemiştir. Önemli konulardan biri de milliyetçilik teması olmuştur. Bu filmlerden bazıları sırasıyla şunlardır: *Der alte und der junge König* (Yaşlı ve Genç Kral, 1935), *Pour le merite* (1938), *Kampfgeschwader Lützow* (1939), *Der grosse König* (Büyük Kral, 1942), ve *Kolberg* (1945). Bu savaş filmleri II. Dünya

---

[53] Naama Sheffi. Jews, Germans and the Representation of Jud Süss in Literature and Film, **Jewish Culture and History Article**, 6:2, (2012), s.25-42
[54] EVENT: Prof. Lectures on Visual Propaganda and Nazi 'Jud Süss' Film, https://patch.com/new-york/northfork/event-prof-lectures-on-visual-propaganda-and-nazi-jud-s-ss-film, (18.06.2021)
[55] Caner Çakı, Mehmet Ali Gazi, Gül Çakı ve Fulya Almaz, Goebbels Liderliğinde Nazi Almanya'sında Propaganda Sineması, **Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 9, Sayı:4, (2019), s.155
[56] David Levine, Popular İdeology: The Cinema Of Nazi Germany, University of Colorado, 2011, **Undergraduate Honors Theses**. Paper 664

Savaşı'ndan önce çekilmiştir. Filmlerde Nazi ideolojisi işlenmiş olup Alman halkının kahramanlıkları konu edinmiştir. Saf Aryan kanına sahip Almanların önceki savaşlarda yapmış oldukları mücadeleleri yüceltilmiştir.[57] Nazi yönetimi boyunca çekilen 1300 filmin sadece %10'u politik filmlerdi. Naziler halkı yönlendirmek için başka türdeki filmleri seçmişlerdir. Bunların en başında eğlence filmleri vardır. Sonrasında milliyetçi filmler ve belgesellerdir.[58] 1938 ve 1940 dönemi içerisinde çekilen en popüler yirmi filmin teması dram ve tarih idi. Dram türü içerisinde romantik, biyografik ve propaganda filmleri nitelendirilebilmektedir. Tarihsel filmler dışında güncel olayları konu edinen filmler de önemli bir konumdaydı. Özellikle "Şeytan İngilizleri" kötüleyen filmler o dönemde yaygındı.[59]

Nazi Almanya'da 1939 yılında 624 milyon sinema bileti satılmıştır. 1942 yılına gelindiğinde ise bu sayı bir milyar yüz milyona çıkmıştır. Sinema salonu sayısı da 8600'e kadar yükselmiştir. 1942 yılında bir vatandaş sinemaya ortalama senede 14,3 kez gitmiştir.[60] Naziler sinemayı ne kadar iyi kullanmış olsalar da savaşı kazanamamışlardır ve 1945 yılında yenilerek teslim olmuşlardır. Nazilerin yenilmesiyle Nazi sineması Alman sineması olarak devam etmiştir. Savaş sonrasında çekilen filmlere yeni bir tür eklenmişti. O da *Trümmer-filme* (Enkaz filmleri) türüydü.[61]

1.4.3. İtalya'nın Faşist Sineması

İtalya Avrupa'da sanatın beşiği olarak adlandırılsa da sinema, diğer ülkelere göre İtalya'ya geç bir tarihte gelmiştir. Lumiere Kardeşler İtalya'nın birçok şehrinde gösterim yapmışlardır; ancak bunlara film demek mümkün değildir. Çünkü bunlar daha çok şehirleri panoramik gösteren ve kurgudan yoksun birer kayıttır. Lumiere kardeşler dışında İtalyan yönetmenler de bu tarz gösterimler yapmıştır. Bu yönetmenler gezici sinemalarla İtalya'yı baştan sona dolaşmış ve sinemanın halkta ilgi uyandırmasına sebep olmuşlardır. Sinemanın bir sektör olarak kabul edilmesi 1905 yılında rastlamaktadır. Filoteo Alberini yönetmenliğinde çekilen *Presa di Roma* (Roma'nın Fethi) adlı film İtalyan sinemasının başlangıcı olarak görülmektedir. Bu filmden sonra birçok sinema salonu ve film şirketi açılmıştır.[62]

---

[57] Çakı, Gazi, Çakı, Almaz, s. 159

[58] George A. Gonzalez, Popular Culture as Art and Knowledge: A Critique of Authoritian, Neoliberalism and The Crisis of Democracy, **London: Lexington Books**, (2019), s. 17

[59] Levine, s.33-34

[60]Burak Gönülşen, Örtük Propaganda Aracı Olarak Sinema: İrlanda Örneği, **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Maltepe Üniversitesi, SBE, (2017), s. 17

[61] Pınar Ö. Bilis, s.89-108

[62] Onur Çoban, İtalyan Sinemasının Tarihe Bakışı, **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul Üniversitesi, SBE, (2009), s. 57-58

İtalya I. Dünya Savaşı'nda galip olarak ayrılmıştır, fakat savaş öncesi koyduğu hedefleri gerçekleştirememiştir. Bu süre içerisinde devletin politikalarını eleştiren Benito Mussolini güç toplamaya başlamıştır. İtalyan milliyetçiliği üzerine konuşmalar yapan Mussolini her geçen gün daha fazla taraftar toplamaya başlamıştır ve 1919 yılında Faşizm hareketini kurduğunu ilan etmiştir. Faşizmin, 1917 yılında her yerde yayılan Komünizme bir tepki olarak doğduğunu da söylemek mümkündür. 1922 yılında Faşistlerin Roma'da başlattıkları isyandan sonra İtalya Kralı III. Vittorio Emanuele, Mussolini'yi başbakan olarak atayarak Faşistleri güçlendirmiştir.[63]

Faşistlerin hükümetin başına geçmesi ilk zamanlarda İtalyan sinemasını pek fazla etkilememiştir; çünkü ülke ekonomik açıdan bir düşüşteydi ve hükümet sinemanın gücünü daha fark etmemişti. Kontrollü faşist sinema yaratma gibi bir düşünce oluşmamıştır. Sadece çok basit bir İtalyan sineması inşa etme yoluna gidilmiştir. Haber filmleri dışında başka hiçbir film türünde propaganda kullanılmamaktaydı. Ancak zamanla diğer rejimler gibi Faşistler de sinemanın gücünü farkına varmışlardır ve önce sanatsal filmler için stüdyolar kurmuş ondan sonra yabancı filmlere kısıtlama getirmeye başlamışlardır.[64] 1922-24 yıllarındaki faşist yönetimine bakıldığında devletin sinemaya hiçbir şekilde ilgi göstermediği görülmektedir. İtalya'da film yapımcıları devletten destek talep etmişlerdir çünkü o dönemde İtalyan sineması çok büyük bir kriz içerisindeydi ve 1920'lerin sonuna kadar da o durumda olmaya devam etmiştir. Hem sinema salonları sahipleri hem de halk giderek daha fazla Amerikan filmi istemekteydiler. O dönemde İtalya'da Alman filmleri de ün kazanmışlardı. İtalyan filmleri giderek kaybolmaya devam etmekteydi. Bu soruna bir çözüm bulmak için film yapımcıları devletten vergi indirimi, film ihracatında destek ve mali yardım istemişlerdir.[65]

Bu talepler doğrultusunda 1924 yılında İstituto Luce ("Eğitim Sinematografi Birliği) adlı devlet kurumu kurulmuştur. Bu tarihe kadar neredeyse hiç sansüre uğramayan filmler sansürlenmeye başlamıştır. Çünkü İnstituto Luce film yapımcılarına destek vermekten ötürü daha çok filmleri bir propaganda aracı olarak kullanmak ve onları denetlemek üzere kurulmuştur. İtalya'nın Faşist sineması 1920'lerin sonuna kadar pek de bir ilerleme kaydetmemişti. Bir sinema kurumu kurulmuş ancak etkili olmamıştır. Faşist diktatör Mussolini,

---

[63] Derya K. Doğan, Faşizm Propagandasında Müziğin Rolü: Mussolini İtalyası Örneği, **folklor/edebiyat**, Cilt: 25, Sayı: 97, s.232,

[64] Pam Cook, çev. Hasan Ramazan Yılmaz, İtalya ve Yeni Gerçekçilik,(2009), **İLEM Yıllık**, Yıl: 4, Sayı: 4, s. 114

[65] Peter Bondanella, The İtalian Cinema Book, London: **British Film Institute and Palgrave Macmillan**, (2014), s. 42-49

İtalya üzerinde tam hakimiyet kurunca sinema açısından birçok şey değişmeye başlamıştır. 1934 yılında Basın ve Propaganda Bakanlığı'nı kurarak sinemayı etkili kullanmayı başlamışlardır.[66] Aynı sene içerisinde *Direzione Generale per la Cinemotografi* (Görüntü Yönetmenleri Genel Müdürlüğü) kurulmuştur. Bu tarihten sonra çekilen her film önce bu kurumdan onay almak zorunda bırakılmıştır. Önce Kurumlar Bakanlığı'na bağlı bir kuruluş iken sonrasında Basın ve Propaganda Bakanlığı'nın kontrolüne geçmiştir. Sansüre uğrayan filmlerden ilki 1935 yılında çekilen ve yönetmenliğini Mario Camerini'nin yaptığı *İl capello a tre punto* (Üç köşeli şapka) filmi olmuştur. Filmde devlet dairelerindeki rüşvet sahneleri bahane edilerek Mussolini'nin emriyle filmdeki bazı sahneler çıkarılmıştır.[67]

Luigi Freddi liderliğinde yönetilen Görüntü Yönetmenleri Genel Müdürlüğü, 1934-39 tarihleri aralığında 300 senaryo kabul etmiştir. Ancak bu senaryolara gereken sansürler uygulandıktan sonra izin verilmiştir. 1937 yılında 40 film çekilirken 1942 yılına gelindiğinde ise bu sayı 117'ye ulaşmıştır. Luigi Freedi ciddi bir iş başararak İtalyan sinemasının yükselişine liderlik etmiştir. Luigi Fredi yönetimindeki bu kurumun İtalyan sinemasında uyguladığı en önemli politik kararı filmlere standart bir İtalyanca getirmek olmuştur. Şive ile gelen senaryolar kabul edilmemiştir. Çünkü Mussolini'nin hedefi tek bir İtalyan ulusu yaratmaktı.[68] Sinema hem komünistler hem de Katolikler için de büyük önem kazanmayı başlamıştı. Bu yüzden de sinema prodüksiyonlarındaki görevlerini genişletmişlerdir. Savaşa rağmen İtalyan halkı sinemayı terk etmemişti. 1938-1948 yılları arasında sinemaya gidenlerin oranı %100 artmıştır. İtalya, Faşizmden sonra da aynı şekilde sinemaya ilgi göstererek Avrupa'nın en büyük sinema seyirci pazarlarından biri haline gelmiştir. 1949 yılında eğlence için harcanan 70 milyar İtalyan Lireta'sından 44 milyarı sadece sinema için kullanılmıştır.[69]

Mussolini sinema için "Sinema en güçlü silahtır."[70] diyerek sinemanın gücünü vurgulamıştır. İtalya'da tek bir ulus yaratmak ve milli duygular yaratmak için kullanmıştır.

1.4.4. Amerika'nın Emperyalist Sineması

---

[66] Roberto Guli, Film Censorship During Fascism, *CineCensura*, s. 1-2, http://cinecensura.com/wp-content/uploads/2014/04/Film-censorship-during-Fascism_Guli.pdf (15.06.2021)
[67] Steven Ricci, Cinema&Fascism: İtalian Film and Society, 1922-1943, *University of California Press* (2008)
[68] Jackqualine Reich ve Piero Garofalo, Re-viewing Fascism: İtalian Cinema 1922-1943, *İndiana University Press* (2002), s. 10-11
[69] Ruth Ben-Ghiat, The İtalian Cinema and İtalian Working Class, *İnternational Labor and Working Class History*, 2001, s. 36-51
[70] University of Minnesota, Lorenzo Fabbri: Investigating Fascism in Italy Through Film, (18.06.2021) https://cla.umn.edu/french-italian/news-events/profile/lorenzo-fabbri-investigating-fascism-italy-through-film

Küreselleşmenin etkisi altındaki emperyalizm, siyaset, ekonomi, ticaret ve diğer yönlerle sınırlı değildir. Benzer bir eğilim kültür alanında da görülmüştür. Amerikan medyasının uluslararası tüketimi, Amerikan kültürel kimliğinin temel yönlerini yansıtan normatif bir standartlar dizisi iletir. Film, televizyon ve müzik gibi medya aracılığıyla, dünyanın geri kalanı Amerikan değerlerini ve yaşam biçimlerini görür ve bu değerleri yerel veya bölgesel düzeyde bütünleştirir ve hatta bunlara hizmet eder. Kültür emperyalizminin bir alt bölümü olarak medya emperyalizmi, özellikle film endüstrisinde öne çıkmaktadır. Kültürel emperyalizm bilim adamları, genellikle Batılı olmayan kültürlerin, özellikle de gelişmekte olan ülkelerden gelenlerin, Batı medyasına maruz kaldıkları sürece geleneksel değerlerini ve kültürel kimliklerini sıklıkla kaybettiklerini iddia etmektedirler. Amerikan film endüstrisinin dünyadaki baskın konumu, kültürel küreselleşmenin ana eleştirilerinden birini, yani ulusal kültürün benzersizliğini tehdit eden küresel kültürün potansiyel homojenleştirme etkisini yansıtmaktadır. Küresel film dağıtımına bakıldığında, Amerikan Hollywood'un küresel olarak tüm endüstri üzerinde neredeyse baskın bir tekele sahiptir.[71]

1920'lerde Amerika, film üretiminde dünyada lider durumunda olmuş olsa da sanatsal sinema açısından Avrupa ülkeleriyle kıyasla gerideydi. Ancak bu tarihlerde Amerikan sinemasını güçlendiren bir usta oyuncu mevcuttur. Bu isim Charlie Chaplin'dir. Bu sayede Amerikan sineması etkisini yayma imkanını bulmuştur. Sesli sinemanın büyük bir hamle yaptığı 1930'lu yıllar süresince Hollywood dünya sinemasının başkenti hâline geldi ve birçok kaliteli film üretti. Walt Disney'in çocuklar için çektiği filmler Hollywood'a daha da fazla güç katarak onu sinema alanında egemen hale getirmiştir. Bir yandan Mickey ve Donald dizilerine devam ederken öte yandan "*Pamuk Prenses ve Yedi Cüceler*" (1938) gibi uzun metrajlı filmler gerçekleştirerek canlandırma sinemasına bütünüyle sahip olmuştur.[72]

Batı ekonomisi II. Dünya Savaşı'ndan sonra çökmüştür. Amerika ise galip ülke olarak ayrılarak diğer ülkeler üzerinde hakimiyet kurmuştur. Bunu fırsat bilerek ekonomik plan olarak adlandırdığı "Marshall Planı" devreye sokmuş ve bütün Avrupa'ya kendi kültürünü yaymaya başlamıştır. Bu planın içeriğinde sinema da dahildi ve yıllarca yabancı filmlere karşı mücadele veren Avrupa Batı sineması Amerikan sinemasına teslim olmak zorunda kalmıştır. Yüzlerce

---

[71] Xinyi Chen ve Siwen Shen, Review of the Impact of Cultural Imperialism in the Context of Globalization to the Film Industry, *Proceedings of the 2nd International Conference on Language, Art and Cultural Exchange (ICLACE 2021)*

[72] Milli Eğitim Bakanlığı, Amerikan Sineması, Ankara, 2011, s. 3

Amerikan filmi ithal edilmiş ve sinemalarda gösterilmeye başlanmış. Amerika'nın emperyalist sineması devri Avrupa'da Marshall Planı ile başlamış olduğu söylemek mümkündür.[73]

1920'lerde Amerika'da sinemayla tanışmayan hiç kimse kalmamıştır. Sinemaya gitmek sıradan bir etkinlik haline gelmiştir. Film yapımcıları bunu görerek sinema salonlarındaki seyirciyi tüketime yönlendirmeye başlamışlardır. Bunu hem sahnelerde gösterdikleri yaşamla hem sinema salonlarında yaptıkları reklamlarla gerçekleştirmişlerdir. Avrupa'daki sinemadan farklı olarak Amerikan sineması ilk başlarda bir ticaret kapısı olarak görülmüş ve büyük bir pazara dönüşmüştür.[74]

Avrupa'nın milliyetçi politikaları sinemaya da yansımıştır. Amerikalılaşma hem ekonomik hem de kültürel açıdan bir tehlike olarak kabul edilmiştir ve bu tehlikeye özellikle aydınlar karşı çıkmışlardır. Amerikan yaşam tarzı, yiyecek tüketiminden boş zaman alışkanlıklarına kadar, Avrupa'ya o kadar çok nüfuz etmiştir ki, ulusal kimliklerin, değerlerin, farklılıkların ve bireyselliklerin ortadan kalktığına dair artan bir endişe oluşmuştur. Sinema bir eğlence aracı olarak milli hayatlara fark edilmeden ve tehlikeli bir şekilde nüfuz ederek milli-yerel değerleri unutturmuştur. Avrupa'da ortaya çıkan görüşlere göre Avrupa kültürünün geleceği için ulusal sinemaların korunması, desteklenmesi ve daha geniş kitlelere ulaşması gerekmekteydi. Aksi takdirde Amerikan sineması yüzünden bunlar yok olacaktır.[75]

Amerika bütün ideolojisini sinema aracılığıyla yaymaktadır. Amerikan vatandaşları dünyadaki öbür insanlardan daha zengin, daha mutlu, daha ferah ve daha güvenli bir hayat yaşadıkları bu filmlerde aktarılmaktadır. Amerikan ordusu çok güçlü bir ordu olarak gösterilerek diğer güçlere gözdağı vermektedir. Özellikle 2001 saldırısından sonra Müslümanları terörist olarak nitelendirerek bir propagandaya girişmişlerdir. Donald Duck, Mickey Mause, Superman, Batman, Spiderman gibi yapımlarda Amerikan sembolleri sıklıkla kullanılmaktadır. Çocuklar bu kahramanları hayatlarına bağlayarak onlar gibi olmak ve onlar gibi olağanüstü özelliklere sahip olmak istemektedirler. Amerikan sineması oyuncak, tekstil ürünleri, kitap, kırtasiye gibi alışveriş araçlarıyla çocukların bilinçaltını etkilemekle kalmaz, aynı zamanda çocukları pazarlama sektörünün bir parçası haline getirmektedir.[76]

---

[73] Milli Eğitim Bakanlığı, Amerikan Sineması, Ankara, 2011, s. 4

[74] H. Süreyya Yılmaz, Amerikan Sinemasına Egemen Mutlu Son İdeolojisi, **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Dokuz Eylül Üniversitesi, GZE, (2011), s. 5-6

[75] Ankara Üniversitesi, *Çağdaş Hollywood Sinemasında Avrupa Filmlerinin Yeniden Çevrimi*

[76] İsa Özcan, Hollywood Sinemasında Kahraman Yaratma ve Algı Yönetimi: Bir Örnek Vietnam Savaşı ve Rambo Filmleri, **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Maltepe Üniversitesi, SBE, (2018), s. 26

2. ARNAVUTLUK SİNEMASI ve ENVER HOCA

II. Dünya Savaşı sonrası Arnavutluk'ta komünist partizanlar yabancı işgalcilerle savaşmış ve savaşı kazandıktan sonra komünist bir rejim kurmuşlardır. Arnavutluk'un komünizm tarihi Doğu Avrupa ülkelere göre daha farklı olmuştur. Önce Yugoslavya ve Sovyetler Birliği, daha sonra ise Çin Cumhuriyeti ile ilişkileri kesen Enver Hoca, Marksist-Leninist ideolojinin komünizme giden tek gerçek yol olabileceğini ilan etmiştir. Yaklaşık 50 yıllık katı bir Stalinist rejim ile Arnavutluk, Doğu Avrupa'daki sosyalist ülkelerin çoğunu revizyonist olmakla suçlamış ve kendi sosyalist gerçekçilik politikasını izlemiştir.[77]

Komşu ülkelerden, özellikle İtalya'dan gelen televizyon programları ya da yabancı film yapımcılarının nadir ziyaretleri, yabancı kültürle tek temas anlarıydı. Komünizm sırasında film üretimi neredeyse tamamen sosyalist gerçekçiliğe bağlı olmuştur. Bu, birçok Arnavut vatandaşın sinema tarihini uzun bir ideolojik telkin olarak adlandırarak reddetmesine yol açmıştır.[78]

2.1. KOMÜNİZM ÖNCESİ ARNAVUTLUK SİNEMASI

Arnavutluk'ta sinemanın temellerini Pjetër Marubi (1834 – 1903) ve Kolë Idromeno (1860 – 1939) atmıştır. İtalya'nın Piacenca şehrinde doğan Marubi oradaki bir siyasi olaya karıştıktan sonra göç etmeye karar verdikten sonra Arnavutluk'a yerleşmiştir. İtalyan Rönesans'ından etkilenen Marubi kendini resim sanatına adamıştı. Bu yüzden de Arnavutluk'un İşkodra şehrinde 1858 yılında kendi adını taşıyan bir fotoğraf stüdyosu kurmuştur. Bu stüdyo Arnavutluk'ta açılan ilk fotoğraf stüdyosu olmuştur. Stüdyosunda halkın geleneksel kıyafetlerle fotoğraflarını çeken Marubi ün kazanmaya başlamıştı, ancak onu asıl ünlü yapan olay Arnavut Rönesansının başlangıcıdır. Mirdita Ayaklanmas'ının (1876) ve Prizren Birliği (1878) toplantısının fotoğraflarını çekerek yabancı medyada adından söz ettirmeye başarmıştır. Birçok yabancı gazete, bu ayaklanmaların ve toplantıların fotoğraflarını temin etmek için onunla iletişime geçmişler ve sayfalarında Marubi'nin fotoğraflarına yer vermişlerdir. Bu gazete ve dergilerden bazıları: *La guera d'Oriente*, *The Illustrated London News*, *L'lustration*'dur. Marubi'nin asistanı olan Gegë Kodheli (sonrasında soyadını Marubi

---

[77] *Ndërthurja e Historisë Politike Me Historinë e* Filmit, (20.06.2021) https://www.thealbaniancinemaproject.org/history-albanian.html

[78] *Kinema & komunizëm/A kanë treguar kineastët të vërtetën për diktaturën*?, (20.06.2021) https://arteka.al/kinema-komunizem-a-kane-treguar-kineastet-te-verteten-per-diktaturen/

olarak değiştirecek ve Pjetër Marubi'nin ölümünden sonra stüdyonun yönetimini devralacaktır), Lumiere Kardeşlerinin Lyon'daki Fotoğraf ve Sinema Okulu'nun ilk yabancı öğrencisi olmuştur. Gegë Kodheli, Lyon'dan döndükten sonra Marubi stüdyosu sinemayla daha fazla ilgilenmeye başlamıştır.[79]

Yine Pjetër Marubi"nin asistanlarından biri olan Kolë Idromeno Marubi'nin aracılığıyla sanat eğitimi için 1876 yılında Venedik'e gitmiş ve orada altı ay öğrenim gördükten sonra Avrupa'yı gezmiş ve sonrasında memleketi İşkodra'ya dönmüştür. Aynı zamanda mimar, ressam ve heykeltıraş olan Idromeno, İşkodra'da inşa edilen birçok ünlü eserin mimarıdır. Arnavutların Michelangelo'su olarak anılan Idromeno sanatıyla birçok Avrupa ülkesinde tanınmaya başlamış ve eserleri dünyanın birçok ülkesinde gösterilmiştir. 1980 yılında Dritëshkronja Idromeno adlı bir fotoğraf stüdyosu kurmuştur. Fakat İdromeno fotoğrafı ikinci planı itmiş ve sinemaya öncülük vermiştir. Fransız prodüksiyon şirketi Pathe ile ilişkileri genişleterek gerekli olan bazı sinema ekipmanları sağlamıştır. Aynı zamanda Gjuha Shqipe (Arnavut Dili) adında bir dil kulübü kurarak Arnavut Ulusal Uyanışına katılmıştır. Bu kulüpte bazı gösteriler yaparak halkın sosyal faaliyetlerde yer almalarını sağlamıştır. Yeni bir sinema cihazı sağlayarak kendi evinde film göstermeye başlamış ve kısa bir zamanda yeğenini de yanına alarak Dalmaçya'nın birçok bölgesini dolaşarak film gösterimleri yapmıştır. 1912 yılında Avusturya-Macaristan kökenli bir şirket olan Joseph Stauber'den film gösterimleri yapabilmek için sinema ekipmanları ithal etmiştir. Evinin yanında bir sinema salonu kurarak Arnavut sinema tarihinin ilk sinemacısı olmuştur. Bu salon, sadece Arnavutluk'ta değil komşu ülkelerde de ilk açılan sinema salonu olarak kayıtlara geçmiştir.[80]

Kolë İdromeno'dan sonra 1909 yılında Kosta ve Tashko Çomo adında iki kardeş Manastır şehrinde film gösterimlerini başlatmışlardır. Ancak kısa bir süre sonra Manastır'da savaşın patlak vermesi dolayısıyla gösterimler durmak zorunda kalmıştır.[81] İşkodra'dan sonra Arnavutluk'ta en fazla sanatçı/şair çıkarmış olan bir diğer şehir Korça'dır (Görice). Bu şehir aynı zamanda Batı'ya en fazla göç vermiş şehirlerin başında gelmekteydi. Bu yüzden de ekonomik olarak diğer şehirlere göre daha iyi durumdaydı; çünkü göç eden vatandaşlar ülkeye sürekli yeni icatlar getirmişlerdir. Bu icatlar arasında sinema ekipmanları ilk sırada yer

---

[79] Kolegji AAB Prishtinë, **Hıstoria e Filmit dhe Televizionit: Historia e Kinemotografise Shqiptare**, 2009, s. 1

[80] Abaz T. Hoxha, **Historia e Kinemasë në Shqipëri: Vëllimi i parë (1897 – 1944)**, Tirane: Shtëpia Botuese Ilar, 2007, s.16

[81] *Djajtë, ëngjëjt dhe njerëzit e Kolë Idromenos*, (20.06.2021), https://gazetasi.al/djajte-engjejt-dhe-njerezit-e-kole-idromenos/

almaktaydı. Birçok genç Amerika ve Avustralya'dan geri gelerek şehirde Batılı tarzda yeni mekanlar açmışlardır. Bu mekanlardan biri olan Stema adında bir kumarhanede filmler gösterilmeye başlanmıştı.[82]

I. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla Arnavut toprakları birçok ülke tarafından saldırıya uğramıştı. Ülkenin birçok yerinde yayılmaya başlayan sinema bir anda durma noktasına gelmişti. Fakat ülkeyi işgal eden Avusturya-Macaristan, İtalyan ve Fransız orduları kendi askerleri için açık alanda sinema gösterimlerine başlamışlardı. Halk gizliden bu filmlere ilgi göstermeye başlayınca ilk olarak Avusturya-Macaristan İşkodra'da LOVÇEN adında bir sinema salonu açmıştır. Sonra da sırasıyla Durres, Kavaje, Lushnje ve Berat'ta da sinema salonları açmışlardır. 1914 yılında ise İtalyanlar Avlonya'da, Fransızlar ise Görice'de sinema salonu kurarak halkı kendi taraflarına çekmeye çalışmışlardır.[83]

Arnavut sineması için diğer önemli kişiler ise Manaki Kardeşler olmuştur. Milliyetleri hakkında hâlâ tartışmalar sürse de Arnavut sineması için önemli oldukları kesindir. Yanaki (1878 – 1954) ve Milton (1882 – 1964) bugün Kuzey Makedonya'nın sınırları içerisinde yer alan Avdela köyünde doğmuşlardır. İlk olarak bugün Yunanistan sınırları içerisinde yer alan Janina şehrinde bir fotoğraf atölyesi açmışlardır. O zamanlarda yaşanan ayaklanmalarının fotoğraf ve videolarını çekerek ün kazanmışlardır. Yanaki, Londra'ya giderek oradan bir kamerayla dönmüş ve bu kamerayla 107 yaşında olan büyükanneleri ve diğer köy kadınlarını yün eğirirken çekmişlerdir. Bu film tarihe geçerek Balkanlar'da çekilen ilk film unvanını kazanmıştır.[84] Bu kadınların giydikleri geleneksel kıyafetlerin Arnavut kıyafetleri olmasından dolayı Manaki Kardeşler Arnavut tarihçiler tarafından Arnavut olarak adlandırılmaktadır. Ancak Manaki Kardeşlerinin Arnavutlar tarafından ilgi görmelerinin asıl nedeni Arnavut dili için büyük önem teşkil eden ve 14 – 22 Kasım 1908 tarihinde gerçekleşen Manastır Kongresi'ni kayda almış olmalarıdır. O zamanların en büyük Arnavut düşünürleri, devlet adamları, şair ve yazarları bu görüntülerde yer almaktadırlar. Yine bir yıl sonra bir diğer kongre olan Dibër

[82] *Kinematografia shqiptare në 45 vite komunizëm në një botim special*, (20.06.2021), http://nationalfilmcenter.gov.al/index.php/2017/01/20/kinematografia-shqiptare-ne-45-vite-komunizem-ne-nje-botim-special/

[83] Hoxha, **Historia e Kinemasë në Shqipëri: Vëllimi i parë (1897 – 1944),** s.19 - 20

[84] Burçak Evren, Balkanların ve Türk Sinemasının İlk Yönetmenlerinden Manaki Kardeşler, **Hayal Perdesi**, Sayı: 37, (Kasım – Aralık 2013)

(Debre) Kongresi'ni çekmişlerdir. 1921 yılında bölgede ilk olan ve sadece sinema için kullanılan bir sinema salonu kurmuşlardır.[85]

1924 yılında Arnavutluk'un başkenti Tiran'da Kafe Orient adını taşıyan bir mekan devamlı olarak film gösterimleri yapmaya başlamıştı. Erkekler için haftanın her günü saat 20.00'da, kadınlar ve çocuklar için ise cuma ve pazar günleri saat 15.00'da gösterimler yapılmaktaydı. Bu sinema mekanı haftada iki film göstermiştir. Bu küçük sinema, bir Avusturyalıya aitti. Yine 1924 yılında Elbasan'da bir Çek vatandaş, Korçe'de ise Kenedy adında bir Amerikalı çift tarafından filmler halka gösterilmiştir. Arnavutluk'ta ilk sinema topluluğu ise 1925 yılında Tiran'da kurulmuştur. *Nacional* ismini alacak olan bu sinema salonu Arnavutluk'ta kurulmuş olan ilk profesyonel sinema salonudur. 1927 yılında ikinci profesyonel sinema salonu Korçe'de açılmıştır.[86] İsmi *Majestik* olan bu sinema 600 koltuk kapasiteli olarak inşa edilmişti. İçinde tiyatro salonu, bar-kafe ve dans salonu barındırmaktaydı. O zamanlar Balkanlar'daki en güzel sinema salonu olarak adlandırılmaktaydı. Gjirokaster'de *İdeal,* Durres'te *Drita*, Tirane ve Kavaje'de yine *İdeal*, Elbasan'da *Bethoven,* Durres'te ikinci sinema salonu *Splendid*, Tirane'de *Diana* (sonrasında Gloria ismini alacak ve Durres ve İşkodra'da şubeler açacak), Berat'ta üç yeni sinema salonu ve Durres'te *Esperia* açılmıştır.[87]

1932 yılına gelindiğinde Arnavutluk'ta sinemayla tanışmamış şehir kalmamıştı. İlk başlarda işgalci güçlerin propaganda amacıyla açtığı sinema salonlarına giden halk zamanla Arnavutlar tarafından açılan sinema salonlarına gitmeye başlamıştır. 1930'lu yıllarda devletin başında Kral Ahmet Zogu vardı. Ahmet Zogu, İtalya ve Avusturya-Macaristan'ın destekleriyle kral olduğu için onlara çok fazla karışamamıştır. Bu yüzden de özellikle İtalyan filmleri Arnavutluk'ta çok yaygın olmuştur. Faşist propaganda içeren filmler birçok yerde gösterilmiştir. Mussolini ile Hitler'in ilişkileri iyi olmasından dolayı Alman filmleri de Arnavutluk'taki bütün sinema salonlarında gösterilmiştir. Arnavutluk'ta yol yapımı, elektrik dağıtımı vb. işler için İtalya'dan gelen uzman ve işçiler tarafından Dante Aligheri adını taşıyan bir topluluk kurulmuştur. Burada İtalyan filmleri açık havada izlenmekteydi ve bu yüzden Arnavut halkı da bu filmleri izlemeye başlamıştır. Bu topluluk gibi birçok şehirde yeni İtalyan topluluklar kurulmaya başlanmış ve 1934 yılında İtalyan propagandası içeren ve en yüksek makamlar tarafından halka önerilen filmler, sinema salonlarındaki yerlerini almışlardır. Yine

[85] *Vëllezërit Manaqi ose "Lymierët e Ballkanit,* (15.05.2021), https://telegraf.al/i-pakategorizuar/vellezerit-manaqi-ose-lymieret-e-ballkanit/
[86] Hoxha, **Historia e Kinemasë në Shqipëri: Vëllimi i parë (1897 – 1944)**, s. 26
[87]Hoxha, **Historia e Kinemasë në Shqipëri: Vëllimi i parë (1897 – 1944)**, s. 27

Nasyonal Sosyalistleri yücelten Alman belgesel filmleri de benzer şekilde bütün Arnavutluk'ta gösterime girmiştir. Kral Zogu tarafından sadece Sovyet filmlerine sansür uygulanmıştır. O, Sovyetler'i en büyük tehlike olarak görmekteydi.[88] Daha sonra İtalya'nın Arnavutluk içişlerine gitgide daha fazla karıştığını gören Zogu, İtalya ile ilişkileri gözden geçirmeye karar almıştır. İlk olarak özel İtalyan okullarını kapatılmıştır. Ancak bunun sonucunda İtalya, 1939 yılında Arnavutluk'u işgal etmiştir. En önemli Arnavutluk limanlarına askeri güçler gönderen İtalya, saatler içerisinde bütün Arnavutluk'u kendi kontrolü altına almıştır. Bunun sonucunda Kral Zogu ülkeden kaçmış ve devleti İtalyanların eline bırakmıştır.[89]

2.1.1. Arnavutluk'ta İlk Film Çekimleri

Arnavut fotoğrafçılar ve filmciler İtalya işgali sırasında herhangi bir destek bulamadıkları için çekim yapamamışlardır. II. yüzyılın başlangıcında Batı Balkanlar ve özellikle Arnavut toprakları Avrupa'nın gündeminde olmuştur. Diğer komşu ülkelerin hepsi bağımsızlığını kazanmıştı; ancak Arnavutluk bağımsızlığını ilan edemediğinden komşu ülkeler Arnavut topraklarına saldırıp işgal etme politikaları yürütmekteydiler. Yabancı politikacılar, misyonerler, askerler, ajanlar ve gazeteciler Arnavut topraklarına gelmişti. Bu dönemin en konuşulan icadı olan sinema da bu tarihte Arnavut topraklarına propaganda faaliyetlerine başlamıştır.[90]

1903 yılında kamera operatörü Charles Raider Nobel ve grubu Balkanlar'a gelmişlerdir. Asıl ilgilendikleri bölge Manastır vilayeti olmuştur. Manastır'ın 1900'ün başlarında 80.000 nüfusu vardı. Nüfusun büyük çoğunluğu Arnavutlardan oluşmaktaydı. Makedonlar tarafından başlatılan İlden İsyanı bütün Manastır'a ve ilçelerine yayılmıştır. Raider Nobel birçok isyancıyla çekimler yapmış, fotoğraflarını çekmişti. Zamanla Çarls Urban ismini alacak olan bu çekim ekibi daha sonra 1906 yılında *Albania and Montenegro Alps* (Arnavutluk ve Karadağ'ın Alpler) adını taşıyan bir film çekmişlerdir. Yine aynı ekip Balkanlar'da ilk renkli gösterimi yapan sinema ekibi olmuştur. Domenico Gaido yönetmenliğinde İtalyan sinema ekibi UNİTAS ilk çekimini Arnavutluk'ta gerçekleştirmiştir. *Albania Ribelle (Asi Arnavutluk)* adındaki bu film kısa bir artistik filmdir. Bu İtalyan sinema ekibi daha sonra Arnavutluk'ta birçok kısa çekim yapmıştır. Onu takip eden birçok İtalyan sinema ekipleri olmuş ve Arnavut

---

[88] Hoxha, **Historia e Kinemasë në Shqipëri: Vëllimi i parë (1897 – 1944),** s. 92-93

[89] *Ikja e Mbretit në 7 prill dhe e vërteta e thesarit të shtetit*, (16.05.2021) https://www.koha.net/arberi/91566/ikja-e-mbretit-ne-7-prill-dhe-e-verteta-e-thesarit-te-shtetit/

[90] *Kinemaja Shqiptare*, (16.05.2021), https://sq.freejournal.org/93884/1/kinemaja-shqiptare.html

topraklarında birçok belgesel ve kısa sinema filmleri çekilmiştir. Fransız sinema ekibi olan ECLAİR 1912 yılında İşkodra'da zanaatkarları çekerek bir kısa film ortaya çıkarmıştır. Bu filme *Scutari (İşkodra)* ismini vermiştir. Yabancı filmciler tarafından çekilen belgesel ve kısa filmler giderek artmıştır.[91]

İtalyan, Fransız, İngiliz, Alman ve başka milletlerden gelen birçok sinema ekibi Balkanlar'da ve Arnavut bölgelerinde sayısızca çekim yapmışlardır. Manaki Kardeşler de *The Weavers* (Yün Eğiren Kadınlar) adında bir film çekmişlerdir. Sonrasında Arnavutlar için büyük önemi bulunan ve 1908 tarihinde gerçekleşen Manastır Kongresi'ni kayda almışlardır. Bir yıl sonrasında da Debre Kongresi Manaki kardeşler tarafından görüntülenmiş ve filme çevrilmiştir. Bu görüntülerde yer alan kongredeki bazı üyelerin fotoğrafları İstanbul'da sergilenmiştir. 1920'lerin sonuna kadar daha çok savaş sahneleri içeren belgesel ve kısa filmler çekilmeye devam etmiştir. İtalyan yönetmen Amleto Palermi 1927 yılında İşkodra'da *Nanu, la cugina d'Albania* (Arnavutluk'tan Kuzen) filmini çekmiştir. Bu film senaryosunda Arnavut halkını içeren ilk uzun metrajlı film olmuştur. Film Tiran'daki Nacional sinemasında gösterilmiştir.[92]

Faşist İtalya'nın propagandasını yapmak üzere kurulan İtalyan Sinema Enstitüsü LUCE de bu dönemde Arnavutluk'ta çok etkili olunarak onlarca belgesel ve kısa film çekmiştir. Nazi Almanya'sının propagandasını yapmak için kurulan UFA (Universum Film AG) da Arnavutluk'ta 1932 yılından beri birçok çekimler yapmıştır. Bu filmlerin bazıları Arnavutluk'taki sinemalarda gösterilmiş, bazıları ise sadece Almanya'da gösterime girmiştir.[93]

Arnavutluk'ta komünizm dönemine kadar herhangi bir Arnavut yapımı filmine rastlanmamaktadır. Komünizm zamanında Arnavutlar sinemaya ağırlık vermiş ve neredeyse ülkede gösterilen filmlerin bütünü Arnavut yapımı olmuştur.

2.2. ENVER HOCA DÖNEMİNDE BİR PROPAGANDA ARACI OLARAK SİNEMA

İtalya'nın 1939 yılında Arnavutluk'u işgal etmesiyle ülkenin kralı olan Zogu ailesiyle birlikte kaçmıştır. İlk önce Yunanistan'a, daha sonra Türkiye'ye oradan da İngiltere'ye

---

[91] *Shqiperia edhe rebelimi i saj ne fokusin e kinematografise boterore*, (16.05.2021) https://www.shqiperia.com/Shqiperia-edhe-rebelimi-i-saj-ne-fokusin-e-kinematografise-boterore.2462/

[92] Hoxha, **Historia e Kinemasë në Shqipëri: Vëllimi i parë (1897 – 1944)**, s. 270-280

[93] *Rrëfen Abas T. Hoxha, studiues, Insituti italian "Luce" xhiron kronika nga Lufta në 1940, si edhe vizitën e Mbretit të Italisë Viktor Emanuelin. Provokacioni grek në Festivalin e Varnas, në 1965 me filmin "Qielli, për pretendimet territoriale të Greqisë ndaj Shqipërisë*, (17.05.2021), https://telegraf.al/dosier/rrefen-abas-t-hoxha-studiues-insituti-italian-luce-xhiron-kronika-nga-lufta-ne-1940-si-edhe-viziten-e-mbretit-te-italise-viktor-emanuelin-provokacioni-grek-ne-festivalin-e-varnas-ne-1965-me/

geçmiştir. İtalyanların güney Yunanistan'ı saldırmasını fırsat bilen Almanlar da 1943 yılında Arnavutluk'u işgal etmiştir.[94] Bu ortamlardan istifade eden komünizm Arnavutluk'ta yükselişe geçmiştir. Arnavutluk'ta komünizm Zogu zamanında ortaya çıkmışsa da Zogu tarafından sürekli engellenmiştir. Zogu'nun kaçışından sonra komünizm daha etkili olmaya başlamış ve her yere yayılmıştır. Arnavut komünistlerin işgalci faşistlere karşı başlattıkları hareket, bir partinin doğmasına neden olmuştur. 1941 yılında Yugoslavya'nın desteğiyle kurulan bu parti Arnavutluk Komünist Partisi ismini almış ve başına Enver Hoca getirilmiştir.[95]

1944 yılının Mayıs ayında Arnavutluk'un Permet şehrinde Ulusal Kurtuluş İçin Anti Faşist Kongresi düzenlenmiştir. Yabancı işgalcilerden kurtarılan bölgelerde geçici bir hükümet kurulması kararlaştırılmıştır. Bu hükümetin başında Enver Hoca seçilmiştir. Yine bu kongrede alınan bir diğer karar da Zogu yönetimi zamanında imzalanan birçok anlaşmanın iptal edilmesi ve Zogo'nun ülkeye girişinin yasaklanmasıydı. Bu kongrenin ikincisi ise Berat şehrinde düzenlenmiştir.[96] Bu kongrede alınan en önemli karar ise Arnavutluk hükümetinin kurulması olmuştur. Partinin genel sekreteri ve başkomutanı olan Enver Hoca güçleriyle birlikte 28 Kasım 1944 yılında Tiran'ı Almanlardan geri almıştır.[97]

2.2.1. Enver Hoca (Hayatı ve Yükselişi)

Enver Hoca 16 Ekim 1908 yılında Arnavutluk'un Gjirokaster şehrinde Bektaşi bir ailede dünyaya gelmiştir. Babasının toprak beyi olmasından dolayı iyi koşullarda yetişmiştir. Küçüklüğü hakkında fazla bir bilgi mevcut değildir ancak, gençliği iki şehir arasında geçmiştir. Bunlar kendi memleketi olan Gjirokaster (Ergiri) ve Korça (Görice) şehirleridir. Hoca, Korça'daki Fransız lisesine kaydolmuş ve eğitim hayatını orada devam ettirmiştir.[98] Arnavutluk'ta adlarından söz ettirecek birçok kişi Hoca ile aynı sınıfta veya okuldaydı. Ancak sınıfındakilerin çok azı Enver Hoca iktidara geldikten sonra sağ kalabilmiştir. Onunla alay eden

[94] Ali Özkan, Enver Hoca Dönemi Arnavutluk, **Yayımlanmış Doktora Tezi**, Fırat Üniversitesi, SBE, (2012), s. 46

[95] Sokol Brahaj, Arnavutluk'ta Demokratikleşme Süreci ve Avrupa Birliği'nin Yapıcı Etkileri, **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Dokuz Eylül Üniversitesi, (2009), s. 14

[96] *Kongresi i Përmetit, vendimet që ndryshuan Shqipërinë/ "T'i ndalohet ish-Mbretit Zog kthimi në Shqipëri, të mos njihet asnjë qeveri brenda ose*…, (17.05.2021), http://www.panorama.com.al/kongresi-i-permetit-vendimet-qe-ndryshuan-shqiperine-ti-ndalohet-ish-mbretit-zog-kthimi-ne-shqiperi-te-mos-njihet-asnje-qeveri-brenda-ose/

[97]Nehir Ağırseven, Enver Hoca Dönemi ve Sonrası Arnavutluk, **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Trakya Üniversitesi, (2015), s. 41

[98]Bernd J. Fischer, **Enver Hoxha dhe Diktatura Staliniste ne Shqiperi**, İnstituti i Botimeve Nderkombetare Tirane: 2010, Tirane, s. 15

Sabiha Kasimati adlı sınıf arkadaşı Hoca'nın talimatıyla 1953 yılında katledilmiştir. Bu sınıf arkadaşlarının birçoğunun mezarları komünizmin yıkılışından sonra bulunabilmiştir.[99]

Enver Hoca 16 yaşındayken Korçe'deki bir öğrenci derneğinde Kral Zogu aleyhine konuşmalar yapmıştır. Bu yüzden de bu dernek Zogu'nun talimatıyla kapatılmıştır. Sonrasında ise Hoca, Fransız devriminden etkilenerek özgürlük, eşitlik, kardeşlik terimlerini yaymaya başlamıştır. Zamanla da kendini komünizmin içinde bulmuştur. Çünkü Korça işçi sınıfının geliştiği bir şehirdi. Bu yüzden de komünist hareketle tanışması kolay olmuştur. Korçe'deki Fransız lisesini bitirdikten sonra devlet bursuyla üniversite eğitimi almak için Fransa'ya gitmiştir.[100]

Enver Hoca 22 yaşındayken Arnavutluk'tan İtalya'nın Bari şehrine geçmiş ve orada birkaç gün ablasının ve eniştesinin yanında kalmıştır. Eniştesi Bahri Omari, Arnavutluk için önemli bir politikacıydı. O Arnavutluk'ta kurulan ilk mecliste yer almıştı. Zogu karşıtı olmasından dolayı sürgünde yaşamayı mecbur bırakılmıştı. Ancak hâlâ sözü geçen biriydi. Enver Hoca'nın politik hayatına yön vermiştir, ancak Hoca'nın iktidara gelmesiyle o da Enver Hoca'nın sınıf arkadaşları gibi cezalandırılmıştır. Enver Hoca, Bari'den Fransa'nın Montepellier şehrine geçmiş ve oradaki üç başarısız eğitim yılı geçirmiştir. O okuldan çok politika ile ilgilenmekteydi. Fransa'daki komünist hareketlere katılmış ve komünist arkadaşlar edinmiştir. Bu başarısızlık üzerine Arnavutluk devletinin Millî Eğitim Bakanlığı bursunu kesmişti ve devlete olan borcunu ödemesini istemiştir ve acilen Arnavutluk'a dönme emri almıştı. Enver Hoca bu taleplerin hiçbirini yerine getirmemiştir. Devlet başkanı olduktan on sene sonra bursunu kesen eski milli eğitim bakanını çağırmış ve ondan hesap istemiştir. Bakanın verdiği cevap ise: "Hak etmiyordun o yüzden bursunu kestim." olmuştur. Bunun üzerine bakan birkaç sene sonra hapse atılıp orada ölüme terk edilmiştir.[101]

Bursu kesilen Hoca, Paris'e yerleşmiştir. Orada Fransız Komünist Partisi'nin genel yayın yönetmeni Paul Vaillant Coutourier ile tanışmış ve ona gazetede yazılar yazmak istediğini söylemiştir. İsteği yerine getirilmiş ve Arnavutluk hakkında yazılar kaleme almaya başlamıştır. Ancak Paris'te iş bulamadığı için Brüksel'deki Arnavutluk başkonsolosluğuna başvurmuş ve kabul edilmiştir. Orada iken de gazetelerde Zogu karşıtı yazılar yazmaya devam ettiğinden işine son verilmiş ve 1936 yılında Arnavutluk'a dönmek zorunda kalmıştır. Arnavutluk'a dönmesiyle

[99] Blendi Fevziu, **Enver Hoxha**, UET Press, Tirane: 2011, s. 28
[100] Özkan, s. 67
[101] Fevziu, s. 35-36

iş arama girişimlerine başlamış ve Tiran'da geçen dört aydan sonra Korçe'deki Fransız lisesine öğretmen olarak atanmıştır. Fransızca öğretmeni olarak işe başlayan Hoca, Fransa'da öğrendiği komünizmi Korçe'de yaymaya başlamış ve Arnavutluk'taki komünist hareketlerle iletişime geçmiştir.[102]

İtalya'nın 1939 yılında Arnavutluk'u işgal etmesiyle ülke tamamen İtalyanların eline geçmişti. Bu yüzden de İtalyanlar öğrencilere komünist düşünceler aşılama suçlamasıyla Hoca'nın işine son vermişlerdir. Korçe'deki komünist grup, işsiz kalan Hoca'yı Tiran'a göndermiştir. Bu grup Arnavutluk'ta faaliyet göstermekte olan komünist gruplarının arasındaki en güçlü gruptu. Enver Hoca Tiran'daki bir tütün dükkanında çalışmaya başlamıştı. O tütün dükkânı komünistlerin toplandığı bir meclis haline gelmişti. 1941 yılına gelindiğinde Arnavutluk'ta toplamda sekiz ayrı komünist grup mevcuttu. Yugoslavya, Kosova Arnavutlarının güvenini kazanmak için Arnavutluk'ta bir parti kurmaya karar almıştı.[103] Çünkü Slavların Arnavutlara uygulamış olduğu baskıdan dolayı Arnavutlar hiçbir şekilde Slavlara güvenmemekteydiler. Partiyi kurmak isteyen Yugoslavya Komünist Partisi Lideri Josip Broz Tito, Miladin Popovic ve Dushan Mugosha'yı yetkilendirerek Arnavutluk'taki üç komünist grupla Arnavutluk Komünist Partisi'ni kurmak için girişimlerini başlatmıştır. 1941 yılının Kasım ayında Tiran'da toplanarak 15 üyeden oluşan bir geçici merkez komite oluşturulmuş ve Arnavutluk Komünist Partisi kurulmuş ve bu partinin başına Enver Hoca getirilmiştir.[104]

1941-1942 yıllarında ülkenin neredeyse her şehrinde partinin büroları açılmıştı. Bu bürolarda hem politik hem de silahlı hareketler mevcuttu. Çünkü parti Faşist İtalya'ya karşı halkı savaşmayı teşvik etmişti. 1942 yılının başlarında İşkodra, Korçe, Gjirokaster ve Vlore'de birçok İtalyan general ve asker öldürülmüştür. Yine bu yıl içerisinde Peza Konferansı çerçevesinde Levizja Nacionale-Çlirimtare (Ulusal Özgürlük Hareketi) kurulmuştur. Bu silahlı hareket partinin bir kolu olup işgalcilere savaş açmıştır. Partizanlar adı verilen bu savaşçılar işgal edilmiş Arnavut şehirlere gidip oradaki yabancı düşmanlarla savaşmış ve kaybedilen toprakları geri almıştır.[105]

Enver Hoca'yı devletin başına getiren bu başarı olmuştur. Ulusal Özgürlük Hareketi'nin başarılı operasyonları Enver Hoca'yı ülke için ideal bir kişi olarak göstermiştir. 1944 yılında

---

[102]Rinia, **Enver Hoxha: Biografi e Shkurter**, Tirane: 2009
[103]Ledion Krisafi, **Marrëdhëniet e Shqipërise me Jugosllavinë: 1945-198**, Universiteti Europian i Tiranes, Tirane: 2016
[104] J. Fischer, s. 18-21
[105] **Historia e Partisë së Punës të Shqipërisë**, 8 Nëntori, Tirane: 1981, s. 80

Tiran'ı Almanlardan almasıyla bu başarı en yüksek noktaya ulaşmıştır. Bu tarihten ölümüne kadar Arnavutluk devletini yönetmiş ve katı yönetimiyle dünyada adından söz ettirmiştir.

2.2.2. Enver Hoca'nın İktidara Gelmesinin Ardından Arnavutluk Sineması

II. Dünya Savaşı dönemi koşulları ve 1944 yılında Arnavutluk'un işgalcilerden kurtarılması sürecindeki yaşananlar sinemanın Arnavutluk'ta hızlı bir şekilde gelişmesine engel olmuştur. Bu yüzden komünizmin ilanından sonra Arnavut sineması hemen üretime geçememiştir. Film gösterimleri bazı bölgelerde sorunsuz devam etmiş; ancak devlet Arnavutluk'taki bütün sinema salonlarına el koymuş ve böylece komünizmin etkisi tam olarak başlamıştır. Akabinde Agjencia Shqiptare e Filmave (Arnavut Film Ajansı) kurulmuştur. Bu ajans Arnavutluk'ta ayakta kalmış son birkaç özel sinema salonuna da el koyarak ismini Arnavutluk Devlet Sinema Kurumu olarak değiştirmiştir. Sinema salonlarıyla birlikte içindeki bütün sinematografik cihazlar da bu kuruma devredilmiştir. Bu kurum 1948 yılına kadar Arnavutluk'taki sinema faaliyetlerin tek yetkilisiydi. Ancak 1948 yılında faaliyet alanı daha da genişletilerek ismi Komiteti i Arteve e Kultures (Kültür ve Sanat Komitesi) olmuştur. Görevleri, sinema salonlarında yabancı filmler göstermek ve yerli filmlerin üretimine başlamaktı.[106]

Enver Hoca diğer komünist liderleri örnek alarak sinemayı bir propaganda aracı olarak kullanmaya karar vermiş ve 1950 yılına kadar ülkedeki sinema salonlarının sayısını üç katına çıkarmıştır. Yeni sinema aletleri de satın alınarak ülkenin her yerine dağıtımları yapılmıştır. Köylüleri sinemayla tanıştırarak onlara bazı Yugoslav ve Sovyet belgeselleri gösterilmiştir. Sinema ülkede en çok takip edilen sanat dalı olmayı başarmıştır. Devlet tarafından çekilen ilk sanatsal olmayan filmler Enver Hoca'nın bölgelere yapmış olduğu ziyaretleri içeren filmler olmuştur. Bu yöntemin aynısı Almanya'daki Hitler yönetiminde görülmüştür. Sanat filmi çekmek için ise Arnavutluk daha hazır olmadığı gibi devlet tarafından da herhangi bir teşvik yapılmamıştır.[107]

Devletin sinema alanında yaptığı ilk iş, film türlerini ve ideolojilerini belirleme olmuştur. Böylece Batılı filmler incelemeye tabi tutulmuştur. Sadece devletin aradığı kriterleri bulunduran filmler sinemalarda gösterilmiştir. Bu filmler de Sovyetler Birliği başta olmak üzere Çekoslovakya, Polonya, Macaristan, Romanya ve Bulgaristan'dan ithal edilmeye başlanmıştır. Devletin kasasında sürekli film ithal etmek için yeterince bütçe bulunmamaktaydı. Kültür ve Sanat Komitesi binasında eskiden kalma bazı İtalyan ve Alman filmler mevcuttu. O yüzden

---

[106]Abdurrahim Myftiu, **Koha e Filmit**, Akademia e Shkencave, Tirane: 2003, s. 25
[107]Myftiu, **Koha e Filmit** s. 26-28

sinema salonlarında bu filmler gösterilmeye devam etmiştir. Film arşiv odasında çıkan bir yangın sonucunda bu film kasetlerinin birçoğu kül olmuştur.[108]

Bu durumda devlet sinema için bütçe artırımına gitmek zorunda kalmıştır. 1947 yılında sadece İngiltere ve Amerika'dan birkaç film ithal edilmiştir. Ancak bu iki devletin yeni Arnavut hükümetini tanımamalarından dolayı bunlarla da ilişkiler kesilmiş ve Batı'dan film ithaline tamamen son verilmiştir. Bu tarihten sonra filmler sadece Sovyetler Birliği'nden ithal edilmeye başlanmıştır. Çünkü Enver Hoca'nın önderliğindeki Arnavutluk devletinin ideolojisi bir tek Sovyetler'in ideolojisi ile uyuşmaktaydı. 1946 yılında Arnavutluk sinemalarında 40 Sovyet filmi bulunurken bu sayı 1947 yılında 63'e çıkarılmıştır. 1948 yılında ise bu sayı iki buçuk kat artarak 127'ye ulaşmıştır. Arnavutluk'taki sinema salonlarında gösterilen filmlerin %85'i Sovyet yapımı olmuştur. Bu durum 1955 yılına böyle devam ederken 1955 yılında bazı Batılı filmlere izin verilmiştir.[109]

Yugoslavya'nın desteğiyle kurulan Arnavutluk Komünist Partisi sürekli Yugoslavya ve Tito yanlısı propaganda yapmıştır. Bunu da kısa belgesel filmlerinde ve haberlerde göstermişlerdir. Yugoslav filmleri de ülkedeki sinema salonlarında gösterilerek destek verilmiştir. Ancak bu uygulama 1948 yılına kadar devam etmiştir. Çünkü bu tarih Arnavutluk-Yugoslavya ilişkilerinin tamamen bozulduğu tarih olmuştur. Bu iki ülke düşman olmuş ve Tito'nun emri altında olan Enver Hoca, Tito yanlısı bütün bakanları idam ettirmeye başlamıştır. Bu ilişkilerinin bozulma sebebi ise Tito'nun Arnavutluk'u Yugoslavya'nın içine dahil etme planlarıydı. 1 Temmuz 1948 yılında iki ülke arasında yapılan bütün anlaşmaların iptaline karar verilmiş. Enver Hoca ilk düşmanını ilan etmiştir. Hoca bundan sonra Sovyetler'le olan ilişkilerini daha da genişletmiş ve sinema alanında uzmanlaşmak için Moskova'ya öğrenciler göndermiştir.[110]

2.2.3. Enver Hoca'nın Emriyle İlk Arnavut Filmi Çekiliyor

Savaş sonrası çekilen ilk uzun metrajlı film olan *Skënderbeu - Lufëtari i madh i Shqipërise* (İskender Bey: Arnavutluk'un Büyük Savaşçısı) (1953) Arnavut sinemasının ilk tarihi filmidir.

---

[108] Abaz T Hoxha, **Historia e Kinemase ne Shqiperi: Vëllimi i dytë (1945-1990)**, Shtepia Botuese ADA, Tirane: 2015, s. 37
[109]Hoxha, **Historia e Kinemase ne Shqiperi: Vëllimi i dytë (1945-1990)**, s. 38-39
[110] İnstitute for Democracy Media and Culture, **Propaganda During the Communist Dictatorship**, (24.04.2021)

Bu filmden önce sadece birkaç belgesel ve kısa film çekilmiş olan Arnavutluk'ta, sinemaseverler için 1950'lerde uzun metrajlı filmler çekmek imkansızdı. Enver Hoca'nın Sovyetler'le olan iyi ilişkilerinden dolayı Arnavutlar da sinemanın yeni türleriyle tanışmıştır. Bu türlerin ilki tarih filmleri olmuştur. *İskender Bey: Arnavutluk'un Büyük Savaşçısı* filmi, Sovyetler'le iş birliği içinde çekilen ilk sanatsal filmdir. Filmin teknik ekibi tamamen Ruslardan oluşmaktaydı. Arnavutlar sadece yardımcı olarak yer almışlardır. Bu yüzden film bir Arnavut yapımı olarak nitelendirilmemiş olup ortak yapım olarak tarihteki yerini almıştır.[111]

Filmin konusunun İskender Bey olmasının nedeni ise onun bir milli kahraman olmasıdır. XV. yüzyılda Osmanlı Devleti'ne karşı savaşan İskender Bey, bir Arnavut prensliği kurmuş ve bütün Arnavutları bir araya getirmiştir. Osmanlı ile yaptığı bütün savaşlardan da galip ayrılmıştır. Enver Hoca da birçok meclis konuşmalarında kendisini İskender Bey'e benzetmiştir. Bu film aracılığıyla hem halkın güvenini kazanmak hem de kendisini ve partisini güçlü göstermek istemiştir. Halkın desteğini kazanmak için İskender Bey figürünü kullanan ilk lider Enver Hoca değildir. Ondan önce ülkeyi yöneten Kral Ahmet Zogu da İskender Bey'i her zaman dillendirmiştir. Hatta kendi soyunun İskender Bey'in soyuna dayandığını söylemiştir. Film 1954 yılında Cannes Film Festivali'nde üç dalda aday gösterilmiş ve ikisini kazanmıştır. Bu bir tesadüf değildir çünkü filmin yapımında yer alan ekip Sovyetler'in en iyi isimlerden oluşmaktaydı. İskender Bey'i sadece kitaplardan ve efsanelerden tanıyan halk ilk kez onu beyazperdede görmüştü. Bu yüzden film hem sanat hem de senaryo açısından mükemmel olmak zorundaydı.[112]

İskender Bey: Arnavutluk'un Büyük Savaşçısı filmi ilk defa, petrol, üretim ve araştırma enstitüleri alanında çalışan Sovyet uzmanların bulunduğu Stalin isimli bir mahallede gösterilmiştir. Burada yaklaşık 350 Sovyet aile yaşamaktaydı. Bunlar Arnavutluk petrolünü idare etmekle görevlendirilmişlerdir. Film 28 Kasım 1953'te Tiran'da da gösterilmiştir; ancak filmin başrol oyuncusu oradaki etkinliğe katılmamıştır. Moskova'ya giderek orada yapılan gösterimde yer almıştır. Moskova'nın birkaç sinemasında gösterilen film büyük ilgi görmüştü.[113]

---

[111] Andrei Rogatchevski ve Sergei Iutkevich, The Great Albanian Warrior Skanderbeg (Velikii voin Albanii Skanderbeg, 1953), **Kinokultura**, Special İssue 16: Albania, 2016
[112] Myftiu, **Koha e Filmit**, s. 105
[113] *Të Pathënat Për Filmin Sovjeto-Shqiptar "Skënderbeu"*, (26.04.2021), https://telegraf.al/dosier/te-pathenat-per-filmin-sovjeto-shqiptar-skenderbeu/

Arnavutluk ile Sovyet Birliği arasında 1961 yılında diplomatik krizin patlak vermesinden sonra sinema sektörü etkilenmiştir. Sovyet-Arnavut yapımı olan *İskender Bey: Arnavutluk'un Büyük Savaşçısı* filmi Arnavutluk'ta yasaklanmıştır. Yasaklanma sebeplerinden birincisi, Marksizm-Leninizm'e ihanet eden Sovyetler ile ortak bir yapım olması ve ikincisi ise devlet tarafından hain ilan edilen iki kişinin bu yapımda yer alması olmuştur. Bunlar yönetmen yardımcısı Viktor Stratobërdha ve oyuncu Adivie Alibali idi. Viktor Stratobërdha Tiran'daki bir konferansta yaptığı konuşmadan dolayı devlet tarafından düşman ilan edilmişti. Adivie Alibali'nin eşi ise zamanında Moskova'da okumuş olduğu için devlet onu bir Sovyet sempatizanı olarak görmüş ve bu yüzden hem onu hem de eşini halk düşmanı ilan etmiştir.[114]

Enver Hoca, Yugoslavya ile ilişkileri bozduktan sonra Yugoslavlar ile bir geçmişi bulunan herkesi cezalandırmıştır. Aynı durum da Sovyetler'le ilişkileri bozduktan sonra meydana gelmiş, ancak bu sefer cezalar çok daha ağır olmuştur. Birçok bakan asılmış, bazıları ise sürgüne gönderilmiştir. Hoca, bu iki ülke ile diplomatik ilişkileri bozduktan sonra o ülkelerle alakalı olan her şeyi bozma kararı almıştı ve o kararları uygulamıştır.[115]

2.2.4. Arnavutluk'un İlk Film Stüdyosu: Kinostudio

Arnavutluk'un ilk film stüdyosu olan *Kinostudio "Shqipëria e Re" (Yeni Arnavutluk Film Stüdyosu)* Arnavutluk'un faşistlerden kurtulduğu yıllarda projelendirilmiş; fakat devlet Sovyetlerin yardımını almadan gerçekleştirememişti. Sovyetler bu stüdyonun projesini üstlendiler ve ilk olarak bir Rus mimar projeyi çizmek için görevlendirilmiştir. 1948 yılında çalışmalar başlamış ve 1952 yılında tamamlanmıştır. Gürültüden olabildiğince uzak olması için şehrin uzağında inşa edilmiştir. Başbakan yardımcısı Spiro Kokela mühendis olmasından dolayı doğrudan Kinostudio ile ilgilenmiştir. Açılışı Enver Hoca hükümetin siyasi bürosunun diğer önemli üyeleriyle birlikte gerçekleştirmiştir.[116]

Film stüdyosunun ilk yöneticisi Nesti Zoto olmuştur. Daha önce Dışişleri Bakan Yardımcılığı yapmıştır. Kinostudio büyük bir bina olarak inşa edilmiştir. Orada propagandanın parçası olan belgesel film bölümü ve televizyon tek bir yere yerleştirilmişti. 1960 yılında Alman Demokratik Cumhuriyeti ve Çekoslovakya, Arnavutluk'ta ilk televizyon kanalını kurmak için

---

[114] *Enver Hoxha, lutje sovjetikëve për të bërë filmin "Skënderbeu",* (26.04.2021), http://www.panorama.com.al/enver-hoxha-lutje-sovjetikeve-per-te-bere-filmin-%E2%80%9Cskenderbeu%E2%80%9D/

[115] *Roli i Enver Hoxhës për Kosovën dhe çështjen kombëtare*, (26.04.2021), https://sbunker.net/op-ed/89670/roli-i-enver-hoxhes-per-kosoven-dhe-ceshtjen-kombetare/

[116] *Filmat e ish-Kinostudios, propagandë apo pasuri kombëtare? Debati duhet të vazhdojë*, (28.04.2021), https://exit.al/filmat-e-ish-kinostudios-propagande-apo-pasuri-kombetare-debati-duhet-te-vazhdoje/

Envet Hoca’dan izin istemişlerdir ve bu izni almışlardır. Ancak bina büyük olmasına rağmen kanalın yeri için eski Tiran Radyosu’nun önündeki başka bir bina seçilmiştir. Kinostudio öncelikle propaganda yapmak amacıyla kurulmuştur. Ancak önemli liderleri toplantılarını ve konuşmalarını kaydetmenin yanı sıra, ülkedeki durum da buradan halka iletilmiştir. Almanya ve İtalya'da sinemanın güçlü bir propaganda aracı olduğu bilinmekteydi. Bu yüzden de Arnavutluk rejimi de bunları örnek almıştır.[117]

Kinostudio’nun ilk yapımı *İskender Bey: Arnavutluk’un Büyük Savaşçısı* filmi olmuştur. Bu film ortak bileşenlere sahip olduğu için ortak yapım olarak kabul edilmiştir. Çekimleri 1952'de başlamış ve 1953'te sona ermiştir. Filmin büyük kısmı Kırım'da çekilirken bazı sahneleri Kinostudio’nun yakınlarında gerçekleştirilmiştir. Arnavutluk'ta devlet sinematografi teşebbüsü kurulmuş olmasına rağmen, ortak bir film olarak kabul edilmiştir. Rus yönetmenin asistanı, Moskova'da yönetmenlik okuyan Viktor Stratobërda idi. Filmin oyuncu kadrosunda ise sadece üç aktör Arnavut'tu. Naim Frashëri, Besa Imami, Adivije Alibali ve kör bir şarkıcı rolünü oynayan ünlü Arnavut tenör Luk Kaçaj vardı.[118]

Kinostudio, 39 yılda 232 kurgu filmi, binlerce belgesel, haber ve animasyon filmi çekmiştir. Yüzlerce sinema ekipmanı sayesinde hem dış hem de iç mekanlarda film gösterimi yapılabildiği için Arnavut sineması milyonlarca izleyiciye ulaşmıştır. Ortalama olarak bir kişi yılda on film izlemekteydi. Yabancı sinemanın Arnavut sineması üzerindeki etkileri çok sınırlı olmuştur. Etkisi görülen filmler Sovyetler Birliği ve Çin yapımı filmlerdi. Sovyetler Birliği’nde ve diğer sosyalist ülkelerde eğitim gören Arnavut sinema oyuncuları ülkeye döndüklerinde Kinostudio’da işe alınmaktaydılar. Bu öğrenciler devlet burslusu olarak seçili ülkelere gönderilmişlerdi. Bu öğrencilerin birçoğu Arnavut sineması için tarihi kişilikler olmuşlardır. Bazılarının çektikleri filmler özellikle Çin’de büyük kitlelere ulaşmıştır. Enver Hoca, Kinostudio’ya hiç gitmemiş olsa da burada hazırlanan neredeyse bütün filmleri önce kendisi izlemiş, sonrasında filmler halka gösterilmiştir.[119]

Kültür Bakanlığı her yıl tematik bir çizgi ortaya koyarken Kinostudio’nun senaristlerinden o çizgide senaryo yazmalarını istemekteydi. Yönetmenler ise her iki senede bir

---

117 *Abaz Hoxha: Enveri preu shiritin, Mehmeti nuk shkeli në Kinostudio*, (28.04.2021), http://www.gazetadita.al/abaz-hoxha-enveri-preu-shiritin-mehmeti-nuk-shkeli-ne-kinostudio/

118 *Si Shpëtuan Tre Filma Amerikanë nga Censura*, (28.04.2021), https://www.gazetatema.net/2018/10/31/abaz-hoxha-enveri-preu-shiritin-por-mehmeti-nuk-shkeli-ne-kinostudio-dhe-si-shpetuan-tre-filma-amerikane-nga-censura/

119 *Historia e mrekullueshme e posterave të Kinostudios "Shqipëria e Re"*, (28.04.2021), https://dritare.net/historia-e-posterave-te-filmit-shqiptar

film yapmak zorunda kalmışlardır. Filmlerde Hoca'nın tasarladığı "Yeni Arnavut Vatandaş" karakteri işlenmiştir. Bu da sosyalist, savaş kahramanı, devletine sadık birey olarak ekranlardaki yerini almıştır.[120] Komünist rejimin sona ermesiyle Kinostudio'nun ismi AlbaFilm olarak değiştirilmiştir. AlbaFilm 1996'da kapatılarak bir dönem sona ermiştir. O zamandan beri Arnavutluk sineması çok az film üretirken, üretilen filmler de çoğunlukla Batı filmlerinin kopyaları olmuştur.

2.2.5. Komünizm Döneminde İlk Arnavut Yapımı Filmler

Arnavut Sineması *İskender Bey: Arnavutluk'un Büyük Savaşçısı* filmi ile sinema alanına giriş yapmış olsa da filmin yönetmeni ve oyuncu kadrosunun büyük çoğunluğu Sovyet vatandaşı olması nedeniyle bu film bir Arnavut yapımı filmi sayılmamıştır. Ancak bu film, genç Arnavut yönetmenlere öncülük etmiştir. 1950'lerin sonunda üç film daha çekilmiştir. Bu filmlerden biri kısa diğer ikisi ise uzun metrajlı filmlerden oluşmaktaydı. Kısa metrajlı film olan *Fëmijët e Saj* (Onun Çocukları) 1957 yılında Hysen Hakani tarafından çekilmiştir. Bu film ilk kısa metrajlı sanatsal Arnavut filmidir. Filmin konusu ise şöyledir: Olaylar, kuduz bir köpeğin Fatime'nin oğlunu ısırdığı izole dağlık bir köyde gerçekleşir. Kadın, oğlunu doktora mı yoksa büyü yapan yaşlı bir kadın olan Remja Teyze'ye mi götüreceğine karar vermelidir.[121]

2.2.5.1. Arnavut Sinemasının İlk Sanatsal Filmi: *Tana*

Arnavut sinema tarihindeki ilk sanatsal uzun metrajlı film Kinostudio tarafından çekilen 1958 yapımı *Tana* filmidir.

Filmin Künyesi:

Yönetmen: Kristaq Dhamo

Başrol Oyuncuları: Tinka Kurti, Naim Frasheri, Pjeter Gjoka

Senarist: Fatmir Gjata

Süre: 82 dakika

Film, Arnavut toplumunun köylerde karşılaştığı değişim sorunlarından birini ele almıştır. Film kendi içinde aşk, nefret, öfke, kötülük gibi yaşamın temel temalarını işlemiştir.

---

[120] Bruce Williams, Redshift: New Albanian Cinema and İts Dialogue With The Old, **William Paterson University**, 2020

[121]Hoxha, **Historia e Kinemase ne Shqiperi: Vëllimi i dytë (1945-1990),** s. 49

Filmin merkezinde zeki bir kız olan Tana vardır. Devletin köy yakınlarında inşa etmekte olduğu bir demiryolunun projesinde yer alan Tana projenin sona ermesiyle köye döner. Fakat Tana o sırada fakir bir köyde yaşayan Stefan'a âşık olur. Bu aşka en büyük engel eski zihniyete sahip Tana'nın büyükbabasıdır. Yine Lefter adında köyden bir genç Tana'ya âşık olur ve film Lefter'in kıskançlığını ele alır. Stefan'a da kendi köyünde eş bulmaya çalışırlar ama ne Stefan ne Tana birbirlerinden vazgeçmezler.[122]

Kızların seçme özgürlüğü olmadığı bu yıllarda film güçlü bir karakteri ele almış ve sinema aracılığıyla halka bu genç kızı tanıtmıştır. Arnavut sinema tarihindeki ilk sanatsal filminin merkezinde bir kadının olması ilerleyen yıllarda kadınların her alanda merkezde olmalarının yolunu açmıştır. Özellikle sinema alanında çok başarılı kadın oyuncular ve yönetmenler ortaya çıkmıştır. *Tana* sadece ilk uzun metrajlı film değil, aynı zamanda zamanın sosyal bağlamının oldukça olumlu bir kadın tasvirinin ilk aşaması olmuştur.[123]

2.2.5.2. Son Arnavut-Sovyet Filmi: *Furtuna*

Filmin Künyesi:

Yönetmen: Juri Ozerov ve Kristaq Dhamo

Başrol Oyuncuları: Naim Frasheri, Mario Ashiku, Ariadna Shengelaya

Senarist: Fatmir Gjata, Juri Ozerov, Llazar Siliqi

Süre: 98 dakika

Parti Komitesi tarafından faşistlere karşı kazanılan savaşın bir filminin yapılması istenmiştir ve bunun için yazar Petro Marko senaryo için görevlendirilmiştir. Marko, adını *Bora e Kuqe* (Kırmızı Kar) koyduğu bir kahramanlık hikayesi içeren senaryo yazmıştır. Ancak filmin renkli olması istendiği için bazı zorluklar çıkmıştır. Senaryodaki birçok şey değiştirilmiş ve ismi de *Llogoret e Bardha* (Beyaz Siperler) olmuştur. Devletin başındakiler senaryoya dahil olmuşlar ve bazı değişikliklere gidilmiştir. Yönetmenlik için de devlet genç Arnavut yönetmenlere güvenmeyerek Sovyetler'den yönetmen talebinde bulunmuştur. Sovyetler dünya sinemasında adını duyuran Grigori Çuhraj adlı yönetmeni Arnavutluk'a göndermişlerdir.

---

[122] Abdurrahim Myftiu, **Nga Letërsia te Filmi**, Shtepia Bouese e Akademise se Shkencave, Tirane: 2002, s. 14
[123] Fjoralba Miraka, **Mbi përvjetorin e gjashtëdhjetë të filmit artistik shqiptar: 1958-2018**, https://sbunker.net/teh/89576/mbi-pervjetorin-e-gjashtedhjete-te-filmit-artistik-shqiptar-1958-2018/ , (29.04.2021),

Çuhraj'ın sinema anlayışı ile Arnavutluk devletinin anlayışının farklı olduğunu ve bu yüzden filmi çekemeyeceğini belirterek Arnavutluk'tan ayrılır. Bu hareketi yüzünden Arnavutluk daha sonra onun bütün filmleri yasaklamıştır. Onun yerine Juri Ozerov gelir ve Arnavutluk devleti ile anlaşarak *Furtuna* filminin çekimine karar verilir. Filmin ekibinde bir Rus yönetmen ile bir Arnavut yönetmen de yer almıştır. Bu yönetmen Arnavutluk sinema tarihinde iz bırakan Kristaq Dhamo'dur. Başrol oyuncuları olarak Mario Ashiku ve Rus oyuncu Ariadna Shengellaja seçilerek film 1959 yılında gerçekleştirilir.[124]

2.2.5.3. Debatik

Filmin Künyesi:

Yönetmen: Hysen Hakani

Başrol Oyuncuları: Shpetim Zani, Dhimitër Pecani, Pëllumb Dërvishi, Sulejman Pitarka

Senarist: Selman Vaqari, Niko Koleka, Gezim Erebara, Hysen Hakani

Süre: 71 dakika

Debatik, 1961 yılında çekilen Arnavut drama filmidir. 1942'de Arnavutluk'ta Debatik adlı bir örgütünün kurulmasını eler alır. İtalya'nın Arnavutluk'u işgalinden üç yıl sonra çocuklar tarafında antifaşist bir örgüt kurulur. Coli adında köylü ve fakir bir çocuk da bu örgüte katılır. Coli komünist öğretmenine faşist savcılar tarafından tuzağa düşürüleceğini söylemek için yola çıkarken öldürülür.[125] *Debatik* üçüncü uzun metrajlı sanatsal Arnavut yapımı filmidir. Arnavut sinemasının emekleme dönemi olması sebebiyle senarist sayısı birden fazladır. *Tana* filminde de aynı durum geçerlidir. *Debatik* gerçek bir hikâyeye dayanmamaktadır. Bir ideolojiyi yaratmak için ortaya çıkarılan kurgusal bir filmdir. Ancak gerçek hikayelerden yaratılan filmlerden daha başarılı olmuştur. En başarılı Arnavut filmleri listesine ilk üç sıradan girer.[126] Filmin sahneleri daha çok sokaklarda geçtiği için ve başrolde de çocukların olması sebebiyle İtalyan Yeni Gerçekçilik Akımı filmlerine benzetilmiştir. Daha önceki filmlerde Sovyet tarzı filmler örnek alınırken bu filmde İtalyan film tarzı seçilmiştir. Senaryosu İtalyan

---

[124] Abaz T. Hoxha, **Na İshte Një Herë Një Kinostudio**, Qendra Kombetare e Artit dhe Kultures, Tirane: 2013, s. 23

[125] **Debatik Film**, (01.05.2021), https://en.wikipedia.org/wiki/Debatik_(film)

[126] *Arti shqiptar sërish në zi, ndërron jetë Coli tek filmi Debatik*, (05.10.2021), https://tirananews.al/arti-shqiptar-serish-ne-zi-nderron-jete-coli-tek-filmi-debatik/

faşistlere karşı olan bu film, İtalyan sinema akımı filmlerine benzer olarak çekilmiştir. Filmde oynayan bütün çocuklar da rastgele seçilmişlerdir.

Çocukları başrol olarak kullanan ilk film *Debatik* olmuştur; ancak sonradan çekilen birçok film *Debatik*'in yolunu takip etmiştir. Bunlardan en önemlisi *Lulekuqet Mbi Mure* (Duvar Üzerindeki Kırmızı Güller) filmi olmuştur. *Debatik* filmindeki Coli karakteri gibi bu filmde de önemli bir çocuk karakter duvarın üstüne çıktığında İtalyan Faşist askerler tarafından öldürülür. Film Coli karakterine odaklansa da bütün çocuklar başrol oyunculardır. Milli duygular ve komünist özellikler taşırlar ve faşistlerin yenileceğine inanırlar.[127]

2.2.6. Arnavutluk'un Dış dünyayla İlişkileri Koparma Süreci

Yugoslavya'nın girişimleriyle kurulan Arnavutluk Komünist Partisi, 1945-1948 yılları arasında Yugoslavya ile ilişkileri yüksek düzeyde tutmuştur. Bu üç yıl içerisinde Yugoslav lideri Tito, Arnavut halkı tarafından çok sevilen bir kişilik haline gelmekle beraber Arnavutluk politikasında da sözü geçen bir politikacı olmuştur. Ancak Yugoslavya'nın Arnavutluk içişlerine çok fazla karışması sonucunda Enver Hoca, ilişkileri gözden geçirme kararı almıştır. Sovyetler Birliği ile olan ilişkiler Yugoslavya aracılığıyla ilerlemekteydi. Fakat Hoca, Arnavutluk devletinin Sovyetler'le olan ilişkilerini arada Yugoslavya olmadan devam ettirmek niyetindeydi. Sovyetler ile Yugoslavya arasındaki ilişkiler de gitgide bozulmaya başlamıştı. Bunu fırsat bilen Enver Hoca, 1947 yılında heyetiyle birlikte Moskova'yı ziyaret ederek Stalin ile buluşmuştur. Bundan rahatsız olan Yugoslavya, Arnavutluk devletini kötüleşen ilişkilerden dolayı suçlamıştır. Bunun sonucunda Enver Hoca 1948 yılında Yugoslavya ile olan bütün ilişkileri askıya almış ve aralarında yapılan bütün anlaşmaları iptal etmiştir. Bu tarihte Arnavutluk ekonomik olarak Sovyet Birliği himayesine girmiştir.[128]

Arnavutluk devleti Sovyetlerle olan ilişkilerini mümkün olan en iyi dereceye çıkarmıştır. Bunu da Stalinizmi kullanarak yapmıştır. Öncelikle devletin ideolojisi olarak Stalinizm seçilmiştir. Ülkenin birçok meydanına Stalin ismi verilmiştir. Kuçova şehrinin ismi değiştirilerek Stalin olmuştur. Stalin'in 1953 yılındaki ölümüne kadar böyle devam etmiştir. Onun öldüğü gün ülkenin başkentinde yer alan en büyük meydanındaki Stalin heykelinin önünde halk diz çökmeye zorlanmış ve 14 gün ulusal yas ilan edilmiştir.[129]

---

[127] Myftiu, **Koha e Filmit,** s. 290-291
[128] Krisafi, s. 34
[129] Fevziu, s. 197

Arnavutluk – Sovyetler Birliği ilişkileri Stalin'in ölümüyle ve Nikita Kruşçev'in devletin başına geçmesiyle ikinci döneme girmiştir. 1953-1957 yıllarını kapsayan bu dönem önceki döneme göre ideolojik olarak daha ılımlıdır. Kruşçev'in, ABD ve diğer Batı devletleriyle ilişkileri düzeltme çabaları Macaristan, Polonya, Romanya ve Çekoslovakya'nın tepkilerine neden olmuştur. Bunun üzerine Arnavutluk Komünist Partisi'nin kongrelerinde de bazı üyeler Kruşçev'in politikalarını eleştirerek Enver Hoca'nın tepki göstermesini istemişlerdi. Enver Hoca hemen tepki göstermenin doğru olmadığını belirtmiş ve Sovyetler'le ilişkileri devam ettirmiş; fakat devletin yönetim ideolojisi olarak Stalinizm kalmıştır. Kruşçev'in anlayışı ile Stalin'in anlayışı arasında ayrım olduğu için Arnavutluk – Sovyetler Birliği ilişkileri etkilenmiş ve aralarında çatlaklar oluşmaya başlamıştır.[130]

Kruşçev, Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin 20. Kongresi'nde Stalin'in politikalarını çok sert bir dille eleştirmiştir. Onun politikaları yüzünden Sovyet halkının kötü durumda olduğunu dile getirmiştir. Stalin'in ismini ülkenin her yerinden silme emrini vermiştir. Meydanlardaki heykelleri de kaldırmalarını istemiştir. Bunun üzerine Enver Hoca partisinin resmi yayın organı olan *Zëri i Popullit* (Halkın Sesi) gazetesinde bir yazı kaleme almıştır. Bu yazısında açıkça Kruşçev'in sözlerini savunmuştur. Ancak çok geçmeden partisinde ona karşı seslerin yükselmesiyle bu sözlerden vazgeçmiş ve yeni bir yazı yayınlayarak Kruşçev'i eleştirmiştir. Ona karşı çıkanların hepsini de astırmıştır. Bu olay Kruşçev'in tepkisine neden olmuş ve zaten gergin olan ilişkiler daha da gerginleşmiştir. İlişkilerin düzelmesi için Kruşçev 1959 yılında Arnavutluk'a bir ziyaret gerçekleştirmiştir.[131]

1956 yılında Enver Hoca, Komünist Çin Halk Cumhuriyeti ile yakınlaşmaya başlamıştır. Arnavutluk'un Çin'in müttefiki olduğunu 1957 yılında Bükreş'te düzenlenen ve bütün komünist devletlerin yer aldığı kongrede Sovyetler Birliği'ni açıkça eleştirerek göstermiştir. Enver Hoca Kruşçev'in yerine Çin lideri Mao Zedung'u tercih ettiğini ilan etmişti. Ancak Kruşçev de Balkanlar'da Arnavutluk gibi bir devleti düşman olarak görmek istememekteydi. Bu yüzden 1959 yılında Arnavutluk ziyaretinde ilişkileri düzeltmeye çalışmıştır. Ancak ilişkilerin bozulmasını önleyememiş, Sovyetler Birliği 1961 yılının Kasım

---

[130] Fejzi Lila, **Lidershipi Shqiptar: Shqiperia Politike 1912 – 1989**, Shtepia Botuese GEER, Tirane: 2018, s.208

[131] Juljana Krisafi, **Marrëdhëniet e Shqipërise me Bashkimin Sovjetik: 1953 – 1961**, Universiteti Europian i Tiranes, 2016

ayında Arnavutluk'taki bütün faaliyetlerine son vermiş ve 1990 yılına kadar iki ülke arasında ilişkiler tamamen kesilmiştir.[132]

Sovyetler'in Arnavutluk'tan çıkmalarıyla Çinliler gelmiştir ve ülkenin her yerinde kendi işlerini kurmaya başlamışlardır. Birçok işletme onların yönetimine bırakılmıştır. Sovyetler Birliği Arnavutluk'u işgal etmekle tehdit etmişse de Enver Hoca onlara aldırmamış; çünkü Çin'e güvenmekteydi. Çin her türlü askeri donanımı Arnavutluk'a getirmişti. 300'e yakın sanayi tesisi inşa etmişlerdi. Ayrıca düzenli olarak Çin'den yiyecek ve içecek getirmişlerdi. Bu yüzden de halkta bir Mao Zedung sempatisi oluşmuştur. 1972 yılına kadar ilişkiler çok iyi düzeyde ilerlerken 1972'de Enver Hoca Çin'i Marksist-Leninist yoldan sapmayla suçlamıştır. Buna tepki gösteren Çin 1975 yılında Arnavutluk ile olan bütün ilişkileri kesmiştir. Arnavutluk 1990 yılına kadar sürmüş olan bir izolasyona girmiştir.[133]

2.2.7. Enver Hoca'nın "İdeal Arnavut Vatandaş" Projesi Sinema ile Gerçekleştiriliyor

Sosyalist gerçekçilikte Nietzsche'nin insanüstü figürünü yansıtan *ideal insan*, propaganda mühendisleri tarafından özenle inşa edilmiş, emekçi insanda açıkça tanımlanmış, vaat edilen Cennet'i inşa etmiştir. Kadınlar, tarlalarda, fabrikalarda çalışırken görsel olarak neredeyse her zaman bir iş üniforması içinde sunulur. Genç, sağlıklı, fiziksel olarak formda, geniş omuzlu ve bir eşarbın altında toplanmış saçları vardır. Kadın, şehvetinin unsurları minimuma indirilerek sosyalist devrimin "yeni yaratıklarına" dönüştürülmüştür.[134]

Kadın veya erkek işçiden sonra, yeni vatandaş figürünün klişe şemasına doğal olarak yan ürünleri, sağlıklı, mutlu Arnavut ailesi ve çocukları eklenmiştir. Enver Hoca'nın kendisi, esas olarak '60'lar ve' 80'lerde yayınlanan sayısız metinde yeni Arnavut ailesine çok yer ayırmıştır. 1978 anayasasında, "Evlilik ve aile... devletin ve toplumun bakım ve korumasına verilir... (oysa) çocukların yetiştirilmesinden ve komünist eğitimden anne baba sorumludur."[135]

Enver Hoca, ideal Arnavut vatandaşın kendisi gibi olacağını düşünmüştür. Bu yüzden bu mitin ortaya çıkma nedenini kendisinin varoluşuna bağlamıştır. Ona göre oluşacak bu yeni

---

[132] Hamit Kaba, **Konflikti Shqiptaro – Sovjetik (1960-1961) në optikën e fqinjëve**, (05.05.2021), https://europa.com.al/index.php/2016/01/30/konflikti-shqiptaro-sovjetik-1960-1961-ne-optiken-e-fqinjeve/
[133] Enver Bytyçi, **Mesimet Historike nga Koha e Lidhjeve Shqiptaro-Kineze**, (05.05.2021), http://www.panorama.com.al/mesimet-historike-nga-koha-e-lidhjeve-shqiptaro-kineze/
[134] Ermir Hoxha, **Njeriu i ri' në socializëm, sipas Enver Hoxhës**, KultPlus, (05.10.2021), https://www.kultplus.com/arti-pamor/njeriu-ri-ne-socializem-sipas-enver-hoxhes-foto/
[135] *Njeriu i ri në socializëm*, (05.10.2021), http://shekulli.com.al/njeriu-ri-ne-socializem-sipas-enver-hoxhes-foto/

tip insanlar sadece Arnavutlara ve Arnavutluk'a değil bütün insanlara ve dünyaya hizmet edecektir. Sovyet İnsan modelini örnek alan "Yeni Arnavut Vatandaş" modeli eskiyi kabul etmez. Eskiyi tercih edenler sistem tarafından dışlanmaktadır. Hoca'nın Yeni Vatandaş'ı yaratma arzusu 1960'ların başlarında yükselmiş ve 1980'lerin başlarında çökmeye başlamıştır.[136]

Hoca, hayalindeki bu yeni tip insanın da sinema aracılığıyla oluşturacağını ummuştur. Bu yüzden Sovyetler'le ilişkileri bozduktan sonra sinemaya daha da ağırlık vermeye başlamıştır. Onun hayalindeki Arnavut vatandaş neredeyse her filmde halkın karşısına çıkarılmıştır. Önceki filmlerde dost olarak gösterilen Sovyetlere sonraki yapımlarda ya hiç yer verilmemiş ya da düşman olarak gösterilmiştir. Çin ile yakınlaşmaya başlayınca Arnavut filmleri Çin'in farklı şehirlerinde gösterilmeye başlandı ve art arda başarılar yakalamıştır. Bu filmlerden bazıları ödüller kazanmıştır ve haftalarca vizyonda kalmıştır.[137]

Uzun metrajlı filmler aracılığıyla sinema ve sonrasında televizyon, Enver Hoca'nın yeni vatandaş hayaline hizmet etmek amacıyla durmadan üretimler yapmıştır. Bu filmlerin merkezinde sosyalist düzen; kurtarıcı, ilerici ve insani olarak sunulmuştur. Arnavut komünist dönem filmleri, nüfusun alt sınıflarını manipüle etmek, olayları çarpıtmak ve insanlar hakkında yanlış anlamalar yaratmak amacıyla komünist devlet tarafından kullanılmıştır. Çekilen bu filmler sanat açısından çok iyi yapımlardı; ancak propaganda olarak da çok tehlikelilerdi. Uzun metrajlı filmlerin üretimi başlamadan önce, ilk olarak edebiyatta ve sanatta kurallar koymaya karar verilmiş; çünkü bunlar gelecekteki filmler için de temaların temelini oluşturan eserlerdi. Sovyetler aracılığıyla kurulan Kinostudio film senaryolarını Sovyet yazarların kitaplarından oluşturmaktadır. Partinin ruhunu temsil eden yeni tema, neredeyse tüm edebi-sanatsal prodüksiyonları kapsamaktaydı. Bu filmlerdeki kahraman, gelecek için çalışan ve savaşan genç bir adamdır. Söz konusu kararla birlikte siyasi büro, edebi ve sanatsal üretimlerin beş temel maddeden oluşmasını emretmişti;[138]

1- Gerçekliğin tam bilgisi, özellikle sınıf savaşı ilkesi.

---

[136] Ridvan Peshkopia, Skerdi Zahaj, Greta Hysi, The Myth of Enver Hoxha in the Albanian Cinema of Socialist Realism: An Inquiry into the Psychoanalytical Features of the Myth, **The Journal of Cinema and Media**, Volume: 55, İssue: 1, 2014

[137] *Njeriu i ri komunist, si u formua*, (05.05.2021), https://www.idmc.al/njeriu-i-ri-materialet-filmike-te-diktatures.html

[138] Kastriot Dervishi, **Manipulimet dhe Propaganda në Filmat e Komunizmit**, observatorikujteses.al, (06.05.2021), https://www.observatorikujteses.al/manipulimet-historike-dhe-propaganda-ne-filmat-e-komunizmit/

2- Olumlu kahramanın kimliği.

3- Parti ruhunun dış anlamı.

4- Esere sanatsal ustalık kazandırmak.

5- Eserlere iyi bir şekil sunmak.

Arnavut tarihçiler komünizm döneminde gerçek savaşın film stüdyoları tarafından yapıldığının söylemişlerdir.[139] Bu filmler yeni bir halk yaratmayı amaçlamıştır. Bunu da aşağıdaki yolları takip ederek gerçekleştirmişlerdir.

1- Tarihsel manipülasyonlar (özellikle savaş zamanındaki manipülasyonlar).

2- Sosyalist düzenin manipülasyonu.

3- Partinin ve devlet organlarının yüceltilmesi.[140]

Komünist rejimin yeni bir dünya yaratmayı hedeflediğini ve bunu, özellikle sanat, edebiyat ve sinema aracılığıyla "hayata geçirmeyi" amaçlamıştı. Bu bağlamda sinemanın birçok avantajı vardı:

a) Sinema salonlarında yüzlerce insan bir araya getirebiliyordu. Böylece amaçlanan ideoloji çok daha hızlı yayılabiliyordu. Ayrıca Enver Hoca'nın emriyle kurulan gezici sinemalar her bir köye ulaşmıştı. Bu yöntemle bütün Arnavutluk halkı sinemayla tanışmıştır.[141]

b) Sosyalist gerçekçilik sineması, temelinde pozitif ve negatif kahramanların yer aldığı basit bir senaryoya sahipti. Buradaki pozitif kahramanlar, her zaman ya devlet dairelerinde çalışan bir komünist vatandaş ya da dağlarda Arnavutluk ve sosyalist düzen uğruna savaşan partizanlardı. Negatif kahramanlar ise düşman ülkelerle iş birliği yapanlar ve muhaliflerdi. Sinema gittikçe kitleler tarafından özümsenmişti. Çünkü sinema o kadar güçlü olmuştu ki

---

[139] Manipulimet dhe propaganda në filmat e komunizmit, (06.05.2021), https://www.observatorikujteses.al/manipulimet-historike-dhe-propaganda-ne-filmat-e-komunizmit/
[140] *Kinema Propaganda,* (06.05.2021), https://gazetasi.al/kinema-propaganda/
[141] Ardian İsufi, **Realizmi Socialist Liberalizmi Dhe Formalizmi**, Universiteti i Arteve-Tiranë. Fakulteti i Arteve të Bukura, Tirane: 2018

Bolşevikler tarafından hakkında "cahillerin bile okuyabileceği bir kitap" olarak değerlendirilmesi yapılmıştı.[142]

c) Sinema zaman ve mekân duygusunu derinden değiştirmiştir. Nüfusun kültürel ve ideolojik homojenleşmesini sağlayan bir film, aynı anda ve farklı yerlerde birkaç kez gösterilebilirdi. Güney Arnavutluk'taki ve Kuzey Arnavutluk'taki vatandaşlar sinema aracılığıyla birbirlerini daha iyi tanımış, ortak davalarına sahip çıkmışlardır.[143]

Yıllara göre Arnavutluk sineması daha da gelişmiş ve giderek daha fazla film üretmeye devam etmiştir. Bu gelişmeyle birlikte filmlerde yer alan yeni tip insan da değişmeye başlamıştır. Eskisi gibi politik, katı ve orta yaş vatandaş yerine daha yumuşak, siyaset ile fazla ilgilenmeyen ama komünist ideolojisinden de vazgeçmeyen ve genç vatandaş karakteri sinema filmlerinde yer almaya başlamıştır. Eski filmlerden farklı olarak bu yeni tip insan karakterine bilim merakı da eklenmiştir. Vatandaşların bilimle uğraşmaları gerekliydi; çünkü ancak bilimle Arnavutluk ilerleyebilir düşüncesi aşılanmıştı. Fakat eğer ki bilimle uğraşır ancak sosyalist düşüncelerden feragat ederse bu vatandaş başarısız olmakla yükümlüdür. Yenilenmiş bu yeni tip insan karakterine 1980 sonrasında çekilen çoğu filmlerde rastlamak mümkündür. [144]

"Yeni Arnavut Vatandaşı" tipinin uygulandığı filmlerden örnekler aşağıda verilmiştir.

2.2.7.1. Skënderbeu: Lufëtari İ Madh İ Shqipërise (İskender Bey: Arnavutluk'un Büyük Savaşçısı)

Yönetmen: Sergei Yutkevich

Başrol Oyuncuları: Akaki Khorava, Besa İmami, Avdie Alibali, Semyon Sokolovsky

Senarist: Mikhail Papava

Süre: 120 dakika

Konu: Film, ulusal kahraman Gjergj Kastrioti Skënderbeu'nun hayatı hakkında tarihi bir filmdir. Gjergj Kastrioti, Donika Kastrioti ile evlenerek ve Lezha Antlaşması'nı düzenleyerek Arnavut prenslerini birleştirir, ancak aynı zamanda yeğeni Hamza Kastrioti'nin

---

[142] Dervishi, **Manipulimet dhe Propaganda në Filmat e Komunizmit**, observatorikujteses.al, (08.05.2021), https://www.observatorikujteses.al/manipulimet-historike-dhe-propaganda-ne-filmat-e-komunizmit/
[143] *Vepra Të zgjedhura nga Filmat Shqiptar*, (08.05.2021), https://kmalbanianarts.com/event/kinostudio-frame/
[144] Ridvan Peshkopia, Arben İmami, Lars Kristensen, Constructing and Dismantling the New Man Utopia: The Cinematic Reflection of Albanian Communist and Post-communist Ontology, **Kinokultura**, Special İssue 16: Albania, 2016

ihanetiyle karşı karşıya kalır. Filmde büyük tarihi savaşlar ve Kruja Kuşatması sahneleri vardır. Arnavut-Sovyet iş birliğinin ilk uzun metrajlı filmdir.

Filmde Rus etkisi açıkça görülür. Osmanlı İmparatorluğu işgalci, Papa ve Vatikan ise Arnavutluk'un düşmanları olarak sunulmuştur.

2.2.7.2. Debatik

Yönetmen: Hysen Hakani

Başrol Oyuncuları: Shpetim Zani, Dhimitër Pecani, Pëllumb Dërvishi, Sulejman Pitarka

Senarist: Selman Vaqari, Niko Koleka, Gezim Erebara, Hysen Hakani

Süre: 71 dakika

Konu: İtalya işgalinden üç yıl sonra çocuklar, Debatik (Birleşik Çocuklar, Komünist Fikirlerin Üyeleri) adını verdikleri anti-faşist çocuk örgütünü oluştururlar. Fakir bir yetim çocuk olan Coli, Debatik'e kabul edilir. Eylem sırasında tuzağa düşen komünist öğretmeni uyarmayı başarır ancak kendisi öldürülür. Filmde Faşistlerin çocukları öldürdüğü sahnelere yer vermiştir. Çocuklar savaşan kahraman küçük partizanlar olarak gösterilmiştir. Filmde, fakir ve eğitimsizlerin Arnavutluk'u sevdiği, entelektüellerin ve zenginlerin sevmediği açıkça ortaya konulmuştur.

2.2.7.3. **Vitet e Para** (İlk Yıllar)

Yönetmen: Kristaq Dhamo

Başrol Oyuncuları: Pirro Mani, Sander Prosi, Margarita Xhepa, Ilia Shyti

Senarist: Fatmir Gjata

Süre: 88 dakika

Konu: Film, Fatmir Gjata'nın bir romanından alınan gerçek olaylara dayanmaktadır. Olaylar, parti sekreteri Stavri Lara ile Arnavut çiftçilere sabotaj yapan Abdyl Sharra ve Zyraka arasında *Maliqi* bataklığının kurutulması sırasında gerçekleşir. Stavri Lara onları keşfeder ve herkesin önünde ifşa eder. Filmde Amerikalılar "sabotajın" organizatörleri olarak sunulmuştur.

Aydınlar vatansever insanlar, Amerika ile iş birliği yapanlar ise hain ve ırkçı olarak tasvir edilmiştir. Gerçek olayda teknik kadrodan iki kişi idam edilmiştir.

2.2.7.4. Komisari i Drites (Işığın Komiseri)

Yönetmen: Dhimitër Anagnosti

Başrol Oyuncuları: Rikard Ljarja, Roza Anagnosti, Ndrek Luca, Ndrek Prela

Senarist: Llazar Siliqi

Süre: 110 dakika

Konu: Arnavutluk İtalya'dan kurtulmuş, fakat halk cehalet içindedir. Nüfusun yüzde 85'inden fazlası okuma yazma bilmemektedir. Partizan savaşçısı olan Dritan Shkaba, Arnavutluk'un kuzeyindeki dağlık bir eyalet olan Mirdita köylerinde okullar açmakla devlet tarafından görevlendirilir. Silahlı gerici çeteler ise ona okul açmaya izin vermezler ve "Cehaletle Mücadelede Eğitim Reformunu" engellemek için her türlü çabayı göstermektedirler. Filmde Katolik din adamları ahlaksız ve kültüre karşı; komünistler ise bilgi ve kültürün destekçileri olarak sunulmuştur. Bu film ayrıca 1967 yılında çıkarılacak *dinler yasağı* yasasının bir ön hazırlığı olarak da görülmüştür.

2.2.7.5. Duel i Heshtur (Sessiz Düello)

Yönetmen: Dhimitër Anagnosti

Başrol Oyuncuları: Rikard Ljarja, Ndrek Luca, Reshat Arbana, Bujar Kapexhiu

Senarist: Nasho Jorgaqi

Süre: 82 dakika

Konu: Yabancı bir donanmanın komutanı Rami'den Lahey davasında Arnavut hükümetine karşı bir deniz yolu olan Korfu kanalını mayınladıklarına dair ifade vermesi istenir. Revizyon amaçlı tersanede donanmanın bir çapası demirlenir. Rahmiu, İslam ve Pepin ile iş birliği yaparak, onu nasıl kaçırıp Arnavut topraklarından nasıl ayrılabileceğini planlar. Denizcilerden biri olan Skenderi, o gün bir muhafızdır, bir geminin tehlikede olduğu bahanesiyle yalan söyleyip gemiyi yanlarına alırlar. Arnavutluk'tan neden ayrılmak zorunda kaldıklarını açıklıyorlar ve ondan da tanıklık etmesini istiyorlar. Kendileriyle çatışan ve gemiyi

Arnavutluk'a geri döndürmeyi başaran denizci Skënder ile savaşırken amaçları başarısız olur. Amerikalılara karşı savaşan ve galip gelen *kahraman* bir partizanın hikayesinden oluşmaktadır.

2.2.7.6. Horizonte te Hapura (Açık Ufuklar)

Yönetmen: Viktor Gjika

Başrol Oyuncuları: Dhimitër Orgocka, Sandër Prosi, Robert Ndrenika, Pandi Raidhi

Senarist: Dritëro Agolli

Süre: 87 dakika

Konu: Film gerçek olaylara dayanmaktadır. Liman, bir revizyondan sonra yüzen bir vinçin kurulumu üzerinde çalışmaktadır. Urani, mürettebatında çalışmak üzere yetenekli bir vinç operatörü olarak görevlendirilir. Liman müdürlüğü, bazı beton kolonları kaldırmak için mürettebatın yardımına ihtiyaç duymaktadır. Planın başında olan Sokrates, elden geçirme çalışmalarına engel olur. Ters fikirlere sahip genç bir adam olan Robert, Azem ve Arta'nın aşkına engel olur. Fırtınalı bir günde, Biga'yı kurtarmak için Urani hayatını feda eder. 1968 yapımı bu film Çin kültür devriminden ve Lei Fen'in komik figüründen ilham alınarak yapılmıştır. Birey kendisi için değil sosyalist devlet için çalışır.

2.2.7.7. Krevati i Perandorit (İmparatorun Yatağı)

Yönetmen: Endri Keko

Başrol Oyuncuları: Pandi Raidhi

Senarist: Dritëro Agolli, Endri Keko

Süre: 87 dakika

Konu: 1973 yapımı bu film sınıf çatışmasını konu edinir. Ana konu İtalyan imparatoru olmasına rağmen, filmin özünde komünistlerin eski iktidara karşı kazandığı zafer var. Film, ülke beyinlerinin öldürüldüğü veya hapishanelerde çürütüldükleri ve cehaletin iktidara geldiği 1944 öncesi büyük sosyal karışıklığı konu alır.

2.2.7.8. Beni Ecën Vetë (Beni Kendisi Yürür)

Yönetmen: Xhanfise Keko

Başrol Oyuncuları: Herion Spiro, Pandi Raidhi, Dhorkë Orgocka, Yllka Mujo

Senarist: Kiço Blushi

Süre: 64 dakika

Konu: Aşırı ebeveyn koruması nedeniyle Benin'in evin duvarlarının dışında oynamasına izin verilmez. Köyden gelen Thomai amca onu da yanına götürür ve Beni ilk defa anne ve babasından uzaktan vakit geçirmiş olur. Beni amcasının yanında yaşamaya başlar ve birçok yeni şey öğrenir. Korkularını yenmesine ve buna alışmasına yardımcı olmak için diğer çocuklarla pikniğe götürülür. Bir gece Beni ormanın ortasında yapayalnız kalır ve doğaya çok yakın bir hayat keşfetmeye başlar, çocukluğun korkularını ve olumsuz düşüncelerini dağıtır. Köyde yaşamını konu alan 1975 yapımı filmdir. Sovyet sinematografisinin benzer filmlerine dayanmaktadır.

2.2.7.9. Lulekuqet Mbi Mur (Duvardaki Gelincikler)

Yönetmen: Dhimitër Anagnosti

Başrol Oyuncuları: Timo Flloko, Agim Qirjaqi, Kadri Roshi, Pavlina Mani

Senarist: Petraq Qafzezi

Süre: 94 dakika

Konu: Anti-faşist Aliu ile bağlantılı olan dört yetim yoldaş Jaçja, Lelua, Bardhi ve Tomi, işgalcileri protesto etmek için İtalyan faşistlerinin hizmetkarları ve casusları olarak bilinen bazı nefret edilen işbirlikçilere karşı gizlice komplo kurmaya başlar. Yasadışı komünistler tarafından da hedef alınan iki kişi yetimhanenin müdürü ve bakıcısıdır. Bazı yetişkin yetimler yetimhaneyi terk edip, partizanların yanına giderler. Hâlâ çocuk olmalarına rağmen ülkenin İtalyan işgalcilerden kurtuluşu için anti-faşist mücadeleye katılırlar. Filmin başrolündeki Sülo faşistler tarafından öldürülür.

2.2.8. Enver Hoca'nın Arnavut Sinemasına Uyguladığı Sansürler

Sinema, kolektif bir ürün olduğu için çok kontrol edilmiştir. Senaryolara uygulanacak sansürler için yönetmen ile özel bir görüşme de yapılmakta ve nelerin çıkarılıp çıkarılmayacağı ona bildirilmekteydi. Arnavutluk Kültür Bakanlığı filmlere uygulanmak üzere her yıl tematik bir çizgi belirlemekteydi. Kinostudio'da maaşlı olan yazarlar ve yönetmenler daha sonra uygun senaryoları yazar ve seçim için bir sanat konseyine sunarlardı. Bu yönetmenler iki yılda bir film yapmak zorunda kalmışlardır. Bu süreç, çekimi bir zorunluluk olarak ve kişinin kendi projesini seçme hakkının sınırlı olmasıyla birleştirmiştir. Dahası yönetmenler çalışacak ekipleri seçme özgürlüğü içinde değillerdi. Devletin atadığı kişilerle çalışmak zorunda kalmışlardır. Tiran Merkez Komitesi'ne, Arnavutluk Merkez Komitesi'ne ve kültür ve propagandadan sorumlulara rapor verilmesi gerektiğinden ekipte çalışanların devletin sadık vatandaşları olması gerekmekteydi. Buna rağmen komünizm döneminde Arnavut sinemasında küçük bir direniş görülmüştür; ancak bu direniş doğrudan değil dolaylı yoldan yapılmıştır. Örneğin, Aktör Viktor Gjika, *General Gramofoni* adında bir propaganda filmi çekmiş ve rejimle ilgili bazı sorunları gündeme getirmeyi başarmış ve sanki savaştaki işgalcilere hitap ediyormuş gibi görülür.[145]

Devletin 1975 yılına kadar sinema filmleri için zorunlu kıldığı temalar ise şu şekilde olmuştur: Ulusal Kurtuluş Savaşı, Arnavutluk'un Sosyalizme Katılımı, Sosyalist Devrimin Zaferleri, Yeni Bir Arnavutluk'un Oluşturulması, İşçi Sınıfın Rolü ve Figürü, Kolektif Köy Hayatı, Sosyal Dönüşümler ve Yeni Arnavutluk Vatandaşı, Kadınların Özgürlüğü ve Aile Hayatı.[146]

Kinostudio'nun girişinde, kültür ve sanat merkezlerinde ve köylerdeki "kültür ocaklarında" büyük harflerle "Yazarlar ve Sanatçılar Partinin Yardımcılarıdır." Yazısı yer almıştır. Bu sanat ve kültür kurumlarının propagandadan sıyrılmaları mümkün olmamıştır. Tarihsel filmler dahi partinin kararına ve yorumuna göre yapılırdı, bu da aynı zamanda tarihi tahrif etmek anlamına gelmekteydi. Bu tahrifatta, film yapımcıları, tıpkı edebiyat ve tiyatronun yaptığı gibi, gerçeği çarpıtmakta ve yalan söylemekte rol oynamaktadır. Bir filmin yapımı bittikten sonra partinin merkez komitesine gönderilirdi. Ondan sonra propagandadan sorumlu birime iletilirdi. Eğer ki o film oradan başarıyla çıkarsa Enver Hoca tarafından izlenirdi ve

---

145 Williams, Redshift: New Albanian Cinema and İts Dialogue With The Old, **William Paterson University**, 2020

146 **Dhimitër Anagnosti, kinemaja si ndërgjegje**, (08.05.2021), http://nationalfilmcenter.gov.al/wpress/dhimiter-anagnosti-kinemaja-si-ndergjegje/

gösterime girip girmeyeceği belli olurdu.[147] Bazen film gösteriye gireceği hafta veya o gün içinde iptal edilirdi. Bazen de film gösteriye girdikten saatler veya günler sonra kaldırılırdı. Gerekli sahneler kaldırıldıktan veya ismi değiştirildikten sonra tekrar sinema salonlarında gösterilirdi. Örneğin, *Një Jetë* (Bir Ömür) filmi gösterime girmesinden iki gün sonra sinema salonlarından kaldırılmıştır. Onun yerine Çin filmi *Pishat e Blerta* (Yeşil Çamlar) gösterime girmiştir.[148]

Edebiyat da en çok sansürlenen sanat alanlarından biri olmuştur. Kitap yayın sürecine girdiği anda iki eleştirmen vardı, üçüncüsü editör… Eleştiriler ideolojik planda işlendiği gibi estetik planda işlenmemiştir. Sanatsal kısma fazla bir önem verilmemiştir. Asıl amaç devletin istediği mesajları vermek veya istemediği mesajları vermemek olmuştur. Kitap basılsa bile, eserler yasaklanmış veya birkaç yıl yayın hakkı iptal edilmiştir. Burada işlenen prosedürlerin aynısı sinema filmlerinde de işlenmiştir. Arnavutluk'ta sansürlenen her şey yakılmış, yok edilmiştir. Bugün, Orta ve Doğu Avrupa'da sansürlenen materyallerin hepsi arşivlerdeki yerlerini almaktadır. Komünizm zamanında yok edilmekten kurtulan sansür materyalleri de demokrasiye geçişte yok edilmiştir. Amaç komünizmden geriye hiçbir şey bırakmamaktı.[149]

Sansürlerin en fazla uygulandığı dönem Sovyet Birliği ile ilişkilerin kesilmesinden sonraki dönem olmuştur. En çok film Sovyetler'den geldiği için de filmleri en çok sansürlenen de onlar olmuştur. Yugoslav filmleri ise tamamen yasaklanmıştır. Arnavutluk'ta senede ortalama 100 film gösterime girerken Sovyetler ile ilişkiler kesildikten sonra bu sayı 15-20'ye düşmüştür. Aynı filmler 5-6 defa gösterime girmek zorunda kalmıştır. Sinema salonlarının arşivindeki filmlerin büyük çoğunluğu eski filmlerden oluşmaktaydı. Üstelik günden güne düşman devletler artmış ve devlet sinemaya ayırmış olduğu bütçeyi kısmıştır. Onun yerine savunmanın bütçesini arttırmıştı. 1966 yılında 480 Batı yapımı film ülkede yasaklanmıştır. Onların yerine ise Çin, Kore ve Vietnam yapımı filmler sinema salonlarında gösterilmeye başlanmıştır. Amerikan filmleri ise kesin olarak yasaklanmış ve gösterenlere büyük cezalar verilmiştir.[150]

---

[147] *Enveri, Ramizi, Foto Çami dhe Xhelil Gjoni, i Shikonin Filmat Para se të Shfaqeshin,* (10.05.2021), https://www.tpz.al/2018/07/07/enveri-ramizi-foto-cami-dhe-xhelil-gjoni-i-shikonin-filmat-para-se-te-shfaqeshin/

[148] Ministria e Kultures, **Kinomekaniku Theodhor Ziu, 'Korrieri' i Filmit Shqiptar**, (10.05.2021), https://kultura.gov.al/kinomekaniku-theodhor-ziu-korrieri-i-filmit-shqiptar/

[149] *Censura në Komunizëm, Maks Velo: Enver Hoxha i Kishte Artistët, si Peshqir për të Larë Duart me Gjak,* (09.05.2021), https://shqiptarja.com/lajm/censura-ne-komunizem-maks-velo-enver-hoxha-i-kishte-artistet-si-peshqir-per-te-lare-duart-me-gjak

[150] Hoxha, **Na ishte një Herë një Kinostudio**, s. 138

Enver Hoca 1975 yılındaki parti kongresinde ülkede gösterilen yabancı film gösterilerine karşı görüşünü şu sözlerle dile getirmiştir.

> Merkez Komitesi, çalışanlarımızın saflarında, kişisel çıkarları genel çıkarların üzerinde tutan, devlete ve halka olduğu kadar halkın vicdanına da zarar veren bazı yabancı gösterilerin yapıldığını tespit etmiştir. Bu gösterilerin organizatörleri hâlâ var olan bürokraside, burjuva ideolojisinin etkisinin yeniden değerlendirilmesinde ve bazı durumlarda devlet ve Parti disiplininin eksikliğinde uygun zemin buldular. Bu gösteriler birçok çalışanın vicdanını, moralini ve dürüstlüğünü kırdı. Aralarında bazı komünistlerin de bulunduğu bir kısmı, çalışma yöntemi olarak aldatma, dolandırıcılık, kendini beğenmişlik ve sahtekarlığı kullanmaya başlamışlardır.[151]

Enver Hoca Yugoslavya ile ilişkileri bozduktan sonra devlet yönetiminde yer alan birçok üst düzey devlet adamını astırmış veya sürgüne göndermiştir. Sebebi ise bu devlet adamlarının Yugoslavya ile olan ilişkilerini halen devam ettirmelerinden olmuştur. Aynı sebepten dolayı Sovyetler ile ilişkileri bozduktan sonra da onlarca bürokrat ve devlet adamını ölüm ile cezalandırmıştır. Bu sadece bürokrasi ile kalmayıp halkın içinde de benzer olaylar yaşanmıştır. Birçok insan vatan haini ilan edilmiş ve sürgüne gönderilmiştir.[152]

Bunların arasında onlarca birçok sinema oyuncusu, senarist, yönetmen, teknisyen ve film yapımcısı mevcuttu. Filmde yer alan her oyuncu önce partinin ideolojik filtresinden geçmek zorundaydı. Merkez komitesinden onay gelmediği sürece film çekimleri başlayamazdı. Bazen oyuncu partinin filtresinden geçer ve filmde oynamaya başlar ancak birkaç gün veya hafta geçtikten sonra oyuncu rolden alınır ve sürgüne gönderilirdi. Böylece film ekibi yeni oyuncu bulmak zorunda kalmaktadır. [153]

Film tamamlanır ve ondan sonra oyuncu, yönetmen veya film ekibinden herhangi biri tutuklanır veya sürgüne gönderilir; ancak buna rağmen film gösterime girerse o zaman Kinostudio'daki sorumlular tutuklanır veya sürgüne gönderilirdi. Yine aynı şekilde belgesel filmler veya röportajlar yapıldığında da bu meydana gelmiştir. Yaşanan bir olayda Dışişleri Bakanı ile röportaj yapılmıştır; ancak o bakan sonradan devlet tarafından partinin düşmanı ve vatan hain ilan edilip asılmıştır. Eğer ki bu olaydan sonra röportaj yayınlanırsa sorumlu kişiler tutuklanır veya sürgüne gönderilirdi. Kinostudio, düzenli olarak partinin kongrelerini kayda

---

[151] Enver Hoxha, **Vepra 18,** Shtepia Botuese 9 Nentori, Tirane, 1975, s. 5-7

[152] Agron Tufa, Çelo Hoxha, **15 Faktet pse Enver Hoxha Është një Kriminel Lufte**, (10.05.2021), https://www.observatorikujteses.al/dokumentet-15-faktet-pse-enver-hoxha-eshte-nje-kriminel-lufte/

[153]Hoxha, **Na ishte një Herë një Kinostudio**, s. 137

alıp yayınlamıştır. 1960 ve 1970'lerde devlet tarafından yapılan cinayetler o kadar artmıştır ki bir gün önce kongrede yer alan bir parti üyesi bir gün sonra hain ilan edilip asılmıştır. Kinostudio tarafından çekilen o kayıt her gün izlenmek zorundaydı; çünkü her seferinde bir üye o kayıttan silinmek zorundaydı. Aksi takdirde Kinostudio sorumluları sürgüne gönderilir ya da asılırdı.[154]

Yönetmen Viktor Stratobërdha devletten bağımsız film çekmeye çalışmıştır ve bunu başarmıştır. 1956 yılında *Urime Shokë Studentë* (Tebrikler Öğrenci Dostlar), *9 Minuta* (9 Dakika) ve *Qeshim Se Nuk Qajmë Dot- Pse Kështu?* (Gülelim Çünkü Ağlayamıyoruz – Neden Böyle?) adlı kısa metrajlı filmleri çekti. Bu filmleri çektikten sonra komünist rejim tarafından yirmi yıl hapis ile cezalandırılmıştır. Mithat Fagu ise *Dhuruesit e Jetës* (Hayat Bağışçıları) adlı filmi çekmiştir. Bu film kan davalarındaki olayları konu edinip aileler arasında yapılan barışı işlemekteydi. Yönetmen Fagu bu filminden dolayı cezalandırılmış ve yasaklı yönetmenler listesine alınmıştır. Arnavut sinemasının en büyük yönetmenlerinden Dhimiter Anagnosti'nin de iki filmi yasaklanmıştır.[155]

2.2.9. Arnavutluk'ta Dinlerin Yasaklanması ve Sinemanın Rolü

Enver Hoca iktidara gelir gelmez Arnavutluk'u bir ateist ülkeye dönüştürme çalışmalarına başlamıştır. Bunu yapmasının sebebi ise hem kendisinin Marksist-Leninist olması hem de amcası Hüseyin Bey'in bir "dinsiz" olmasıdır. Hoca, rol model olarak amcasını gördüğü için çocukluğu hep onun yanında geçmiştir. Sonrasında Avrupa'ya eğitim için gittiğinde oradaki Marksist-Leninist ideolojisiyle tanışmıştır. Bu ideolojiye göre, "din halkı zehirleyen bir çeşit zehirdi". Hoca, Stalin'in sıkı bir takipçisi olmuştur. Stalin de dinlere savaş açmıştır. Hoca da onun benimsediği görüşleri benimsemiş ve o görüşlere göre kararlar almıştır. Arnavutluk'ta bütün dinleri yasaklamıştır; din adamlarını düşman ve hain ilan etmiştir. 1967 yılında yaptığı bir konuşmada ülkeyi ateist bir ülke olarak ilan etmiştir. Dinlerin yerini alacak yeni bir ideolojiyi savunmuştur. O da XIX. yüzyılda yaşamış ünlü Arnavut yazar-düşünür Vaso Paşa'nın ortaya koyduğu savdı: "Arnavutların dini Arnavutçuluk'tur." diyordu Vaso Paşa. Enver Hoca bu sözü sürekli kullanmıştır ve bu cümle Arnavutluk'ta 1967 yılından sonra en çok kullanılan cümleler arasına katılmıştır.[156]

---

[154]Hoxha, **Na ishte një Herë një Kinostudio**, s. 139-141

[155] *Shqipëria Përmes Filmash të Ndaluar, Shfaqet në Pompidou*, (12.05.2021), http://www.panorama.com.al/shqiperia-permes-filmash-te-ndaluar-shfaqet-ne-pompidou/

[156] İbrahim Karataş, State-Sponsored Atheism: The Case of Albania during the Enver Hoxha Era, **Occasional Papers on Religion in Eastern Europe**: Vol. 40: Iss. 6, Article 8, 2020

“Dinlere Karşı Savaş” adını taşıyan ve Enver Hoca tarafından hazırlanan belge Ağustos 1967'de bütün ilçe komitelerine gönderilmiştir ve böylece Arnavutluk’ta ateizm fiilen başlamıştır.

> Din halkların afyonudur. Bu büyük gerçeği herkesin bilmesi için elimizden gelenin en iyisini yapmalıyız ve onları o afyondan kurtarmalıyız. Bu büyük mücadeleyi kendiliğindenliğe bırakmamalı ve genç kuşakların bu afyonu terk edeceklerini ya da din ve uygulamalarının sadece yaşlılarda varlığını koruduğunu söylemekle yetinmemeliyiz. Bunlar ancak savaşır ve maskelerini kaldırırsak öldürücülüklerini kaybedebilir ve onları hafife alırsak yeniden canlanır, yayılır ve genişletilir. Şimdi mesele, din adamlarının çökmekte olan biçimlerde bile, inancı canlı tutmak için inananları bir araya getirmesinin tek büyük yolu olan kiliseleri ve camileri yıkmaktır. Kiliselerin, camilerin, tekkelerin ve manastırların yıkılması elbette daha zordur, çünkü inananların o kısmı ile doğrudan çatışmaya girmemek gerekir. Ama birçoğu herhangi bir tepkiye yol açmadan bozuldu, kimisi düştüğü için bozuldu, kimisi depoya çevrildi ya da rahipsiz ve imamsız bırakıldı ve fiilen çalışmıyor. Bu formlarda, işe yarayana kadar devam etmeliyiz. Bu formlarda onları dünyamızın yüzeyinden düzleştirene kadar devam etmeliyiz. Dini kurumların, kiliselerin, camilerin vb. hala sahip olabileceği tüm arazileri, zeytinlikler veya diğer gelirleri kaldırmak zorundayız.[157]

Devlet, 1967 yılına kadar var olan özel dini okulları kapatarak din eğitimini yasaklamıştır. Bütün dini yayınları kaldırılmış ve dini faaliyetlere katılanlar cezalandırılmıştır. Dini kurumlardan eğitim kurumu kurma hakkı alınmıştır. Bu kurumlara mensup kimseler devlet okullarında ders verme hakkına da sahip değillerdi. Faaliyetlerini yalnızca kiliselerde veya camilerde yapmak zorunda kalmışlardır. 1976 yılında çıkan yasayla Arnavutluk dünyanın ilk ve tek ateist devleti olmuştur. Hemen akabinde devlet, lise gençlerini örgütleyerek gruplar halinde kiliseler, tekkeler ve camilere saldırtmıştır. Devlet ülkedeki bütün dini mekanları yok etmeye başlamıştır. Buna tepki gösteren din adamları da şehir meydanlarında asılmıştır.[158]

Müslümanların oruç tutma gibi önemli dini görevleri yasaklanmış ve oruç tutanları bulmak için paralı ispiyoncular tutulmuştur. Dini bayramlar yasaklanırken onun yerine Sınır Günü gibi başka bayramlar ortaya çıkarılmıştır. Yayınlanan kitaplarda dinle alakalı sansürler gelmiştir. Din karşıtı yayınlar desteklenmiştir. Arnavutluk’un kuzey şehri İşkodra’da ise “Ateist

---

[157] *Shqipëria ateiste: Si u shembën 2169 kisha e xhami pas urdhrit të Enver Hoxhës,* (08.01.2022), https://telegrafi.com/shqiperia-ateiste-si-u-shemben-2169-kisha-e-xhami-pas-urdhrit-te-enver-hoxhes/

[158] Ezmeralda Xheraj, **Çështje të Pabarazisë Gjinore në Vitet 1920 - 1967 dhe Ndikimi i Tyre në Zhvillimin Shoqëror të Shqipërisë**, Universiteti Europian i Tiranes, 2016

Müzesi" açılmıştır. Müzede din ile alakalı figürler yer almış ve dinler anormal olarak gösterilmiştir.[159]

Hoca döneminde, Kinostudio'da bir film ekibi din karşıtı propaganda filmleri üretmek için görevlendirilmiştir. *Liri a Vdekje* (Özgürlük ya da Ölüm) ve *Të Vdesësh në Këmbë* (Ayakta Ölmek) gibi filmlerde din adamları, zorla, yozlaşmış evlilikler düzenlemek, yetkilileri devirmeye çalışmak, yabancı güçlerden yardım istemek ve hain olmakla suçlanırlar. Hayali düşmanlar yaratılmış, çeşitli insan gruplarını suçlanmış ve sahte gerçekler yaratılmıştır. Dergi ve gazete okuyucularının din karşıtı olmaları için yüzlerce makale yayınlanmıştır ve bunlarda din adamları hain ve yobaz olarak gösteren karikatürler çizilmiştir.[160]

Kinostudio kurgusal filmler dışında uzun metrajlı din karşıtı belgeseller de üretmiştir. Bu belgesellerde *Kur'an*'ın Arapça olması eleştirilmiş ve kadınların kapanmasına karşı kampanyalar yürütülmüştür. Tekkelerin ve camilerin yıkıldığı hatta Müslüman mezarlarının içindeki insan kemiklerinin çıkarıldığı sahneler bu belgesellerde yer almıştır. Kiliselerin içindeki figürler ise korkutucu olarak adlandırılmış ve çocukların bu figürlerden korktukları ve bu yüzden yok edilmeleri gerektiği savunulmuştur. Papazlar da fakir halkın parasını gasp etmekle suçlanmışlardır. Bu belgesellerde ayrıca papazlar ve hocalar resimleriyle birlikte isimleri de verilerek faşist yanlısı olarak gösterilmişlerdir.[161]

Diktatörlük rejimi, Arnavutların daha önce hiç yaşamadığı terörist eylemlerle dini inanca son darbeyi indirmeye karar vermişti. Patlayıcılar, tanklar ve ağır ekipman şirketleri 2172 mabedi imha etmiştir, bunlardan 740 cami, 609 Ortodoks kilisesi, 158 Katolik kilisesi ve 530 tekke olmuştur. Sinema filmleriyle halkı bu tür sahnelere hazırlamış olan rejim herhangi bir ayaklanmayla karşılanmamıştır. Karşı çıkanlar da ya sürgüne gönderilmiş ya da asılarak idam edilmiştir. 1967 yılından önce de filmlerde dini mabetler değersiz olarak gösterilip eleştirilmiştir.[162]

Din düşmanlığı birçok filmde ana konu olmaya başlamıştır. Arnavut sinemasının ilk filmi sayılan *Skenderbeu: Luftetari i Madh i Shqiperise (İskender Bey: Arnavutluk'un Büyük*

---

[159] Xhentila Tataj, Komünist Rejim Döneminde Arnavutluk'ta Din Politikaları ve Günümüzdeki Dini Yaşama Etkisi, **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Te**zi, Sakarya Üniversitesi, SBE, 2019

[160] Valbona Bezati, **Si u bë Shqipëria Vendi i Parë Ateist në Botë**, balkaninsght.com, (11.05.2021), https://balkaninsight.com/2019/08/28/si-u-be-shqiperia-vendi-i-pare-ateist-ne-bote/?lang=sq

[161] Tv Klan, **Opinion**, Program Tarihi: 31.08.2009, (11.05.2021)

[162] *Gurët e besimit': Si u rrafshuan në komunizëm objektet e kultit*, (22.05.2021), https://www.balkanweb.com/guret-e-besimit-si-u-rrafshuan-ne-komunizem-objektet-e-kultit/

Savaşçısı) din düşmanlığına önemli sahneler ayırmıştır. Ateist bir toplum yaratmak adına dinler filmlerde açık bir şekilde aşağılanmaya başlamıştır. Din düşmanlığı ile milliyetçilik teması da işlenmeye başlamıştır. Ancak milliyetçilik yüceltilmiştir. Çünkü komünist rejime göre dini takip eden bir insan milliyetçi olamazdı. Bu ifadeler filmlerde de yer almıştır.

1976 yılında Arnavutluk'un resmi olarak ateist devlet ilan edilmesiyle filmlerdeki din düşmanlığı daha da artmıştır. 1977 yılında çekilen *Shembja e İdhujve (İdollerin Yıkımı)* filmi tamamen din karşıtlığını konu olarak işlemiştir. Filmde komünist ideolojisine uygun şekilde sahneler hazırlanmış ve diyaloglar konulmuştur. Filmde köylüler ezilmekte, kilise halktan vergi toplamakta, Kral Zogu da İtalyanlarla iş birliği yapmaktadır. Dinlere ve devlete karşı negatif bir propaganda kampanyası yürütülürken, bilim ve proletarya sınıfı için pozitif bir propaganda vardır.

2.2.10. Arnavutluk Sinemasında Kadın Temsili

Arnavutluk'ta kadınlar partizanlarla yan yana savaşmışlardır ve bu yüzden halkın gözünde bir kahraman figürüne bürünmüşlerdir. Komünistler iktidara gelince onlar da kadın hakları üzerine çok durmuşlardır. Onları birçok alanda aktifleştirmeye çalışmışlar ve başarılı olmuşlardır. Kadınların toplumdan dışlanışı için Bölge Beylerini suçlayan Enver Hoca iktidara geldiğinden beri bu alanda yapacağı değişikliklerin sinyallerini vermiştir. 1943 yılında partinin bir kongresinde Enver Hoca kongreye katılanlara şu konuşmayı yapmıştır:[163]

> Arnavut kadınları faşizm, burjuva ve feodal gelenekler ve yasalar tarafından eziliyor; O, içinde gördüğü mücadelemizi ve kurtuluşunu herkesten daha fazla hissediyor, kardeşi için, savaşan kocası, oğlu için her türlü fedakarlığı yapmaya hazır. Arnavut kadınının ortak anti-faşist cephesini oluşturmalıyız. Arkadaşlarımız çalışırken, halkın kadınları da çalışmalıdır, çünkü onlar da bu savaşı hissediyorlar.[164]

Kadınların imajı ve rolü komünistler için çok önemli olmuştur; çünkü "yeni dünyayı", "geleceğin toplumunu", "yeni tip insanı" herkesten daha iyi sembolize etmekteydi. Komünistler için kadın, sosyal mühendislik için mükemmel bir nesneydi; çünkü kadınlar önceki yönetimler ve ataerkil yaşam tarzı tarafından ezilmişti. Kadın, bu zihniyetten kaçmadığı takdirde, devrimin gerici, mikro-burjuva ve zararlı bir unsuruna dönüşebilecek bir tür zayıf toplumsal konuma gelebilirdi. Bu anlamda, kadınların ekonomik-kültürel gerilikten kurtulmaları ve ataerkil

---

[163] Xheraj, **Çështje të Pabarazisë Gjinore në Vitet 1920 - 1967 dhe Ndikimi i Tyre në Zhvillimin Shoqëror të Shqipërisë**, Universiteti Europian i Tiranes, 2016

[164] Enver Hoxha, **Vepra 2**, Shtëpia Botonjese Naim Frasheri, Tiranë: 1968, s. 222

normlardan kurtulmaları, kamusal hayata katılmaları veya başka bir deyişle "kadınların özgürleşmesi" gerektiği savunulmuştu. "Kurtuluş", bir kadının kişiliğinin bireysel olarak gerçekleştirilmesi olarak değil, yeni sosyalist topluma sunduğu "gönüllü" bir hizmet olarak anlaşılması gerektiği parti tarafından dillendirilmiştir. Kadınların kamusal hayata katılımı, sinema tarafından propaganda edilerek, teşvik edilerek ve yayılarak çeşitli biçimler almıştır. Bu biçimler, a) Kahraman bir anne olarak, özellikle tarihi ve savaş filmlerinde, b) Dağlarda bir partizan ve şehirde yasadışı bir komünist aktivist olarak görünecek olan "sosyalist kadını" kişileştiren roller alacaktır, c) Kooperatiflerde söz sahibi olacak, d) İşçi olarak, e) Kentli bir kadın olarak, bir adamın kızı, kız kardeşi, karısı rolünde, entelektüel olarak vb.[165]

Filmlerde yer alan kadınların belli karakteristik özellikleri vardı. Birkaç film üzerinden değerlendirmeler yapılarak bu karakterler özellikleri ortaya çıkarılmıştır. Özellikle giyim tarzı ve davranışlarıyla ideal bir komünist Arnavut kadının nasıl olması gerektiği vurgulanmaktaydı.[166]

Kahraman Anne: Saçlar beyazlamış ve alnına düşmüş, taktığı siyah başörtü (başörtü sadece saçları toplamak için kullanılacak, peçe gibi görünmemesi dikkat edilecekti) ile izleyicinin karşısına çıkacaktı. Kahraman bir anne olmasının sebebi ise evlatlarını komünistler için yetiştirmesi ve onları faşistlere karşı savaşmak için partizanlara emanet etmesidir. Siyah peçesi ise öldürülen oğullarının yasını tutmasındandır.[167]

Partizan Kız: Savaşlara katılan kız karakteri ise askeri kıyafetler giyecek ve erkeksi, güçlü görünüme sahip olacak. Saçları fazla görünmeyecek şekilde toplanacaktı. Konuşma tonu sert ve erkeklere karşı taviz vermeyecek.[168]

Aktivist Kız: Şehirdeki bir komünist aktivist, komünist fikirlerin çekiciliğini göstermek için çoğunlukla fakir ama bazı durumlarda zengin ailelerden gelen bir kız çocuğu da olmaktadır.

---

[165] *Tipologjia e Roleve te Gruas ne Kinemane Komuniste*, (14.05.2021), https://kmalbanianarts.com/event/kinostudio-frame/
[166] *Gruaja në komunizëm, modeli sovjetik dhe ai shqiptar*, (14.05.2021), http://www.respublica.al/2019/12/08/gruaja-n%C3%AB-komuniz%C3%ABm-modeli-sovjetik-dhe-ai-shqiptar
[167] İnstitute for Democracy Media and Culture, **Komunizmi ne Epoken e Tij**, (15.05.2021), https://www.idmc.al/assets/komunizmi.ne.epoken.e.tij-broshura.pdf
[168] Silvana Jaupaj, Memoria Dıalogu mbi te Kalueren dhe te Drejtat e Njeriut ne Shqiperi para dhe pas 1990, **İnstituti i Studimeve Politike**, Tirane, 2020

Düzenli görünüşü ve mütevazı kıyafetleri olan bir spor salonunda spor yapan liseli kız olacaktır.[169]

Bir Kooperatifçi ve İşçi Kız: Erkeksi görünüm, erkeksi giyim ve eskiden erkek alanı olan üretim sürecindeki konum ile ayırt edilirdi. Karar alıp verebilen ve birçok alanda çalışan ve bu alanlarda yükselen bir karakter.[170]

Kentli Kadın: Kentli kadın ise, temsil edeceği rollerin çeşitliliğine bağlı olarak görünüşte daha değişkendi, ancak sosyalist gerçekçiliğin normlarına göre ilk etapta kastedilen estetik olarak "düzenli" bir görünümün hakimiyetindeydi. Üniversite eğitimi alan ve devlet dairelerinde yüksek kademelerde çalışan kadın karakteri.[171]

Bu kadının Arnavut sinemasındaki olumlu yönleriydi; ancak kadın imajının olumsuz yanları da mevcuttu. Bir kadın karakteri filmlerde o zamanlar için abartılı kıyafetler giyerse, bu mutlaka olumsuz bir gösterge olurdu ve bu da toplumun yardımıyla düzeltilirdi. Ve böylece o da halk tabanı ile eşitlenmiş olurdu. Son komünist dönemde ise daha karmaşık karakterler inşa etme girişimleri olmuştur. Özellikle kentli kadın karakterlerinde kahramanlık göstergelerinden ziyade kıskançlık ve kompleks özellikleri yer almaya başlamıştır. Ancak bu kentli kadın sosyalist düşünce ve hünerlerinden taviz vermemektedir.[172]

Komünist sinematografide kadın rollerinin bir başka özelliği de kadın ve erkek arasındaki ilişkiye, aralarındaki farklılıklara ve hatta aşk ilişkisine yaklaşım olmuştur. Cinsiyet eşitliği propagandası yapılmasına rağmen, Arnavut kadınlarının sinematografideki rolleri "geleneksel" özelliklerini korumuştur. Bu, onun yalnızca iyi bir işçi ve kooperatifçi değil, aynı zamanda sadık bir kadın, iyi bir anne olduğu anlamına gelmekteydi. Dolayısıyla, komünistler "yeni bir dünya" yaratacaklarını iddia etseler de aslında ortaya çıkan şey, geleneksel değerlerin "yeni" sosyalist değerlerle bir kombinasyonu olmuştur. Komünist sinemada kadınların rolleri, tamamen "Arnavut", neredeyse püriten, neredeyse fiziksel temassız ve birkaç istisna dışında, yalancı, sahte ve çocuksu bir duygusallıkla nüfuz eden aşk ilişkilerinin tasvir edilme şekli olarak kalmıştır. Arnavut sinemasında kadın imajını işleme biçiminin bu özellikleri hem Arnavut

---

[169] *Manipulimet dhe propaganda në filmat e komunizmit*, (15.05.2021), https://www.observatorikujteses.al/manipulimet-historike-dhe-propaganda-ne-filmat-e-komunizmit/
[170] Hoxha, **Na ishte një Herë një Kinostudio**, s. 100
[171] *Emancipimi i femrës në diktaturë, një mit i rremë*?!, (15.05.2021), http://www.respublica.al/2019/06/11/emancipimi-i-femr%C3%ABs-n%C3%AB-diktatur%C3%AB-nj%C3%AB-mit-i-rrem%C3%AB
[172] *Të Krijosh Art në Shqipërinë e Enver Hoxhë*s, (14.05.2021), https://kosovotwopointzero.com/te-krijosh-art-ne-shqiperine-e-enver-hoxhes/

komünist rejiminin özelliklerinin hem de Arnavut toplumunun doğasının bir yansıması olmuştur. Arnavut komünist rejimi sonuna kadar radikal ve dogmatik kalmıştır. Komünist Arnavutluk, özellikle 1960'larda komünist Doğu'da çok önemli olan ve sanatsal üretimi önemli ölçüde siyasetin baskısından kurtaran Stalinizasyondan* arındırma sürecini tanımamıştır.[173]

2.2.10.1. Kadın Haklarını Konu Edinen Dört Film

Enver Hoca Arnavutluk'ta kadının imajının değişmesini istemiştir ve buna göre politikalar yürütmüştür. Dinlere savaş açtığı 1967 yılında Merkez Komite Meclisinde "Arnavut Kadının Sorununun Bazı Yönleri Üzerine" adlı bir konuşma yapmıştır.

> Annelerimiz, babaannelerimiz, büyük anneannelerimiz ağır esarete maruz kalmışlar, bu maddi ve manevi gaddarlıkları sırtlarında taşımışlar. Şimdi, ülkemizde devrim zafer kazandığından, sosyalizm başarıyla kurulduğundan, Parti bize büyük bir görev (en büyük görevler arasında) veriyor. Kadınları acı geçmişin her prangasından tam ve nihai kurtuluşunu bize görev veriyor. Bu nedenle, kadınların ekonominin ve devletin yönetiminde, eğitim ve kültür elde etmede, üretime kitlesel katılımı konusunu Parti derinden anlamalıdır. Sadece önemli bir ekonomik ilerici faktör olarak değil, aynı zamanda büyük ideolojik, politik, kültürel öneme sahiptir. Kadının uyanması, aktif ve bilinçli katılımı olmadan hiçbir şey doğru ve düzgün gidemez.[174]

Kinostudio'nun kurulmasıyla başlayan yerli filmler önce partizanları kahraman olarak göstermişlerdir. Daha sonra kadınları toplumda aktif bireyler olarak sunan filmler çekilmiştir. Buna en iyi örnek *Tana* filmindeki başrol oyuncusu olan Tana karakteridir. O zamanki Arnavut toplumunda evlenecek kişiyi seçme hakkı bulunmayan bir kız, bu filmde âşık olduğu adamı kendisi seçmektedir. Özellikle 60'lı yıllardan sonra film sayısının da artmasıyla kadınlarla alakalı konuların da arttığı görülmektedir.

Taulanti Kërkon Një Motër (Taulant Bir Kız Kardeş İstiyor)

Filmin Künyesi:

Yönetmen: Xhanfise Keko

---

[173] *Tipologjia e Roleve te Gruas ne Kinemane Komuniste*, (14.05.2021), https://kmalbanianarts.com/event/kinostudio-frame/

*Stalinizasyon ayrılma sürecinin en belirgin kısmı, Stalin'in adını taşıyan şehirleri, tesisleri ve tarihi yerleri yeniden adlandırmaktı. Ek olarak, Stalin'in onuruna dikilmiş birçok anıt yıkıldı.

Enver Hoxha, **Vepra 36**, Shtepia Botuese 8 Nentori, Tirane 1982, s. 8-10

Başrol Oyuncuları: Yllka Mujo, Viktor Zhusti, Donald Kokona, Roza Anagnosti

Senarist: Nexhati Tafa, Xhanfise Keko

Süre: 123 dakika

Taulant Bir Kız Kardeş İstiyor, ilk kez 10 Ocak 1985'te gösterilen 1984 yapımı bir filmdir. Yönetmenliğini ilk Arnavut kadın yönetmen olan Xhanfise Keko'nun yaptığı film çocuk sinemasının bir parçası olarak bilinir; ancak filmde Taulanti'nin annesinin çocuğu aldırmak istediği görülür. Bu da onu çocuk sineması türünden ayırır. Halk tarafından hor görülen bu tür sahnelerin ilkine bu filmde rastlanmaktadır. Nexhati Tafa'nın yazdığı film, ailesi ve çocukları olmasına rağmen kariyerine odaklanmayı seçen bir kadının hikayesini işlemekte. Nihayetinde, Taulant'ın ve ona karşı gelen herkesin ısrarı karşısında kürtaj yaptırmamaya ikna edilir. Ancak, böyle bir karakterin varlığı 1984 yapımı bir film için olağanüstü bir durumdur.

Zonja Nga Qyteti (Kentli Hanımefendi)

Filmin Künyesi:

Yönetmen: Piro Milkani

Başrol Oyuncuları: Violeta Manushi, Rajmonda, Bulku, Stavri Shkurti, Pandi Raidhi

Senarist: Ruzhdi Pulaha

Süre: 90 dakika

Piro Milkani tarafından yönetilen film 1976 yılında seyirci ile buluşmuştur. Film bir anne ve kızının hikayesini konu edinir. Köyde doktor yardımcılığı yapan kızı Meli için şehirden koca bulmaya çalışan bu anne bulduğu en uygun adayı köye getirir ve kızıyla tanıştırır. Ancak kızı Bujar adında bir genç adama âşık olmuştur ve bu yüzden şehirden gelen adamı reddeder. Annenin ve adamın bütün uğraşlarına rağmen Meli, sevdiği adamdan vazgeçmez. Filmde ayrıca güler yüzlü ve gevşek bir kız olarak sunulan, eğlence ve flört ile hayattan keyif alan Meli'nin arkadaşı Shpresa karakteri de vardır.

Përradhë Nga E Kaluara (Geçmişten Bir Masal)

Filmin Künyesi:

Yönetmen: Dhimiter Anagnosti

Başrol Oyuncuları: Elvira Diamanti, Xhevdet Ferri, Admir Sorra, Robert Ndrenika

Senarist: Dhimiter Anagnosti

Süre: 83 dakika

Andon Zako Çajupi'nin *14 Yaşında Damat* eserine dayanan bu komedi filmi, komünizmin son dönemleri olan 1987 yılında çekilmiştir. Film 14 yaşındaki erkek bir çocuğun 28 yaşındaki bir kızla evlendirilmesiyle köydeki dedikodu ve önyargıları, oradaki izole yaşamı ve en önemlisi de kızın bu evlilikten kurtulma planlarını konu edinir. Marigo karakteri 14 yaşındaki delikanlıya kocası gibi değil daha çok çocuğu gibi davranmaktadır. Aşk, komedi ve dram türünü barındıran bu film en unutulmaz Arnavut filmleri arasında yer alır. Özellikle 14 yaşındaki kocasını beşiğe koyup yere fırlattığı sahne halkın aklından hiç silinmemiştir ki bu sahne Marigo'nun kocasının üzerindeki gücünü simgeler. Marigo köyden bir adama aşık ve ona varmak için her yolu dener. Yaşadığı birçok zorluktan sevdiği adamla mutluluğa ulaşır. Dhimitër Anagnosti'nin bu filmi en etkileyici filmlerden biri, aynı zamanda baskının ortasında bile özgürlüğü bulabilen kadının net bir resmidir.

Kapedani (Komutan)

Filmin Künyesi:

Yönetmen: Fehmi Oshafi

Başrol Oyuncuları: Albert Verria, Nikolin Xhoja, Flora Mertiri, Zagorka Shuke

Senarist: Skender Plasari

Süre: 95 dakika

1972 yapımı film, kadının bürokraside yer almasının ataerkil toplumda yarattığı etkiyi anlatmaya çalışır. Devlet kooperatifindeki bir kadın başkanın emrine katlanamadığı için kırsal kesimden şehre gelen fanatik bir erkeğin bakış açısından kadınlara yaklaşmak, bu konuyu ele almanın en klasik yoludur ve mesajını oldukça açık bir şekilde vermektedir. Sulo Amca kasabaya geldiğinde kadın sürücüleri, kadın doktorları, kadın kuaförleri ve daha da kötüsü dans ederken iç çamaşırlarını gösteren oğlunun balerin karısını görünce şok olur. Hükümetin

psikolojik düşüncelerinden mustarip olan Sulo Amca, ona karşı olan şehirli toplum ve arkadaşı Beqo karakteriyle bu konuda savaşmak zorunda kalır. İsteyerek veya istemeyerek Sulo Amca yumuşar ve boyun eğer.

Arnavutluk'ta sinemanın gelişmeye başlaması üzerine kadın haklarını savunan birçok yapım gerçekleştirilmiştir. Özellikle evlilikte seçme özgürlüğü en çok işlenen konuların başında gelmektedir. Ondan sonra kadınların meslek icra etmeyle alaklalı olan önyargıları kırmayla ilgili çekilen filmler gelmektedir. Bazı filmlerde ise bu iki konu birlikte işlenmektedir. Zamanla kadın yönetmenlerin de sinemaya dahil olmasıyla filmlerde yer alan kadın oyuncu sayısında artış gözlemlenmektedir.

2.2.10.2. Arnavut Film Yapımlarında Yer Alan İlk Kadınlar

Kinostudio'daki ilk kadın çalışanları kurgu biriminde yer almışlardır. Önce Xhanfise Keko ve Vitore Çelo bu birimde yer alarak büyük işlere imza atmışlardır. Ondan sonra yenilere de yer açarak Kinostudio kadınlara daha fazla önem vermeye başlamıştır. Xhanfise Keko ve Vitore Çelo yönetmenlere de kurgu dersi vererek alanlarında kendilerini ispat etmişlerdir.

Xhanfise Keko: 1952'de Moskova'daki belgesel eğitiminden yeni dönen coşkulu 24 yaşındaki Xhanfise Keko, başkentteki Kinostudio'yu açarken Arnavut diktatöre bir çift kurdele kesme makasını kendisi vermişti. 1953'te Stalin'in ölümünden 1960'ların başına kadar kısa bir an için Arnavut sineması, Sovyetler Birliği'nde film yapımcılığı eğitimi almış genç sinemacıların ürettiği birkaç film sayesinde gelişmiştir. Keko da o genç sinemacılardan biridir. Önce 1 Mayıs İşçi Günü geçit törenlerini ve parti kenferanslarını çekmiş ve kurgusunu yapmıştır. Böylece kendini geliştirmiş ve yönetmenlik koltuğuna oturmuştur. Onun ilk yönetmenlik deneyimi 1971 yılında çekilen "A.B.C...ZH" adlı bir çocuk belgeseli olmuştur. Arnavutluk'ta çocuk sinemasını başlatmıştır. 1973 yılında komedi türündeki *Mimoza Llastica* (Şımarık Mimoza) ve 1974 *Beni Ecën Vetë* (Beni Kendisi Yürür) filmleri ile devam etmiştir. Ancak onu asıl üne kavuşturan film 1977 yılında çektiği *Tomka Dhe Shoket e Tij* (Tomka ve Onun Arkadaşları) filmi olmuştur. Bu filmle birlikte ataerkil Arnavut sinemasına kendi ismini altın harflerle yazdırmayı başarmış ve en büyük Arnavut yönetmenler arasında girmiştir. Bu filmler çocuk filmi olsa da devlete yaramamış olsaydı kesinlikle bu filmleri çekemezdi. Bu yüzden Xhanfise Keko Arnavut sinema eleştirmenleri tarafından komünizme en iyi hizmet eden yönetmenler listesine eklenmiştir.

Özellikle 1980 yılında çektiği *Partizani i Vogel Velo* (Küçük Partizan Velo) ispiyoncu çocuk filmi olarak adlandırılmaktadır.[175]

Vitore Çeli: Çeli, Kinostudio'daki kurgu bölümünün kurucusu ve onlarca filmin kurgucusudur. O da Kinostudio'nun diğer önemli kişilikleri gibi eğitimini Moskova'da almış ve sonrasında Arnavutluk'a dönerek işbaşı yapmıştır. *Femijet e Saj, Tana, Debatik,* ve *Fortuna* gibi Arnavut sinemasının en önemli filmlerinin kurgusunu yapmıştır. 1970 yılında ise bir adım daha atarak yönetmenlik yapmıştır. Todi Bozo ile sanat filmi olan *Lugina e Pushklatarëve* (Balıkçıların Vadisi) onun yönetiği ilk film olmuştur. Bundan sonra ise tamamen belgesel yönetmenliğine geçerek meslek hayatı boyunca 35 adet belgesel çekmiştir. Belgeselleri ülke çapında üne kavuşurken sayısız ödül almaya başarmıştır.[176]

Diana Diamanti & Sonia Mamaqi: Xhanfise Keko ve Vitore Çeli gibi güçlü kurgucu ve yönetmenlerden sonra kadınlar daha da önemli işlere el atarak görüntü yönetmenliği işine girmişlerdir. Bu zor mesleğe ilk atılanlar Diana Diamanti ve Sonia Mamaqi olmuştur. Ancak Enver Hoca yönetiminde olan bir ülkede her an her şey olabilirdi. Bu yüzden Mamaqi hevesle başladığı bu işten üzülerek ayrılmıştır. Çünkü devlet babasını vatan haini ilan ederek hapsetmiş ve ailesi Tepelene (Tepedelen) şehrine sürgün edilmiştir. Diamanti ise 1994 yılına kadar çizgi film alanında birçok esere imza atmıştır.[177]

Bunların dışında Arnavut sinemasında yıllar geçtikçe kadın yönetmenlerin, kurgucuların, senaristlerin, görüntü yönetmenlerin sayısı artmıştır. Komünizmin son dönemlerinde Arnavut sinemasındaki kadın sayısı erkek sayısına yaklaçmış durumdaydı. Bu kadınların bazıları ise şöyle: Marika Vila, Shpresa Papavllo, İrena Spahiu, Manushaqe Halili, Krisanthi Kotmilo, Nazmie Sula, Neriman Furxhi, Elsa Bushati vb. Belgesel filmlerde yönetmenlik koltuğuna oturan kadınlar ise sırasıyla şöyledir: Adriana Elini (40 film ve üzeri), Donika Muçi (40 film ve üzeri), Liri Brahimi (20 üzeri belgesel filmi çektikten sonra yardımcı yönetmen olarak sanat filmlerine başladı ve 60'a yakın filmde görev almıştır).

---

[175] Albanian Cinema Project, **Keko's Kids: Where Are They Now?,** (16.05.2021), https://www.thealbaniancinemaproject.org/kekos-kids-where-are-they-now.html
[176] *Vajzat Tona Kineaste*, (16.05.2021), https://shqiptarja.com/lajm/vajzat-tona-kineaste
[177] Hoxha, **Na ishte një Herë një Kinostudio**, s. 89

2.3. KOMÜNİZM SONRASI ARNAVUTLUK SİNEMASI

1991'de komünist rejimin sona ermesiyle Arnavut film yapımcıları, ülke tarihini açıkça yansıtabilecekleri yeni bir siyasi söylemle karşı karşıya kalmışlardır. Bu yönetmenlerin çoğu, Hoca'nın diktatörlüğünün mirasıyla ilgilenme fırsatını yakalamıştır. Diğerleri, dramatik yolsuzluk hikayeleri ve piyasa kapitalizmine ani geçişin neden olduğu suç faaliyetinin ani yükselişini ana konu olarak seçmişlerdir. 1997'deki iç savaş, Arnavut sinemasının üretimini neredeyse tamamen durdurmuştur. Vladimir Prifti'nin *Dasma e Sakos* (Sako'nun Düğünü) (1998) gibi filmler son derece zor koşullarda çekilmiştir.[178]

Kolonel Bunker, (Albay Bunker), 1996 yapımı bu film komünist geçmişi, diktatörlüğün çılgınlığını ve bunun insan hayatındaki sonuçlarını ciddiye alan ilk Arnavut filmidir. Albay Bunker aynı zamanda 1998'de Fransa'da gösterime girerek komünizm sonrasında yabancı sinemalarda gösterime girmeyi başaran tek Arnavut filmidir. Komünizm döneminde maksimuma ulaşan savaş teması, 1990 sonrası yeni nesil film yapımcıları tarafından neredeyse tamamen terk edilmiştir. Arnavut yönetmenler 90'lardan sonra İtalyan Yeni-Gerçekçilik akımını örnek almışlardır ve 2000'lerin en başarılı filmlerden biri olan *Tirana Viti Zero* (Tirana sıfır yıl) da bu akıma en güzel örnektir.[179]

Mart 1992'de Demokrat Parti'nin zaferi Kinostudio'da Arnavutluk sineması geleceği için umutlar uyandırmıştı; çünkü bazı eski sinemacılar meclise girmişti, bazıları da bakanlarla iyi ilişkiler içinde olmuşlardı. Fakat bu beklenenlerin hiçbiri gerçekleşmemişti. Yeni kurulan Kültür Bakanlığı'nın temel kaygısı, Kinostudio personelinin büyük ölçüde azaltılması ve 55 yaşına yeni giren film yapımcılarının acilen emekli edilmesiydi. Bu film yapımcılarının ellerinde projelerle veya çekimlerin ortasında oldukları durumlar da dikkate alınmamıştır. Sinematografik üretim, maksimum azalmaya yönelikti (yılda 1-2 film kadar). Devlet sonraki yedi yıl boyunca sinematografiye çok az yatırım yapmıştır. Çekilen filmler eski teknik ekipmanlarla çekilmiştir. S. Pecani, N. Tafa, S. Kumbaro, E. Mysliu, R. Gjoza, Gj. Xhuvani, F. Koçi, B. Bisha, P. Ruka, K. Çashku gibi genç yönetmenlerin uğraşları sonucunda Arnavut sineması azaltılmış bir üretimle de olsa canlı kalabilmiştir.[180]

---

[178] *Jeta pas Enverit", kinematografia shqiptare e viteve 1990*, (09.02.2022), http://gazetashqiptare.al/2019/05/07/jeta-pas-enverit-kinematografia-shqiptare-e-viteve-1990/

[179] *Kinema e Shqipërisë,* (09.02.2022), https://shqiptariiitalise.com/kinema-e-shqiperise/

[180] *Viktor Gjika: 50 vjet Kinematografi shqiptare. Tirana, kryeqyteti i vetëm në botë pa kinema,* (10.02.2022), https://kohajone.com/viktor-gjika-50-vjet-kinematografi-shqiptare-tirana-kryeqyteti-i-vetem-ne-bote-pa-kinema/

Bugün Arnavut sineması zor bir geçiş ve piyasa ekonomisine uyum süreci yaşamaktadır. Sayı olarak üretimdeki düşüşün yanı sıra sinema salonları ağı da önemli ölçüde azalmıştır. Öte yandan, yaratıcı güçler çok sayıda ve coşkulu, devletçi, totaliter ve yoğun ekonomik baskıdan ve sürekli artan özel inisiyatiften kurtulmuş durumdadır. Arnavut sineması bugün belli koşullar altında doğup gelişen ulusal bir sinemanın nostaljisi ile inşa edilen gelecek arasında kalmıştır.[181]

Ulusal Sinematografi Merkezi (eski adıyla Kinostudio) 1997'den bugüne ortalama olarak her yıl yaklaşık 34 film finanse etmiştir. Bunlardan 14'ü uzun metrajlı film; 9 kısa film; 6 belgesel; 5 animasyon filmi. 2020'nin 8 ayı boyunca (merkez tarafından sağlanan en son rakamlar) toplam 70 sinematografik projeye fon sağlanmıştır. Sinemaya yapılan bu finansmanlar bölgedeki en düşük seviyeler arasındadır.[182]

[181] *Historiku i kinemasë shqiptare*, (10.02.2022), https://www.priza.al/2021/08/30/historiku-i-kinemase-shqiptare/

[182] *Potenciali ekonomik i filmit shqiptar; Pritet t'i hapet rruga xhirimit të filmave të Hollywood në vend*, (10.02.2022), http://www.panorama.com.al/potenciali-ekonomik-i-filmit-shqiptar-pritet-ti-hapet-rruga-xhirimit-te-filmave-te-hollywood-ne-vend/

3. GÖSTERGEBİLİM KURAMI ÇERÇEVESİNDE FİLMLER ANALİZİ

Sinema içinde roman, fotoğraf, resim, müzik, tiyatro ve dans barındıran bir sanat dalıdır. Bütün bu dallardan bir şeyler kopararak yeni bir dil oluşturmaktadır. Bu dile de sinema dili denmektedir. Görsel ve işitsel ögelerden oluşan bu dil bir çeşit kodlama ortaya çıkarır. Bu da beraberinde göstergebilim kuramının doğmasına vesile olur. [183] Bu bolümde Roland Barthes'in göstergebilim analiz yöntemi kullanılarak üç önemli Arnavut filminin analizi yapılmıştır.

3.1.GÖSTERGEBİLİM NEDİR?

Eski Yunancadaki s*emion* kelimesinden gelen gösterge; nesne, biçim, olgu vs. anlamına gelmektedir. Gösterge, insanların birbirleriyle iletişimi gerçekleştirmek için kullandıkları sözcük, jest, mimik, görüntü, renk, afiş, yazı tipi gibi birimlerin kullanılmasıdır. Göstergebilim ise en önemli alanının gösterge olduğu ve göstergelerin nasıl çalıştığını araştıran bir bilim dalıdır.[184] Paul Bouissac göstergebilimi şöyle tanımlamaktadır:

> Göstergebilim, farklı sorgulama alanları arasında ara yüzlerin inşa edilebileceği disiplinler arası bir çerçeve oluşturmaya yönelik ana girişimlerden birini - belki de en kalıcı olanı - temsil eder. 1930'ların birleşik bilim hareketi veya 1950'lerde ve 1960'larda sibernetik ve genel sistem teorisi gibi diğer çabalar yalnızca sınırlı bir başarı ile karşılaştı. Buna karşılık, göstergebilim, disiplinler ve kültürler arasındaki boşlukları doldurmak için güvenilir bir plan olmaya devam ediyor.

Göstergebilim kavramını ilk kez İngiliz filozof John Locke (1632-1704) kullanmıştır. Locke, *İnsan Anlayışına Dair Bir Deneme* (1690) adlı eserinde *semeiotike* terimini açıklayarak, göstergebilimi "göstergeler doktrini" olarak tanımlar. Locke'a göre, göstergebilimin amacı, akıldaki şeyleri anlamak ve simgeler aracılığıyla bu şeylerin bilgisini öbür insanlara aktarmaktır.[185]

---

[183] Ümit Hüseyin Girgin, Sen Aydınlatırsın Geceyi Filminin Göstergebilimsel Çözümlemesi, **İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi**, Sayı 45 / Güz 2017

[184] Âlâ Sivas Gülçur, Göstergebilim ve Sinema İlişkisi Üzerine Bir Deneme, **İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi** Yıl: 11 Sayı: 21 Bahar 2012, s. 528

[185] Bahar Dervişcemaloğlu, **Göstergebilim Tanımı ve Dalları**, Ege Edebiyat, (01.06.2021), http://www.ege-edebiyat.org/modules.php?name=News&file=article&sid=363

Locke, eserinde bilimin nasıl üç bölüme ayrılabileceğini açıklıyor. İlk olarak, nesnelerin doğasını, kendi içlerinde oldukları gibi, birbirleriyle olan ilişkileri ve ayrıca eylem tarzlarıyla (doğal fizik veya felsefe) vurgular. İkincisi, pratik olarak (ahlaki olarak) belirli bir sonuca varmak için kişinin rasyonel ve gönüllü olarak yapılması gerekenler. Nesneler fiziksel olarak düşünülemeyeceğinden, onları temsil etmek için fikirler yaratılır. Öte yandan fikirler kelimelerle ifade edilebilir. Tam da bu görüş temelinde Locke, bilimin üçüncü bölümünü göstergeler doktrini olarak tanımlar. Ona göre her şey göstergelerden ibarettir ve hiçbir şey gerçekten doğru değildir. Ona göre bu gerçekliğin insan topluluğu tarafından anlamak için yaratılan işaretlerin sonsuz bir dönüşünden başka bir şey olmadığı gerçeğine dayanmaktadır.[186]

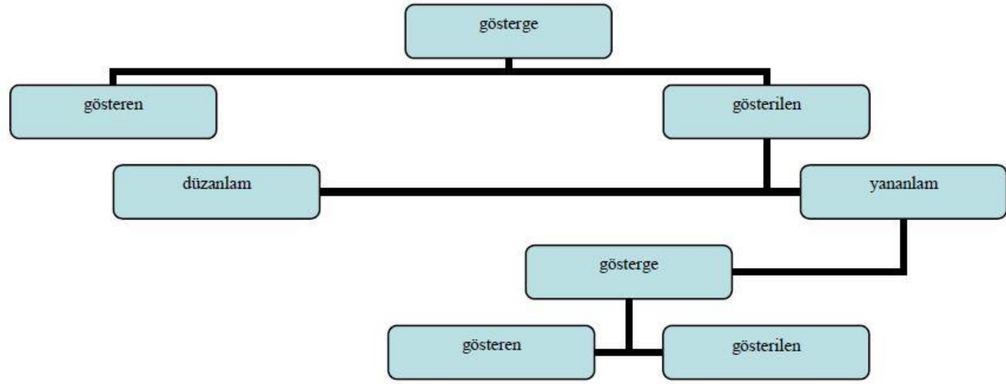
Bugünkü göstergebilimin temeli ise XX. yüzyılın başında atıldı. Amerikalı filozof Charles Sanders Peirce (1839-1914) ve İsviçreli dilbilimci Ferdinand de Saussure (1857-1913), birbirleriyle hiçbir ilişkileri olmadan aynı zamanda göstergebilim üzerinde çalışmalarına başladılar ve bu konuda düşüncelerini ileri süren ilk kişiler olmayı başardılar. Aynı zamanda Pragmatizmin da kurucusu olan C. Peirce, "semiyotik" terimini kullanarak genel bir göstergeler teorisi icat etti.[187]

Göstergebilimin en önemli temsilcilerinden biri olan Roland Barthes ise dilin üzerinde çok fazla durmaz. Moda ve mutfak gibi göstergeler dil ile bir anlam kazandığını belirtir. Dil yazının üzerinde önemli bir gücü olmasından dolayı etkinliğini sürdürebilmektedir. Görüntüler, mimikler, jestler, müzikler hepsi birer anlam oluşturarak dil ile aynı role sahip görünümüne bürünmektedir. Barthes *Göstergebilim İlkeleri* adlı eserinde dört sınıftan bahsetmektedir. Bu sınıflar a) dil ve söz, b) gösteren ve gösterilen, c) dizge ve dizim, d) düz anlam ve yan anlam.[188]

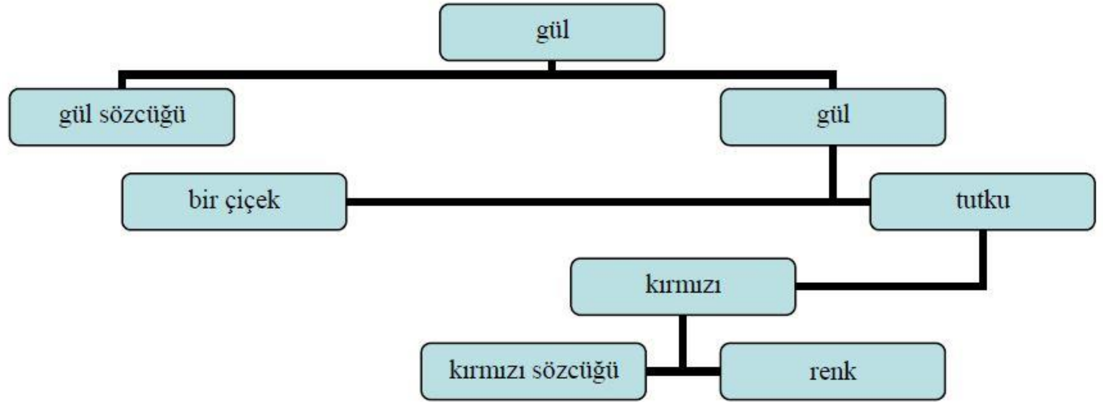
Roland Barthes, düz anlam ve yan anlam teorilerinin öncüsüdür. Bu teoriler anlamlama üzerine kuruludurlar. Düz anlam temsil edilen göstergeyi, yan anlam ise göstergenin nasıl temsil edildiğini anlatır. Düz anlam evrensel olması sebebiyle ve her yerde aynı anlama sahip olmasından yanlış anlaşılmayla karşı karşıya kalmaz. Ancak yan anlam kültürden kültüre değiştiği için yanlış anlaşılmalara yol açabilir. Bu yan anlamlar kültürlere ve topluma bağlıdır. Her insanın zihninde farklılıklar yaratılarak çözülebilir.[189]

---

[186] Olger Brame, **Rreth Ndihmesave Teorike Në Fushën E Semiotıkës**", Universiteti "Fan S. Noli" Korçë
[187] Clare Thornbury, Peirce's General Theory of Signs, Finding Meaning, Cultures Across Borders: International Dialogue between Philosophy and Psychology (2011): 49-57
[188] Ufuk Bircan, Roland Barthes ve Göstergebilim, **Dicle Üniversitesi**, Yıl:13, Sayı: 26, (Güz 2015/2) s. 17 - 41
[189] Esra Karaman, Roland Barthes Ve Charles Sanders Peırce'ın Göstergebılımsel Yaklaşımlarının Karşılaştırılması, **İstanbul Aydın Üniversitesi Dergisi** 34, (2017) s. 25-36

Şema 1. Göstergebilimde düz anlam ve yan anlam

Şema 2. Düz anlam ve yan anlam çözümlemesi

3.2. SKËNDERBEU - LUFËTARİ İ MADH İ SHQİPËRİSE, (İSKENDER BEY: ARNAVUTLUK'UN BÜYÜK SAVAŞÇISI)

Yönetmen: Sergei Yutkevich

Başrol Oyuncuları: Akaki Khorava, Besa İmami, Avdie Alibali, SemyonSokolovsky

Senarist: Mikhail Papava

Yıl: 1953

Süre: 120 dakika

Gjergj Kastriot Skënderbeu (İskender Bey) 1405-68 yıllarında yaşamış ve Osmanlı yönetimine karşı başarılı bir şekilde savaşan büyük bir Arnavut ailesine mensuptur. İskender Bey ismi savaşlarda gösterdiği hünerlerinden dolayı Türkler tarafından ona yakıştırıldı ve ondan sonra o isimle anılmaya başlanmıştır. Çocukluğunda devşirme olarak Arnavutluk'tan alınan İskender Bey, 1423'te İslam'ı seçmiş, askeri eğitim almış ve özellikle Macaristan sınırında Hıristiyanlara karşı Osmanlı tarafında savaşmıştır. İskender Bey bir süre Debre'de Osmanlı valiliği yapmıştır. Ancak 1443'te padişahın kuvvetlerini savaş meydanında terk etmiştir ve Arnavutluk'a dönmüştür. Hıristiyanlığı kabul etmiş ve çeyrek asır boyunca Osmanlı'yı kendi topraklarından uzak tutmayı başaran Arnavut direnişinin lideri olmuştur. Bugün de Arnavutların milli kahramanı olan İskender Bey, Fatih Sultan Mehmet tarafından Hristiyanların kılıcı olarak adlandırılmıştır. Kendisi vefat ettikten sonra Arnavutluk tamamen Osmanlı yönetimine geçmiştir.[190]

Enver Hoca böyle bir ulusal liderinin filmini çok gerekli görmüştür. Sovyetler'den böyle bir talepte bulunurken filmin iyi bir kadroya sahip olmasını istemiştir. O yüzden kadroda neredeyse hiçbir Arnavut oyuncu ve teknik ekip bulunmamakta; çünkü sinema Arnavutluk'ta daha emekleme dönemindeydi. Rus-Arnavut yapımı olan bu film 1950'ler için için büyük bir yapım olarak değerlendirilmiştir ve Avrupa'da ses getirmiştir. Film, Cannes Film Festivalinden ödüllerle dönerken dünyanın birçok ülkesinde gösterime girmiştir. Bu film Arnavut sinema tarihinin en başarılı filmidir. 1953 yapımı olan filmin afişleri Arnavutça, Rusça, Fransızca, İtalyanca ve başka birçok dilde hazırlanmıştır.

Görsel 1. Film Afişi

[190] **İskender Bey: Arnavutluk'un Büyük Savaşçısı,** (15.08.2021), https://en.wikipedia.org/wiki/The_Great_Warrior_Skanderbeg

Filmdeki önemli sahneler; gösterge, gösteren, gösterilen, düz anlam ve yan anlam çerçevesinde analiz edilmiştir. Komünizmi ve komünist ideolojisini ön plana çıkaran kesitler ve diyaloglar bulunulmuş ve analizin içinde yer verilmiştir. Analiz yapılırken aşağıdaki tabloda yer alan özelliklere rastlanmış ve bu özellikler baz alınarak analizler genişletilmiştir.

Gri Propaganda	Filmde Vatikan'ın Arnavutları ihanet ettiği yansıtılır ancak bunu Arnavut tarihçiler ne doğrulamışlar ne de doğrulamamışlardır. Komünist rejim film aracılığıyla böyle bir propaganda kullanarak din düşmanlığına zemin hazırlamıştır.
Din Düşmanlığı	Enver Hoca iktidara geldiğinden beri dinlere karşı olan düşmanlığı dile getirmiş ve onlara karşı önlem alacığını açıklamıştır. Arnavut sinemasının ilk filmi sayılan bu filmde din düşmanlığı açıkça işlenmiştir. Osmanlı askerleri ve paşaları üzerinden İslam dini gaddar ve çağ dışı olarak filmde aktarılmıştır. Filmde Hristiyan dini figürleri yıktırılarak gelecekte yapılacak olanlar için önceden mesaj verilmiştir.
İşçi Sınıfın Üstünlüğü	Komünist ideolojisinde olduğu gibi filmde İskender Bey işçilere ve köylülere çok önem vermektedir. Onları birer askere dönüştürür. Ülkedeki en güçlü adam olan İskender Bey filmde yer alan bilek güreşinde sadece çobana yenilir.
İskender Bey ile Özdeşleşme	Tezin ikinci bölümünde Enver Hoca'nın kendisini İskender Bey'in soyundan geldiğini birçok kez anlattığı bahsedilmiştir. Onun amacı bütün Arnavutların İskender Bey'in soyundan geldiklerini inandırmak olmuştur. Çünkü tamamen kahraman bir halk oluşturmak istemiştir.
Milliyetçilik ve Yabancı Düşmanlığı	Komünist rejimlerinin en büyük silahlarından biri milliyetçi vatandaşların her an birer askere dönüşmeleri olmuştur. Filmde İskender Bey halkı milliyetçi yetiştirir ve Arnavutların herkes tarafından ihanete uğradığını söyler. Bu söylemler filmden birkaç yıl sonra Enver Hoca tarafından sıklıkla kullanılmıştır. Bütün yabancı devletleri de düşman ilan etmiştir.

Tablo 1. Filmde yer alan özellikler

Filmin Girişi: Büyük bir kapının açılmasıyla ekranda devasa Arnavutluk dağları gözükür ve ekrana şu yazı yansır: "Balkan Yarımadası'nın batı kesiminde, dağlık bir ülke olan Arnavutluk yer almaktadır. Orada yüzyıllardır özgürlük sevgisini sönmez tutan cesur ve yiğit bir halk yaşıyor. 15. yüzyılın arifesinde Osmanlı ordusu işgale başladı."

Görsel 2. Filminin açılışı

Hemen akabinde iki tarafın karşılıklı savaşmaları ekrana yansır. Meydanlarda kadın ve çocuklar koşup bağırmaktalar ve askerlerin yanlarından kaçmaya çalışırlar. İplere bağlanmış ve asker tarafından kırbaçlanan bir çocuk ekrana gelir.

Görsel 3. İple bağlanmış çocuk

Ardından padişahın İskender Bey'in Edirne'ye götürüleceğini ilan eden fermanı okunur. Henüz çocuk olan İskender Bey korkmakta ve babasına sarılmaktadır. Babası onu kucağına alır ve büyük Arnavut dağlarını ona göstererek ona şunları söyler. "Bak oğlum! Bu senin anavatanın." 30 saniye boyunca kamera dağ sahneleri göstermektedir.

Görsel 4. Babası İskender Bey'e öğütler vermektedir.

İskender Bey onu Edirne'ye götürecek olan adama teslim edilir ve birkaç nasihatten sonra ekran kararır ve yirmi sene sonrasına geçilir. Filmin ilk beş dakikası bu şekilde başlamaktadır. Özellikle askerlerinin baskısına odaklanır ve babasının İskender Bey'e verdiği öğütlerle seyirciye ilerideki dakikalar için ipucular vermektedir.

Düz anlam ve yan anlam üzerinden bu beş dakikada geçen bazı sahneler incelenmiş ve tabloda verilmiştir.

DÜZ ANLAM	**YAN ANLAM**
Dakika 1: Kapının açılışı	Yepyeni bir sayfa açılmaktadır. Görüntüde Arnavutluk dağları yer alır ve izleyiciye bu toprakların tarihinin değişeceğinden bahseder. Kapının ortasında da İskender Bey'in ismi yer alır. Bu da Arnavutluk tarihini değiştirecek olan adamın ismidir.

Dakika 2: İplere bağlanmış çocuk bir Osmanlı askeri tarafından kırbaçlanıyor.	Asker bütün gücüyle çocuğa vuruyor ancak çocuk sanki hiçbir şey olmamış gibi kıpırdamaktadır. Sadece sinirle askere doğru bakmaktadır. Bu da Arnavut halkının gücünü göstermekte. Osmanlı her türlü askeri araçlara sahip iken Arnavutluk ilkel askeri araçlara sahip. Ancak buna rağmen teslim olmamaktalar. Bu sahnede çocukların kullanılması ise Arnavutları çocuklar gibi masum göstermek içindir.
Dakika 4: "Bak oğlum! Bu senin anavatanındır."	"Osmanlılar seni rehin olarak alıyorlar ve onlar gibi yetiştirecekler. Onların askeri olacaksın ve Osmanlı için savaşacaksın ama vatanını asla unutma. Sen savaşçı ol ama hünerlerini vatanın için sakla ve bu topraklara sahip çık." Aslında babasının söyledikleri bunlardır. Kamera bizlere ülkeden sahneler göstererek bir duygusal bağ oluşturmaktadır. İskender Bey yirmi sene sonra Arnavutluk'a döndüğünde yine aynı yere çıkacak ve kamera aynı şekilde bu sahneleri tekrarlayacaktır. İlk sahnede vatandan zorunlu olarak ayrılıyor ikinci sahnede ise vatanına gönüllü olarak dönüyor.

Tablo 2. Filmin ilk beş dakikasında düz anlam ve yan anlam.

İskender Bey Arnavutluk'a döndükten sonra bütün Arnavut beylerini bir araya toplama niyetindedir. Bu da evlilik ile yapılabilirdi. Bu yüzden filmdeki aşk, politik çıkaralara göredir. İskender Bey'in kız kardeşi Mamica (Adivie Alibali) ve İskender Bey'in sütannesi Dafina'nın (Veriko Anjaparidze) oğlu Pal (Naim Frasheri) birbirlerini seviyorlar. Sorun sınıf farkı değil. Vatan uğruna kişisel bir fedakarlık yapılmalıdır: Mamica'nın aristokrat Muzaka ailesiyle evliliğinin İskender Bey'in Osmanlı karşıtı ittifakını güçlendiriyordu ve Arnavutları daha güçlü kılıyordu. İskender Bey'in karısı Donika (Besa Imami) da asil bir ailenin kızıydı. Ancak onu çok fazla ekranda görmemekteyiz. İskender Bey soyunun devam etmesi için ondan bir oğul

beklemektedir. Ama onun rolü sadece İskender Bey'e bir oğul vermek değil. Filmdeki kadınların rolleri her zaman geleneksel aile işlevleriyle sınırlı değildir: bir savaş sahnesinde Mamica at sırtında gösterilir ve Osmanlılara kılıçla ölümcül darbeler vurur (ve bir okla öldürülür). Kadınlar Mamica gibi kahraman da olabilmekteydi.

Arnavutluk'un bulunduğu jeopolitik konumundan dolayı Avrupa'yı Osmanlılardan koruduğu filmde vurgulanmaktadır. Bu yüzden de film, İskender Bey'in sadece Arnavutlar için değil bütün Hrıstiyanlar için de önemli bir kişi olduğuna gönderme yapar. Film XX. yüzyılın ikinci yarısının çoğunu tanımlayan ulusal kurtuluş hareketlerinin ruhuyla iyi bir şekilde denk gelmiştir. Eisenstein'ın kurgudaki dehasından ilham alan gerilimli savaş sahnelerine ve yerel geleneklerin unutulmaz tasvirlerine ek bir derinlik katar. Filmde Arnavut kültüründe bulunan kan davalarına değinilir ve İskender Bey bir konuşmada bunu kesin olarak yasaklar ve birilerinin onu uygulaması durumunda cezalandırılacağı bildirilir. İskender Bey bir sahnede Arnavutların birbirini değil düşmanı öldürmeleri gerektiğini söyler.

3.2.1. Filmde Komünizmi Çağrıştıran Sahnelerden Örnekler

Dakika 30-32: İskender Bey askeri birliği ile Arnavutluk'a döner ve halkın güvenini kazanmak için hemen kalabalığın ortasında bir konuşma yapar. Onun ilk yaptığı şey önce iki aile arasında bulunan bir husumete son vermek ve bunun sonucunda bir konuşma yapmaktır. Kalabalığın ortasında bulunan İskender Bey halka birbirlerini öldürmemeleri gerektiğini, birlik olup düşman yok etmeleri gerektiğini söyler.

Görsel 5. İskender Bey, Arnavut kıyafetini halka göstermektedir.

GÖSTERGE	Kalabalık	Askeri Üniforma	Milli kıyafet
GÖSTEREN	İnsanlar yığını	Metallerden oluşan ve miğferi bulunan elbise	Milli desenlerle donantılmış elbise geleneksel fes
GÖSTERİLEN	Yeniden birlik olmuş bir toplum, yeni bir lidere sahip halk	Zulüm, kibir, işgal	Vatanseverlik, masumiyet, tarihe sahip çıkma

Tablo 3. Askeri kıyafetin ve Arnavut kıyafetinin analizi

İskender Bey Arnavluk'a dönüşünde Kruja (Akçahisar) kalesini oradaki Osmanlı muhafızlarına padişahtan alınmış sahte bir belge ile girer ve bir daha oradan çıkmaz. Kaleyi aldıktan sonra halkın huzurunu bozan kan davalarını çözmeye başlar ve büyük Arnavut aileleri bir araya getirerek bir ordu oluşturur. Konuşma yaparken askeri üniformasını yırtar ve üniformanın altından Arnavut giysisi çıkar. Osmanlı'da yetişmiş olmasına rağmen hep milli duygularını koruduğunu halka gösterir. Başındaki miğferi çıkarır ve keçi yünü ve undan yapılan Arnavut fesi takar. Bu da vatanı savunmak için halkın asker olma zorunluluğu olmadığını çünkü halk birlik olsa ve o askerlerden daha güçlü olacağı mesajını vermektedir. Osmanlı askeri üniforması karanlığı temsil eden siyah renk taşırken Arnavut kıyafeti aydınlığı temsil eden beyaz rengindedir. Halka, onu takip ettiği takdirde güzel ve özgür günlerin geleceğini ima etmektedir.

İskender Bey kalabalığın ortasındaki bir masanın yanına oturur ve bilek güreşi yapmak üzeri gençleri çağırır. Hepsini tek tek yendikten sonra bir çoban çıkagelir ve onunla bilek güreşine tutulur. Çoban İskender Bey'i yendikten sonra İskender Bey ona bir kılıç armağan eder ve Osmanlılarla savaşmak isteyip istemediğini sorar. Çoban olumlu cevap verir ve kalabalık sevinçle slogan atar. Proleterya düzeninde işçiler en ön saflarda oldukları bilinmektedir. Yönetmen de proleterya içinde yer alan çobanı bir komutandan daha güçlü göstermiştir.

İskender Bey yenilmesine rağmen çobana kızmaz, ona sarılır. Proleteryanın üstünlüğünü kabul etmektedir. Ülkenin sadece işçi sınıfı ile kurtulabileceği anlatılmaktadır. Çoban kılıcı havaya kaldırır ve kalabalığın bağrışmaları eşliğinde arka fonda İskender Bey'e yazılmış bir şarkı çalar. Şarkı tipik bir sovyet tarzı şarkıdır. Partizanların kullandığı melodiler seçilmiş ve şarkı bir kalabalık grup tarafından söylenmektedir.

Dakika 45: Arnavutluk'un Osmanlı ordularıyla yaptığı savaşlar sonrasında ekonomisi çökmüştür. İskender Bey bu sıkıntıyı aşmanın tek bir yolunun Osmanlı Devleti'ne karşı Vatikan'dan yardım istemek olduğunu söyler. Hemen bir heyet toplar ve onu Vatikan'a yollar.

Görsel 6. Arnavutluk heyeti Vatikan'da

GÖSTERGE	Kilise	Papa	Arnavut Heyeti
GÖSTEREN	Dini figürler barındıran bina ve dini semboller taşıyan insanlar	Boynunda büyük bir haç taşıyan, büyük beyaz elbise giyen birey	Arnavut bayrağı taşıyan bir grup insan
GÖSTERİLEN	Güç, insafsızlık	Söz sahibi kişilik	Yardıma muhtaç ülke
DÜZ ANLAM	Hrıstiyan dinine mensup insanların en yüce mekanı	Hrıstiyanların en yetkili din adamı	Osmanlılara karşı Vatikan'dan destek isteyen Arnavut Bölge Beyleri

YAN ANLAM	Kardinallerin umursamazlığı, zengin ve şatafatlı yaşam, lüks eşyalar	Sınırsız otorite, ticaret uğruna Hrıstiyan Arnavut halkı yarı yolda bırakan biri	Osmanlı'nın Arnavut topraklarının tamamına sahip olma durumunda Avrupa'nın da tehlikede olacağına dair uyarılarda bulunan heyet

Tablo 4. Vatikan'daki görüşmenin analizi

Filmde heyet reisinin Papa ve Kardinallerle olan konuşması geçer. Heyet, "Eğer ki siz bize sahip çıkmazsanız Osmanlı size doğru gelecektir ve saldırı altında kalacaksınız." der. Ancak kardinallerden biri ona, "Ben Osmanlı ile ticaret yapmaktayım ve hiçbir zarar görmemekteyim. Bazı kendini bilmiş prensler ayaklanmak istiyor diye ben Osmanlı'ya karşı çıkmam." der ve yüzünü öbür tarafa çevirir. Papa ise Arnavutluk ve İskender Bey'in galip gelmesi için bir dua edeceğini söyler ve görüşmeyi bitirir. Arnavutluk heyeti Vatikan'dan hiç bir destek almadan Arnavutluk'a döner.

Enver Hoca iktidara geldiğinden beri Vatikan'a karşı olmuştur. Dinlere karşı olan nefretini birçok kongerede doğrudan açıklamıştır. Sovyetler'in Vatikan ile ilişkileri kötü olması Enver Hoca'nın Vatikan politikalarında etkili olmuştur. Filmin yapımcı kadrosunun Sovyet olması bu sahnenin filmde yer almasını sağlamıştır. Vatikan bu sahnede Arnavutluk'a ihanet etmekle suçlanmaktadır. Kardinallerin ve Papa'nın umursamaz tavırları Osmanlı'nın Hrıstiyan topraklarına girmesine neden olmaktadır. Orada bulunan bir şair ise Arnavutluk'u savunarak oradakilerden İskender Bey'e yardım götürmelerini ister; ama kimse onu ciddiye almamaktadır. Komünist liderlerinin sanatçılara ve sanata verdikleri önem bilinmektedir. Filmde sanatçılar güvenilir olarak gösterilirken din adamları sözünden cayanlar olarak gösterilmiştir.

1:35:00 – İskender Bey'in yeğeni Hamza Kastrioti amcasına ihanet eder ve Osmanlı tarafına geçer ve daha sonra Edirne'den kendisine verilen bir orduyla Arnavutluk'a gelir ve İskender Bey'in topraklarına saldırır. Filmdeki sahnede ise Hamza Kastrioti'nin askerleri dini heykellere saldırmakta ve hepsini bir bir yıkmaktadırlar. Bir sonraki sahnede de askerler yüksek sesle gülüyor ve askerlerden biri denize doğru bakarak: "İtalya bekle bizi", diye bağrımaktadır.

Görsel 7. Osmanlı askerleri heykelleri ve Hristiyan dini figürleri yıkmaktadır.

Enver Hoca 1967 yılında dinlere savaş açtığını bildirmişti ve ilk yaptığı şey de dini heykellerin, binların ve mabedlerin yıkılması olmuştur. Buradaki sahne sanki halkı o yıllara hazırlıyormuş gibi bir izlenim vermektedir. Çünkü tıpkı askerleri dini figürlere saldırırken kendisi koltuktan izlemekte olan komutan gibi Enver Hoca daha da ileri giderek dini mabedleri yıktırarak koltuktan izlemiştir.

3.3. **SHEMBJA E İDHUJVE** (İDOLLERIN YIKIMI)

Filmin Künyesi:

Yönetmen: Pirro Milkani

Başrol Oyuncuları: Llazi Serbo, Genc Metohu, Luan Qerimi, Lazer Filipi

Senarist: Skender Drini

Süre: 93 dakika

1977 yılında çekilen film Arnavutluk'un kuzeyindeki bir köyde geçmektedir. Şehirden gelen bir öğretmen köyde okul inşa etmek ister. Ancak köyün muhtarı, bölge komiseri ve köy reislerinden biri buna izin vermemektedirler. Köydeki en önemli ailerinden birinin reisi ise oğluyla birlikte sürekli öğretmeni kollayıp korumaktadır. Filmin başarol karakterlerinden biri de papazdır. Film papaz ve öğretmen arasındaki sözlü çatışmalara odaklanmaktadır.

Çalışmanın ikinci analiz edilen filmi olan *Shembja e İdhujve (İdollerin Yıkımı*'nda) din karşıtı propagandaya rastlanmaktadır. Burada propagandanın en ağır çeşitleri kullanılmıştır. Din, bilimin en büyük düşmanı olarak aktarılmaktadır. Film senaryo gereği Kral Zogu'nun devletin başında olduğu 1930'lu yıllarda geçtiği için dinle birlikte devlet de suçlanmakta ve

halkın gözünde düşman olarak gösterilmektedir. Kral Zogu, halka zulüm eden despot bir devlet başkanı olarak yansıtılmakta. Filmde Kral Zogu gözükmez, sadece adından edilir. Halka yaptığı kötülükler, devlet memurları ve politikaları üzerinden gösterilir. Analiz edilen filmde aşağıda yer alan tablodaki özellikler bulunmuştur.

Kara Propaganda	Papazlar ve kiliseler İtalyanlarla iş birliği içerisinde oldukları gerekçesiyle komünist Arnavutluk sinemasında ağır bir dille eleştirilmiştir. Müslümanlar ise gericilikle suçalnmıştır. Halk kilise, cami ve din adamlarına karşı kışkırtılmış ve bunun sonucunda kilise ve camiler halkın eliyle yıkılmaya başlamıştır.
Din Düşmanlığı	Filmde hem görsel sahnelerle hem diyaloglarla din düşmanlığı işlenmiştir. İçki övülürken Tanrı sövülmektedir. Kiliseler halkın servetini gasp etmekle suçlanır. 1976 yılında Arnavutluk'un ateist devlet ilan edilmesiyle filmlerde kullanılan din düşmanlığı çok daha fazla kullanılmaya başlamış ve normalleştirilmiştir.
Mutlak Bilim	Filmde bilim ülkenin kurtarıcısı olarak gösterilmekte. Köye gelen öğretmen; papaz, devletin atadığı bölge komiseri ve bilim karşıtı köy reisiyle sürekli tartışır ve her zaman galip çıkar. Konuşmasında dini eleştirir ve çocuklara bilimi sevdirir.
Devlet Karşıtlığı	Filmin geçtiği 1930'lu yıllarda Kral Zogu'nun İtalya ile ilişkileri iyi düzeydeydi. Komünist partizanlar ise Zogu'yu ülkeye ihanet etmekle suçladıkları için dağlarda devlete karşı savaşmaktaydılar. Bu yüzden komünizm zamanında çekilmiş olan birçok filmde Kral Zogu ve partisi vatan haini olarak gösterilmektedir. Bu filmde de devlet baskıcı, bilim karşıtı ve İtalyanların kuklası olarak yansıtılmaktadır.

Tablo 5. İdollerin Yıkımı filminin özellikleri

Görsel 8. Filmin Afişi

Önceki yıllarda çekilen filmlerde din saldırılara uğramıştı; ancak bu filmde isminden de anlaşılacağı üzerine doğrudan hedef gösterilmiştir. Film 1930'lu yıllarda geçmektedir. O tarihte Enver Hoca'nın karşı olduğu Kral Zogu ülkenin başındaydı. Bu yüzden de sahnelerde devlet polisi işini doğru yapmayan gaddar bir kişiliğe sahiptir. Bazı diyaloglarda da Kral hakkında eleştiriler yapılmaktadır. Komünizm döneminde çekilen birçok film ya Kral Zogu zamanında ya da Arnavutluk'un faşistlerin işgaline uğradığı dönemde geçmektedir. Böylece yönetim Arnavutluk'un komünizm öncesinde ne denli kötü yönetildiğini ve partizanların faşistlere karşı kazandığı savaşları gösterir. Enver Hoca'ya muhalif olan Balli Kombetar (Milli Cephe) taraftarları filmlerde vatan haini olarak gösterilmektedir.

Film, öğretmenin köy reisinin oğluyla köye gitmek için tırmandıkları dağların görüntüsüyle başlar. Öğretmen, soylu kentliler gibi giyimi kuşamı düzgün ve başında birçok filmde görülen siyah şapka var. Kamera da öğretmenin gözünden yüksek dağları izleyiciye gösterir. Ona eşlik eden genç adam ise geleneksel kiyafetler giymiş sıradan bir köylü görünümüne sahip. İkisi eve varınca köy reisinin ayağından vurulduğunu ve vuranın da diğer reis olduğunu öğrenirler ve filmin en başında bir kan davası başlar. Vurulanın ziyaretine papaz gelir ve barış yapmalarını ister fakat isteği geri çevirilir. Papaz öğretmnle orada tanışır ve ardında aralarında şu konuşma geçer.

Papaz: "Şehirde çanlar çalıyor mu? Yoksa çalmamaktan soldular mı?"

Öğretmen: "Çanlar o kadar çalıyor ki solmaya vakit kalmadı."

Köy Reisi: "Çanlar çaldığı zaman kan ve ölüm kapına dayanır."

Filmin başlarında yaşanan bu sahneden papaz ve öğretmenin birbirleriyle anlaşamayacakları anlaşılmaktadır. Papaz çanların şehirde yeterince çalmadığını düşünürken öğretmen çanların gereksiz olduğunu düşünür. Köy reisinin sözlerine göre ise çanlar yani din karmaşa ve düşmanlıktan başka bir şey getirmez. Köy reisinin kilise karşı olmasının bir sebebi de köylülerin her sene kiliseye harçlık verme zorunluluğu olmasıdır. Öğretmen reise böyle bir şeyin saçma olduğunu söyler; ama reis eğer ki kiliseye bir bağışta bulunmazsa Tanrı tarafından cezalandırılacağını düşünür. Papaz artık bundan sonra öğretmeni çok büyük bir tehlike olarak görecektir.

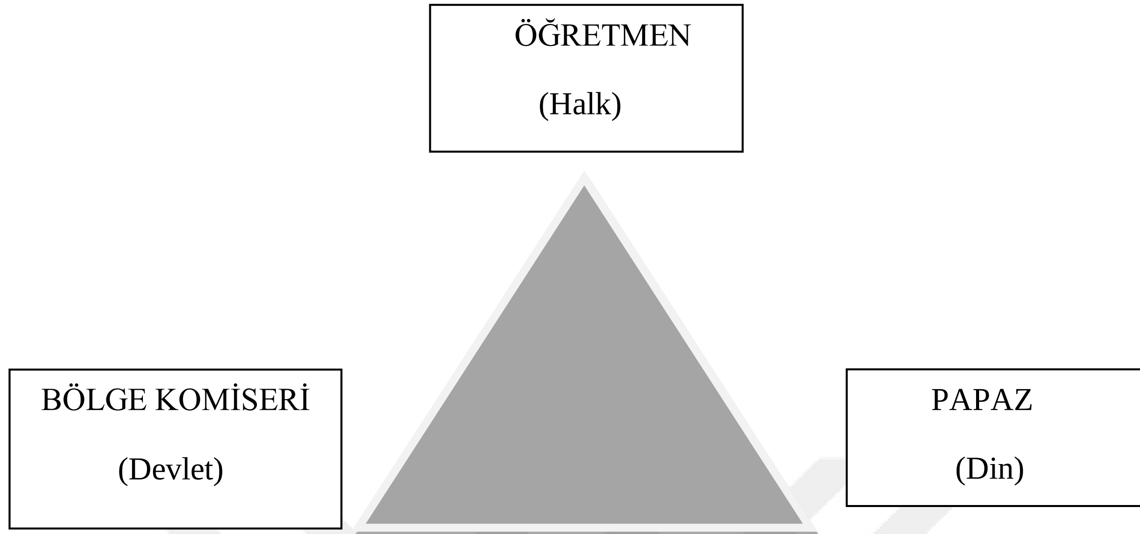
Kuzey Arnavutluk'un büyük çoğunluğunun Hrıstiyan olmasından dolayı filmde dinin temsilcisi olarak papaz seçilmiştir. Ayrıca o dönemlerde bazı Arnavut papazlar İtalya'dan gelen misyonerlerle işbirliği içinde oldukları için komünist filmlerde hep hain olarak işlenmektedirler. Film, çoğunluğu Müslüman olan bir bölgede geçiyorsa o zaman da o filmde cami imamı hedef altındadır. İmamların geçtiği filmlerde de en çok kadın hakları yoksunluğundan bahsedilir. İmamın konuştuğu Arnavutçada da çokça Türkçe ve Arapça kelime mevcuttur. Papazlar ise genelde kuzey Arnavutluk lehçeleri kullanmaktadırlar.

GÖSTERGE	Kuzey Arnavutluk	Din	Eğitim, Bilim	Devlet
GÖSTEREN	Yüksek Karlı Dağlar	Papaz, kilise	Öğretmen	Bölge Komiseri
GÖSTERİLEN	Gerikalmışlık, Gelenek ve görenek, Köy reisliği devamı, Kan davaları, Din bağlılığı	Halkı sömürme, Zengin yaşam, Otorite	Bilgi, İleri düşünce, halkçılık,	Zulüm, Umursamazlık, Mafyacılık, Bilim düşmanlığı, Din yandaşlığı

Tablo 6. Göstergebilim kuramı üzerinden filmin özeti

Film papaz, öğretmen ve bölge komiseri üzerinden gitmektedir. Papaz sert yüzlü, gülmeyi bilmeyen, halka karşı soğuk, ama italyan misafirlere karşı canayakın gösterilmiştir. Halk yiyecek ekmek bulunmazken onun kilisesinin deposu tahıl ve buğday doludur. Öğretmen ise güleryüzlü, çocukları seven, devletten maddi destek almayan, halkın evlerine misafir olan

ve gerikalmışlığa karşı çıkan biri olarak resmedilmiştir. Bölge komiseri de sürekli sarhoş dolaşmakta olup halkın yiyeceklerini gasp etmektedir.

Şema 3. Filmde gösteren ve gösterilene örnek karakterler

3.3.1. Filmde Komünizmi Temsil Eden Sahnelerden Örnekler

Dk 15:00: Öğretmen köyde muhtarın evini ararken rakı içmekte olan yaşlı bir köylüye rastlar. Ona evi sorduktan sonra biraz sohbet ediyorlar ve aralarında şöyle bir konuşma geçer:

Köylü: "Al biraz bundan. Sen misafirimizsin."

Öğretmen: "Hayır içmiyorum, teşekkürler."

Köylü: "Rakı Tanrı'dan daha iyidir. Çünkü rakı aklını alır, ama yeniden yerine koyar. Tanrı ise aldığı aklı bir daha geri vermez."

Görsel 9. Öğretmen, Komiser ve sarhoş köylü tartışmaktadırlar.

Bölge komiserinin oraya gelmesiyle gülmekte olan köylünün yüzü asılır ve rakısını saklar. Köylü gibi komiser de sürekli rakı içmektedir ama o içtiğinde zalime dönüşür. Köylü ise rakısını yudumladığında sempatik biy yapıya bürünüyor. Köydeki herkes de bu sarhoş köylüyü sevmektedir. Çünkü o işçi sınıfından halkın bir bireyidir. Polis şefi ise Kral Zogu'nun bir kuklasıdır. Bu sahnede Tanrı aşağılanmakta içki ise yüceltilmektedir.

Dk 27: Papaz, öğretmeni görüşmek üzere evine çağırır. Öğretmen oraya gider ve papazın ofisinde konuşmaya başlarlar. Papaz önce köyün kabadayısından ona gelen bir mektubu öğretmene okur. Mektupta, "Köyümüze bir öğretmen getirmişler. Bizim köyde öğretmen ne yapıyor. Onlar karmaşadan başka bir şey getirmemişlerdir." yazılıdır ve papaz sinsi bir gülümseme ile öğretmene bir teklifte bulunur. Okulun kilisenin kontrolünde açılmasını teklif eder. Öğretmen ise anında tepki göstererek: "Okul asla kilisenin hizmetinde olmayacaktır." der.

Görsel 10. Papaz ve Öğretmen Sohbetinde Kritik Anlar

Bilim hakkında bir sohbet yaparlarken papaz yanlışlıkla onun için kıymetli olan bir vazoyu kırar ve: "Yirmi senedir ilk kez bir şey kırıyorum." der. Bu sahnede bir diğer kesit ise papazın öğretmenin önünde ellerini bağlarken öğretmenin çok rahat bir şekilde oturmasıdır. Papaz sürekli bir gerginlik içerisindedir ve öğretmenle girdiği bilimsel sohbetlerden mağlup olarak ayrılır. Çünkü öğretmen çok özgüvenlidir ve papazı Orta Çağ'dan kalmış bir dini temsil ettiği için küçümsemektedir.

GÖSTERGE	Vazo	Mektup	Tartışma
GÖSTEREN	Vazonun kırılması	Üzerinde yazı bulunan beyaz kağıt	Papaz ve öğretmen arasındaki bilim-din konuşması
GÖSTERİLEN	Bilimin karşısında dinin yenildiği	Emir ve tehdit	Öğretmenin özgüveni, papazın korkusu

Tablo 7. Papaz ve Öğretmenin arasındaki konuşmanın analizi

Papazın öğretmene okuduğu mektup köylülerden değil oranın reisinden gelmektedir. Yönetmen, bu sahnede Kuzey Arnavutluk'taki düzeni eleştimektedir. Bir köy reisi bütün köylüler adına konuşur ve okul istemediklerini söyler. Papaz da ona katılarak onunla aynı seviyeye iner. Diğer eleştiri de yüzyıllarca devam eden kilisenin kontrolündeki okullar hakkındadır. Öğretmen bunun doğru olmadığını, çocukların kilisenin himayesinde okutulacağına hiç okutulmamalarının daha iyi olacağını düşünür. Kiliseyi cahillikten daha tehlikeli bulur.

Papazın çalışma odası eski vazolar ve dini figürlerle doludur. Vazonun kırılması da dini figürlerin yıkılması gerektiğine bir göndermedir. 1967 yılında din yasağı başladığında da ilk saldırılar dini figürlere yapılmış, ondan sonra mabedlere geçilmiştir. Özellikle papazın "20 senedir bir şey kırmadım." deyişi dinin bilim karşısında yenik düştüğünün bir göstergesidir.

Dk 46: Papaz ve İtalya'dan gelen misafirleri sofrada yemek yemekteler. Sofrayı çeşit çeşit yemeklerle donatmışlar ve şarap içmekteler. Misafirlerden biri, "İki saattir şarap içiyoruz ama sarhoş olmuyoruz." der ve sonra papaz kendi eliyle misafirlere tavuk eti dağıtır. İtalya'dan gelen diğer misafir de papaza: "Arnavutluk'un içişlerine İtalya'nın daha fazla karışması gerekir. Hem ekonomi hem diğer alanlarda." Papaz da kafasını sallayarak ona katılır.

Görsel 11. Papaz, İtalyan misafirleri ağırlamaktadır.

GÖSTERGE	Yemek masası	Misafirler	Hizmetçi
GÖSTEREN	Üzerinde çeşitli yemekleri bulunan ahşaptan yapılmış mobilya türü	Farklı giyim tarzına sahip iki kişi	Kafasında Arnavut fesi bulunan ve yemekleri servis eden birey
GÖSTERİLEN	Zenginlik ve israf	Faşistler	Köylülerin ancak onların hizmetçileri olabilecekleri

Tablo 8. Yemek masası ve misafirlerin analizi

Köyde kıtlık yaşanmaktadır ve köylüler açlıktan ölürken papaz İtalyan misafirleri için şaşalı bir sofra kurmaktadır. Papaz, öğretmenlere karşı gücünü kaybetmemesi için İtalyanlarla işbirliği yapmaya hazır olduğu görülür. Papaz senaryo gereği vatan hainliği ile suçlanmaktadır. Enver Hoca eserlerinde ve yaptığı konferanslarında papazları vatan haini olarak suçlamıştır. Hoca, din adamlarını her zaman düşmanla işbirliği yapmakla suçlamış ve onları bu suçlarından dolayı ya sürgüne göndermiş ya da ölümle cezalandırmıştır. İtalya 1939 yılında Arnavutluk'u işgal etmiş ve partizanlar onlara karşı savaşmışlardır. Vatikan ise sürekli Arnavutluk'a misyoner göndermiştir. Enver Hoca bu sepebten dolayı Vatikan'ı Arnavutluk'u faşistlerin eline teslim etmek istemekle suçlamıştır. İktidara geldiğinde Vatikan ile işbirliğini kesmiştir.

01:05:00: Sahne Kral Zogu'nun portresinden başlar ve sonra papaza geçer. Papaz dans etmektedir. Kamera ise sürekli Zogu'nun portresini ekrana getirir. Daha sonra papaz portreyi

eline alır ve "Ahmet Zogu benden onun hayat hikayesini yazmamı istedi. Ben onu yazacağım ve bütün dünya onun gerçekte kim olduğunu öğrenecek." der. Portreyi sertçe masanın üzerine atar. Kapıdan bir köylü girer ve telaşla İtalya'nın Arnavutluk'a girdiğini söyler. Papaz ise gülümser ve "Daha önce de girdiler ve çıktılar. Merak etme." der.

Görsel 12. Kral Zogu portresi ve İtalya'nın Arnavutluk'u işgali

GÖSTERGE	Portre	Kitap	Arnavutluk'un işgali
DÜZ ANLAM	Resim ve fotoğraflarda bir kimsenin yüzünün resmedilmesi	Yazılı kağıt parçalarının bir araya getirilmiş şekli	Ülkenin başka bir devlet tarafından yönetim altında alınması
YAN ANLAM	Yere düşmesiyle Zogu devrinin bittiğini yansıtır	Kral Zogu'nun gerçek yüzünün ortaya çıkması	Papazın sevinci ve ihaneti

Tablo 9. Görsel 12 analizi

Kral Zogu yönetimin ilk yıllarında İtalya'dan destek görmüştür, ancak sonradan ilişkiler kopmuş ve 1939 yılında İtalyanlar ülkeyi işgal etmiştir. Sahnede anlatılmak istenen papazların bu süre zarfında Zogu ile ilişkilerinin iyi olmasıdır. Portrenin yere atılması da Ahmet Zogu devrinin bittiğinin bir göstergesidir. Ahmet Zogu'nun hayatını papazın yazmasını istemesinin sebebi ise Arnavutluk'ta en iyi yazarların kiliselerden çıkmış olmalarıdır. Yüzlerce din adamının otobiyografi, biyografi ve dini kitapları bulunmaktaydı. Komünizmin Arnavutluk'a girmesiyle bütün bu kitaplar zamanla yasaklanmıştır.

01:25:00: Köy meclisinde toplanmış olan beyler evden kaçmış olan köy reisinin kızı hakkında konuşmaktalar. Büyük beylerden biri oradakilere seslenir ve evden kaçmış olan bir kızın ölü sayıldığını söyler. Ve aralarında şöyle bir konuşma geçer;

Öğretmen: "Senin dinin nedir ey bilgelerin yaşlısı?"

Bey: "İsa'nın dini. Papazın bize öğrettiği din."

Köy reisi: "Arnavutların dini Arnavutçuluk'tur."

"Arnavutların dini Arnavutçuluk'tur." cümlesi Enver Hoca'nın hem eserlerinde hem de yaptığı toplantılarda sıklıkla kullandığı bir cümledir. Dinin gereksiz olduğu ve dinlerin terk edilmesiyle Arnavutların bir olacağı vurgulanmaktadır.

Filmin Sonu: Köyün muhtarı köyde sürekli sarhoş dolaşan köylüyü çağırır ve ondan öğretmen ve köy reisini öldürmesini ister. Ona ödül olarak bir kese para uzatır. Köylü keseyi alır ve kapıya yönelir. Keseyi de kenarda bulunan Meryem Ana heykelinin yanına bırakır. Perdelerin arkasında saklanmış olan papaz çıkar ve öfkeyle ona bakar. Köylü ise orayı terk eder. Kabadayı ve polis şefi de köyün reisi ve oğlu tarafından öldürülürken öğretmen kurtulur.

Bu sahnede papazın perde arkasında olmasını sebebi aslında her şeyin arkasında din adamlarının olduğunu göstermek içindir. Onlar da sadece dinleri aşağılandığında ortaya çıkarlar. Bu yüzden de köylü parayı Meryem Ana'nın yanına bıraktığında papaz ortaya çıkar.

3.4. **KAPEDANİ** (KOMUTAN)

Filmin Künyesi:

Yönetmen: Muharrem Fejzo, Fehmi Hoshafi

Başrol Oyuncuları: Albert Vërria, Nikolin Xhoja, Flora Mërtiri

Senarist: Skënder Plasari

Süre: 95 dakika

Yaşlı bir adam (filmin ana karakteri Sulo Amca), köy kooperatifinin kadın başkanını şikâyet etmek için başkente doğru yola çıkar. Önce Tiran'da çalışan ve yaşayan oğlunun yanına uğrar. (Zaman ve Mekânda bir yolculuk). Dolayısıyla, iki kuşak arasındaki çatışmaların ortaya çıktığı bu yolculuğun iki boyutu görülür. İki kuşak arasındaki çatışma ve ilerleme. Bunu aktarmanın yolu ilerlemeyi simgeleyen *yolculuk*'tur. Bu kuşak çatışmasında toplumsal cinsiyet, yani sosyalist kadının rolü de dahil edilir. Filmde Komünist Parti ve Enver Hoca önderliğinde sosyalist toplum idealini hedefleyen *Yeni İdeal Vatandaş'ın* nasıl olması gerektiği vurgulanmaktadır. Filmin yarısından fazlası şehirde geçer ve şehir hayatı olumlu simgelerle izleyiciye aktarılır. Film, karakterlere özel bir önem veriyor, bu yüzden onları karakterize eden tüm komplekslerle bu neslin bir temsilcisi olarak Sulo Amca'nın karakterini öne çıkaran "karakter merkezli bir film" olarak tanımlanabilir. Kuşaklar arası çatışma bağlamında Arnavut toplumunun feminizasyon korkusunu simgelemektedir. Böylece ataerkil toplumdan modern kentli insana bir geçiş vardır.

Filmde iki çeşit karaktere rastlanmaktadır. Eski gelenekleri ve düşünceleri taşıyan aciz insan ve komünist normlarına göre yaşayan mutlu insanlar. Komünist ideolojisini kabul etmeyen bireyler halk tarafından dışlanmaktadır. Film boyunca komünizmin olumlu propagandası yapılmaktadır. Bu propagandayı gerçekleştirmek için ise sinemanın komedi türü seçilmiştir; çünkü komedi komünist yönetim gibi halkı mutlu eder. Filmde komünizmin getirdiği cinsiyetler arası eşitlik sürekli vurgulanmaktadır. Yapılan film analizinde çeşitli özellikler ortaya konulmuş ve bu özellikler aşağıdaki tabloda örneklerle birlikte verilmiştir.

Beyaz Propaganda	Filmin genelinde devletin yaptığı olumlu değişiklikler gösterildiği için en doğru propaganda çeşidi beyaz propagandadır. Ana amaç komünistlerin neler başardığını göstermektir.
Eski-Yeni Zihniyet Çatışması	Eski zihniyeti temsil eden Sulo Amca kadınlara görev verilmesine karşı çıkarken yeni zihniyeti savunan komünist rejim ise kadınlara her alanda görev vermiştir. Komünist rejim kadınları taksici, berber, mağaza müdürü, asker, devlet memuru yapmıştır. Erkeklerle aynı seviyeye getirmiştir.
Kadın Hakları	Kadınlar şehirdeki kafelere gider, üniversitelerde okurlar, istedikleri kişiyle evlenirler ve istedikleri mesleği yapmaktalar. Filmde anlatılmak istenen şudur: "Komünizmden önce Arnavut toplumundaki kadınlar değersiz bir varlık olarak görülürken komünizm sonrasında onlar da erkek vatandaşlar gibi özgürdürler." İdeal yaşamın komünist normlarına göre olacağını aktarmaktadır.
Din Düşmanlığı	Çoğu Komünist Arnavut filminde olduğu gibi bu filmde de din eleştirilmekte ve aşağılanmaktadır. Cami ve kiliselerin yıkılmasını destekler. Eski zihniyetin din yüzünden varlığını sürdürdüğünü iddia eder.
Muhalefet Karşıtlığı	Komünist Parti'nin rakibi olan Balli Kombetar (Milli Cephe) hain olarak nitelendirilmektedir. Komedi tarzla Milli Cephe'nin üyeleriyle alay edilmekte, faşist diye çağırılmaktadır. Filmde köylü karakterlerle ve bilim düşmanı olarak aktarılırlar.

Tablo 10. *Kapedani (Komutan)* filminin özellikleri

Kinostudio'nun gerçekleştirdiği ilk komedi film olan bu yapım 1972 yılında çekildi ve parti tarafından müdahale yapılmadan yayınlan ender filmlerden biridir. 70'li yıllarda çekilmiş en popüler filmler arasındadır. Film, Çin'e ihraç edilmiştir ve oradaki sinema salonlarında da

gösterilmiştir.[191] Filmin senaristi olan Skender Plasari filmin neden sansüre uğramadığını şu sözlerle ifade etmiştir: “Film ilk başlarda tepki aldı çünkü bir savaş gazisi ile dalga geçildiğini söylediler ama film Enver Hoca’ya gösterildiğinde o gülmüştü ve bu filmin gösterime girmesi için yeterliydi. Böylece *Kapedani* Arnavut sinema dünyasında en çok beğenilen ve izlenen filmlerden biri oldu.”[192] Filmin gösterime girmesinden sonra ise savaş gazilerine hakaretler içermektedir iddiasıyla bazı sahneler kaldırılmıştır.

Filmin girişi: Filmin başkahramanı olan yaşlı Sulo düşmana karşı yapılan savaşta ordusunu komuta etmektedir. Askerlerden birine “Eğer ki sol bıyığımı koparırsam sol topu fırlat, yok eğer sağ bıyığımı da koparırsam o zaman sağ topu da fırlat.” der ve onu topların bulunduğu alana gönderir. Birkaç dakika sonra Sulo sol bıyığını koparır ama hareket yok, sağ bıyığını da koparır ama yine toplar patlamaz. Sulo atını sürer ve askerinin yanına gider. Oradaki topların başında iki bayan bulur. Bayanlar da topların fırlatılmasına izin vermezler. Sulo, askerine, “Burada kim komuta eder? Ben mi, o mu?” diye sorunca yanındaki bayan, “Ben.” der. Sulo da, “Sana kim sordu? Sen git evinde bulaşıkları yıka!” diye cevaplar. Kadın asker, “Sen görevini yaptın, evine git yoksa üşütürsün çünkü yaşlısın. Bu işlerle biz ilgileniriz.” der ve Sulo rüyasında gördüğü bu kabustan uyanır.

Görsel 13. Filmin Girişi

GÖSTERGE	Sulo Amca	Partizan kızlar
GÖSTEREN	70’li yaşlarda, uzun bıyıklı kimse	Topların başında bulunan ve silahlarla kuşanmış iki bayan
GÖSTERİLEN	Ataerkil düşünce, eski devir	Cesaret, özgüven, yeni devir

[191] *Muharrem Fejzo: “Kapedani” pa censurë, si reagoi Enver Hoxha kur e pa filmin*, (11.06.2021), https://www.balkanweb.com/muharrem-fejzo-kapedani-pa-censure-si-reagoi-enver-hoxha-kur-e-pa-filmin/

[192] RTV KLAN, **Skenaristi Plasari: Si u krijua filmi "Kapedani" (Histori me Zhurmues)**, (13.06.2021), https://www.youtube.com/watch?v=sw5kDLT2bFc

Tablo 11. Sulo Amca ve kadın asker

Film girişten itibaren halkın kadınlara karşı olan yargıyı kırmaya çalışır. Sulo Amca'nın dediği gibi kadınların görevinin sadece bulaşık yıkamak olmadığını, onların da erkekler gibi silah kullanabilecekleri ve ülkeyi savunabileceklerini seyirciye aktarır. Sulo Amca'nın bıyıklarının kopartılması ülkedeki ataerkil düzeninin yıkılışını temsil etmektedir. Ana karakter partizan kızlarla yaptığı münakaşadan mağlup ayrılırken atı da onu düşürür ve Sulo Amca yere çarpmamaya çalışırken atın kuyruğundan tutuşur ve oradaki bütün askerler onunla alay ederler. Askerler Sulo'nun değil partizan kızların tarafında olurlar. Yeni nesil erkek ve kadınlar arasındaki eşitliği savunmaktadır.

8:50 Köyde çok fazla yağmur yağdığından su rezervuarı taşma noktasına gelmiş ve bu köydeki bütün mahsulleri tehdit etmektedir. Devlet kooperatifinde bir kadın başkan olarak görev yapmaktadır. Başkan köylülere görevler vermektedir. Ancak bir tek Sulo'ya görev vermeyince o bundan alınır ve ona neden görev vermediğini sorar. O da: "Sen yaşlısın sen evine git." der. Sulo kadın başkana, "Bütün köy ayağa kalkmış, sen ise benim eve gitmemi istersin. Söyle ne yapmalıyım?" diye ısrar edince kadın başkan da ona, "O zaman kümese git tavuklarla ilgilen." der.

Görsel 14. Sulo Amca kooperatifi başkanı ile tartışmaktadır.

Toplumda önemli bir mevkisi bulunan Sulo Amca başkanın bu sözlerinden alınır ve onu düşman ilan eder. Bundan sonra başkanın gitmesi için her yolu deneyecektir ve bütün kadınları onunla kıyas edecektir. Filmdeki eski nesil ile yeni nesil ve kadın-erkek çatışmaları başlar.

GÖSTERGE	Eski Nesil	Yeni Nesi	Köy, Kasaba	Şehir
GÖSTEREN	Sulo Amca	Kooperatifin kadın başkanı	Kooperatif, geleneksel giyim,	Kalabalık, yüksek binalar, toplu ulaşım, modern giyim
GÖSTERİLEN	Gerikalmışlık, ataerkil düşünce, cinsiyet ayrımcılığı	Çalışkanlık, eşitlik, liderlik	Toplu hareket, gelenek-görenek bağlılığı	Ilerleme, yüksek eğitim, kadın-erkek eşitliği,

Tablo 12. Göstergebilim yöntemi üzerinden filmin analizi

Filmin 18. dakikasında Sulo'yu daha da öfkelendiren bir olay yaşanır. Kasabanın meydanındaki duyuru afişlerinde Sulo'nun görevi doğru yapmadığını ve bu yüzden de birçok tavuğun telef olduğu yazmaktadır. Orada toplanan halk da afişte yazanlar hakkında düşüncelerini dile getirmektedirler. Fakat Sulo Amcanın da orada bulunduğundan haberleri yoktur.

Orta yaşlı adam: "Başka işleri yok, ayakta zar zor duran sefil bir yaşlı adamla uğraşıyorlar."

Genç Bayan: "Görev vermelerini istedi ve verildi. Ama tavuklara bakmasını istediler diye gurur yaptı. Füzelerde mi görev vermelerini istedi o?"

Öbür Genç Bayan: "Görev istemeseydi. Hayatımız boyunca tavuklara bakan biz neyiz peki?"

Sulo: "Sen, beyinde akıl bulunmayan birisisin. Tavuklarla birlikte kazlara da bakarsın. İşte başkanlığa bir kadın gelince böyle olur."

Sulo kadınların sadece ev işlerinde ve tarlada çalışabileceklerine inanır. O kadınlara karşı çıkarken kimse onu ciddiye almaz. Kendi sarhoş arkadaşı dahi kadın haklarını savunmaktadır. Bu yüzden de Sulo birçok kez onunla ilişkileri bozar. Bir sarhoş olan arkadaşı yeni nesli anlar ve onların ilerlemelerini isterken savaş gazisi Sulo onlardan nefret etmekte ve kadınların yönetimde bulundukları takdirde ülkeyi batıracaklarını düşünmektedir.

Sulo'nun oradaki kadına "Sen tavuklarla birlikte kazlara da bakarsın." dediğinde yanında onun gibi geleneksel kıyafetlerle giyinmiş genç bir adam, "Normların dışına çıkıyorsun!" diye tepki gösterir. Daha önce yaşlılara karşı söz söylenemezken bu filmde genç bir adam bir kadını savunmak için izin almadan düşüncesini dile getirmekte. Onun geleneksel kıyafetle bulunmasının sebebi ise kadın haklarının gelmesiyle kültürün yok olmayacağını mesajını vermek içindir.

Sulo kooperatifin kadın başkanını bir tavuk bedeninde çizer ve başkanlığın kapısında asar. Ancak Sulo Amca bunu asarken köylülerce yakalanır ve bu olayı tartışmak için halk meclisi toplanır. Meclis başkanı söz alır bir konuşma yapar: "Sorun Sulo'nun kadın başkanımıza yaptığı hakarette değil, sorun onun hala eski düşünceleri bulundurmasıdır. Bana göre bu düşüncelerle savaşılmalıdır. Nerede veya ne şekilde ortaya çıkarlarsa bu ideoloji yok edilmelidir. Bu düşünceler çevremiz için de tehlikelidir. Böyle tehlikeli düşünceler çocuklarımıza geçebilir ve geleceğe yansır."

Filmde ilk kez açık olarak Sulo Amca gibilerine karşı savaşılması gerektiğine dair bir mesaj verilir. Oturum başkanının "böyle bir tehlikenin çocuklara da geçebileceğini" söylediğinde kamera orada bulunan masum çocukların yüzlerini ekrana getirir ve toplantıda bulunanlar, oturum başkanın her cümlesinden sonra onay mahiyetinde kafalarını sallarlar. Ekrana sık sık gelen Sulo ise o gururlu ifadesinden vazgeçmez ve toplantıda en yakın dostu ona karşı çıktığı için oradan ayrılır.

Eve gidince de valizini toplar ve başkentte yaşayan oğlunun yanına gitmeye karar verir. Amacı Tiran'daki devlet sorumlularına kadın başkanı şikâyet etmek ve görevine son vermelerini istemektir. Sulo Tirana'a gittikten sonra bambaşka bir dünyaya girer ve film de geleneksellikten modernizme geçiş yapar. Onun başkente varmasıyla ilk olarak bir komünizm yaklaşımı olan din düşmanlığı ekrana yansır. Araba trafiği, kalabalık insanlar, geniş yollar, modern giyinmiş genç erkek ve kızlar, ellerinde kitaplar bulunan üniversiteliler. Bütün bu görüntülerden sonra Sulo bir binanın önünde durur ve bir vatandaşla şöyle bir konuşma yapar:

Sulo: "Bu cami mi?"

Vatandaş: "Ne gibi görünüyor? Camiye benzemiyor değil mi?"

Sulo: "Siz Tiranlılar geri kalmışsınız. Bizim orada çoktan yıktık bunları."

Vatandaş: “Bunu bozmayız biz. Kıymetlimizdir. Bu devlet tarafından korunur çünkü çok eski bir eserdir.”

Sulo cami önünde bir vatandaşla olan sohbeti bitirdikten sonra oğlunun evine doğru yola çıkar. Şehrin meydanında yürürken bir kadın temizlikçi görür ve kendi kendine “Sizi her zaman böyle görmek istiyorum.” der ve elindeki bazı kağıtları yırtarak yerlere atar. Kadın onun yırttığı kağıtları toplar. Sulo ise bu yaptığıyla gurur duyarcasına güler ve oğlunun evine güler yüzlü gider. Ancak bu sevinç halleri çok sürmez; çünkü oraya gittiğinde oğlunu yemek yaparken bulur ve yüzü birden düşer.

Sulo: “Eşin hasta mı ki sen çocuklara yemek yapıyorsun?”

Oğlu: “Hayır, akşamları gösterisi olduğu için yemekleri ben hazırlarım.”

Sulo: “Demek kadınların işini yapıyorsun.”

Görsel 15. Sulo Amca’nın oğlu yemek yapmaktadır.

Sulo oğlunu bu halde görünce o kadar üzülür ki oğlunun yaptığı yemekleri yemeden yatmaya gider. Daha önce böyle bir olaya şahit olmayan Sulo şok olur. Erkeklerin kadınların işlerini yaptığı bir dünyaya adım atmıştır Sulo Amca bir sonraki gün dilekçeyi vereceği başkanlığa doğru gitmek için yola çıkar ama hayatının en büyük şokunu yaşar. 20 dakika süren bu sahneler Sulo’nun şehirdeki macerasını anlatır. Sulo nereye giderse gitsin kadın çalışanlara rastlar. Önce otobüse biner ve oradaki otobüs muavinin kadın olduğunu görür ve onunla tartışır. Hemen akabinde taksiye biner ve taksici kadın olduğu için taksiden iner. Berbere tıraş olmaya gider ama kuaförün kadın olduğunu görünce tıraş olmadan orayı terk eder. Arkadaşına gözlük almak için gözlük dükkanına girer ama oradaki bütün çalışanların kadın olduğunu görünce: “Erkek müdürünüz nerede? O gelsin!” der ama müdürün de kadın olduğunu görünce: “Bu yüzden buradaki işler arapsaçına dönmüş.” diye söylenir ve orayı terk eder.

Görsel 16. Sulo Amca her meslekten kadınlara rastlamaktadır.

GÖSTERGE	Muavin	Taksici	Berber	Satış elemanı
GÖSTEREN	Otobüste bilet parası toplayan bayan	Üzerinde taksi yazan sarı aracın şöförü	Elinde makası bulunan bayan	Mağazada müşteriyi karşılayan kimse
GÖSTERİLEN	İşlerde kadın-erkek eşitliği	Meslek icra etme özgürlüğü	Seçme hakkı	Yönetme kabiliyeti

Tablo 13. Kadın meslekleri üzerine film analizi

Bu sahnede komünizmin bütün sloganlarını görmek mümkündür. Kadınların sadece temizlikçi veya ev hanımı değil taksici, berber, satış elemanı, müdür de olabileceği ve komünist yönetim sayesinde şehirde bunun başarıldığı gösterilmektedir. Filmin bazı sahnelerinde kadın askerler ekrana gelir. Film; bir kadın temizlik yapabilir, erkekleri tıraş edebilir, taksi kullanarak gece geç saatlere kadar çalışabilir, şehir merkezinde işyeri yönetebilir kapasiteye sahip olduğunu seyirciye iletir.

1.15.00 Sulo, oğluna gelininin gösterisine gitmek istediğini söyler. Akşam oğlu ve kız torunu ile Tiran'daki büyük gösteri merkezine giderler. Sulo balerin olan gelinini sahnede görünce fenalaşır, çünkü hayatında ilk defa bir kadını o kadar açık giyinmiş şekilde görür. Salondan çıkarken 12 yaşındaki torunu yanına gider ve aralarında bir konuşma geçer.

Sulo: “Ne olursan ol ama annen gibi olma.”

Kız Torunu: “Hayır, ben akrobat olmak istiyorum.”

Sulo bunu duyunca sevinir fakat torunu ona antrenman yaparken çektiği bazı resimleri gösterince baygınlık geçirir ve hastaneye kaldırılır. Doktorun da kadın olduğunu öğrenince tedavi olmayı kabul etmez.

Görsel 17. Sulo Amca rüyada kadınlar tarafından saldırıya uğramaktadır.

Sulo gördüğü bir rüyada haklarında kötü konuşmuş ve onlara kaba davranmış olduğu kadınlar tarafından sarılır ve korkutulur. Bir partizan askeri çıkagelir ve onu onların elinden kurtarır.

Asker: “Şerefin yerle bir olmuş Sulo.”

Sulo: “Kadınlar öldürdüler beni.”

Asker: “Bırakın onu! Sulo bizimdir.”

GÖSTERGE	Sulo	Kadınlar	Asker
DÜZ ANLAM	Beyaz elbiseler içindeki yaşlı adam	Farklı mesleklere sahip kıyafetlerle giyinmiş öfkeli insanlar	Şapkasında komünizmin yıldızı bulunan silahlı adam
YAN ANLAM	Gururlu erkekleri temsil eden Sulo yenilmiş, kadınlar galip gelmiştir.	Her mesleği yapabilirler. Birlik iken güçlü olabilecekleri iması	Komünizmin eşitliği, Değişimin öncüsü

Tablo 14. Rüyadaki sahnelerin analizi

Kadınlar merhametsizce Sulo'ya yaklaşırlar ve bıyıklarını kesmeye çalışırlarken komünizmin sembolü olan partizan gelir ve Sulo'yu kaybetmemeleri gerektiğini çünkü onun da halktan birisi olduğunu söylemesiyle komünizmin merhameti halkın merhametinden üstüne çıkar. Komünizm filmde mükemmeliyet ile resmedilmiştir. Halkın ideal görüşü olarak yansıtılmıştır.

Sulo rüyadan uyanınca şehirdeki otobüs durağıa gider ve köye gitmek için yola çıkar. Otobüs köye vardığında ise onu bekleyen köylülerden biri "Hoş geldin Sulo Amca. Buyur." der ama Sulo: "Sen çekil, senden daha büyükleri var." der ve kadın başkanına doğru yönelir. Onun yanına varınca ise alnından öper ve sarılır.

Görsel 18. Sulo Amca kadınlara karşı önyargısını kırar.

Kazanan eski zihniyet değil, komünizmin getirdiği yeni zihniyettir. Sulo Amca gibi düşünenlerin toplumda yeri olmadığı için onlar artık mecburen değişmek zorunda kalmışlardır. Kadın başkan gibiler ise verdikleri zor mücadeleden sonra kazanırlar.

SONUÇ

Enver Hoca sinemayla yeni bir toplum yaratmayı amaçlamıştır. 1950'lerde çekilen filmler ile 1980'lerde çekilen filmler arasında büyük farklar olduğu görülmektedir. 50'lerdeki büyük aile tablosu 4-5 kişilik aileye indirgenmiştir. Okula dahi gidemeyen kızlar 80'lerde her türlü meslekte görülmektedir. Elli ve altmışlı yıllarda senaryoların yüzde 80'i savaş barındırırken seksen ve doksanlı yılların başındaki filmlerde şehir hayatı ve komedi içeren filmler ilk sırada yer aldığı saptanmıştır.

Bu iki farklı dönemde çekilen filmlere bakılarak komünist rejim tarafından filmlerde uygulanan propagandanın başarılı olduğu görülmektedir. Dinler unutturulmuş, kadın hakları alınmış, her zaman vatanı savunmak için hazır bir vatandaş ve devlete sadık yurttaşlar yaratılmıştır. 1950'lerdeki ispiyoncu çocuklar büyümüş ve gerektiğinde devlet uğruna aileyi de feda edebilecek bireyler haline getirilmişlerdir.

Enver Hoca'nın ideal Arnavut vatandaş projesi tamamlanmış ve bu projenin en büyük aktörü sinema olmuştur. Gezici sinemalar sayesinde Arnavutluk'un her bir vatandaşı film izleme imkânı bulduğundan amaçlanan yeni tip insan projesi ortalama otuz senede başarılmıştır. Çalışmada yapılan film araştırmaları ve analizleriyle Sovyetlerin destekleriyle kurulan Kinostudio'nun partinin propaganda merkezi olduğu saptanmıştır. Kinostudio tarafından çekilen bütün filmler komünist ideolojiyi barındırmak zorundaydı. Olumsuz anlam barındıran ispiyonculuk, karşıtlık, düşmanlık, savaş gibi kelimeler sinemadaki propaganda aracılığıyla halk tarafından olumlu kelimeler olarak algılanması sağlanmıştır. Kinostudio çoğu filmlerinde doğrudan propaganda kullanmıştır. Önce dinlere karşı, daha sonra ise belirli devletlere ve Kral Zogu taraftarına karşı gizlemeden propaganda faaliyetlerini sürdürdüğü çalışmada görülmektedir.

Ateist bir devlet yaratmanın ilk adımları sinemayla başlatılmış ve gerçekleştirilmiştir. Çalışmada analiz edilen *Shembja e İdhujve (İdollerin Yıkımı)* filminde ateizmin nasıl yüceltildiği görülmektedir. Sürekli bir bilim-din çatışması yaşanmakta ve sonucunda bilim galip gelmektedir. Nazi propagandasına benzer kara propagandalar yürütülmüş ve halk dinlere karşı kışkırtılmıştır. Arnavut düşünür Pashko Vasa'nın "Arnavutların dini Arnavutçuluk'tur." sözü birçok filmde kullanılmış ve yaygınlaştırılmıştır. Bugün Arnavutlar arasında en çok kullanılan sözlerin başında gelmektedir. Komünizm sonrasında yapılan birçok ankette halkın

büyük bir kesimin ateist olduğu ortaya çıkmıştır. Sinema aracılığıyla yapılan propagandanın halkın üzerinde büyük etkisi olduğu görülmektedir.

Filmlerin birçoğunda gri ve kara propaganda türü kullanılmıştır. Yalan ve iftira filmlerde normalmiş gibi gösterilmiştir. Beyaz propaganda ise daha çok 1970'ten sonra çekilen komedi türü filmlerinde görülmüştür. Bu çalışma için izlenen filmlerde komünist rejimin ilk yıllarındaki yapımlarında açıkça Sovyet etkisi görülürken son yıllarında ise başrolde kahraman çocukların bulunduğu İtalyan Yeni-Gerçekçilik akımına rastlanmaktadır.

Yapılan araştırmalarda komünizm döneminde çekilen bütün filmlerin sansüre uğradığı ortaya çıkmıştır. Partinin merkez komitesinden onay almadan hiçbir filmin gösteriye giremediğinden halk sadece devletin vermek istediği mesajları alarak ona uygun bir birey olarak yetişmiştir ve yaşamıştır. Filmlerde genel olarak şu özelliklere sahip karakterlere rastlanmakta: Vatansever, devlete sadık, çalışkan, sorgulamayan, batı düşmanı, kolektif çalışmayı seven, bilimi dinden üstün gören ve cinsiyetçi ayrımına karşı olan bireyler çoğu filmlerde yer almaktadırlar. Bu özelliklere sahip karakterler iyi olarak gösterilmiştir. Komünist rejime göre ise şu karakterler kötü vatandaşı oluşturmaktadır: Papaz, imam, dindar insan, eski nesli temsil eden yaşlı adamlar, Kral Zogu destekçileri, batı övücüleri ve cinsiyetçi ayrım savunucuları. Dikkatle incelenen 40'tan fazla komünist filmlerde bu özellikleri taşıyan karakterler bulunmuştur.

Enver Hoca yeni bir ulus yaratmak için sinemayı sonradan değil, iktidara geldiğinden beri ana araç olarak kullandığı ortaya çıkmaktadır. Tezdeki Arnavutluk sineması tarihi kronolojisinde rejimin ilk yıllarından itibaren sinema öğrencilerinin Sovyetlere gönderildiği görülmektedir. Komünist ideolojisini benimsemiş olan bu yeni sinemacılar devletin himayesinde propaganda çeşitlerini kullanarak halkın önderleri olmuşlardır.

Komünizmin çöküşünden bugüne 30 yıl geçmiştir fakat Arnavutluk'ta en çok izlenen filmler halen komünist filmlerdir. Komünizm sonrası Arnavutluk sineması çökmüştür ve bir daha o seviyeye gelememiştir. Arnavutluk'ta XXI. yüzyılda doğan her çocuk komünist filmlerle büyümeye devam etmektedir. Bu hem komünist rejimin başarısı hem de demokratik hükümetlerin başarısızlığıdır.

KAYNAKÇA

Kitaplar

Clark, Toby. **Sanat ve Propaganda (Kitle kültürü çağında imge)**, Esin Hoşsucu, (çev.). 3. basım, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2017

Çakı, Caner ve Mustafa Karaca. **İletişim ve Propaganda**, Konya: Eğitim Yayınevi, 2018

Feigelson, Kristian. **Politik Kamera: Sinemada Komünizm Meselesine Eleştirel Bakışlar**, Ender Bedisel, (çev.). İstanbul: Hayalperest Yayınevi, 2017

Ferro, Marc. **Sinema ve Tarih**, (çev. Handan Demir). İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2017

Fevziu, Blendi. **Enver Hoxha**, Tirane: UET Press, 2011

Fischer, Bernd J. **Enver Hoxha dhe Diktatura Staliniste ne Shqiperi**, Tirane: İnstituti i Botimeve Nderkombetare, 2010

8 Nëntori. **Historia e Partisë së Punës të Shqipërisë**, Tirane: 1981

Hoxha, Abaz T. **Historia e Kinemase ne Shqiperi: Vëllimi i dytë (1945-1990),** Shtepia Botuese ADA, 2015

Hoxha, Abaz T. **Historia e Kinemasë në Shqipëri: Vëllimi i parë (1897 – 1944)**, Tirane: Shtëpia Botuese Ilar, 2007

Hoxha, Abaz T. **Na ishte një Herë një Kinostudio**, Tirane: Shtepia Botuese İLAR, 2013

Hoxha, Enver. **Vepra 2**, Tirane: Shtëpia Botonjese Naim Frasheri, 1968

Hoxha, Enver. **Vepra 36**, Tirane: Shtëpia Botuese 8 Nëntori, 1982

Imıl, Muhittin. (Ed.) **Propaganda ve Algı Yönetimi**, Ankara: Orion Kitabevi, 2019

Lila, Fejzi. **Lidershipi Shqiptar: Shqiperia Politike 1912 – 1989**, Tirane: Shtepia Botuese GEER, 2018

Myftiu, Abdurrahim. **Koha e Filmit**, Tirane: Akademia e Shkencave, 2003

Myftiu, Abdurrahim. **Nga Letërsia te Filmi,** Tirane: Shtepia Bouese e Akademise se Shkencave, 2002

Rinia, **Enver Hoxha: Biografi e Shkurter**, Tirane: 2009

Tarhan, Nevzat. **Psikolojik Savaş: Gri Propaganda**, İstanbul: Timaş Yayınları, 2002

Süreli Yayınlar

Agayev, Rufet. “Sovyet Dönemi Azerbaycan Sineması ve Propaganda” **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul Üniversitesi, SBE, 2011

Ağırseven, Nehir. “Enver Hoca Dönemi ve Sonrası Arnavutluk”. **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Trakya Üniversitesi, 2015

Akyıl, Laçin. “Uluslararası İlişkilerde Algı Yönetimi Aracı: Propaganda Sineması” **Disiplinlerarası ve Kültürlerarası Sanat Dergisi**, Cilt: 2, Sayı: 2, 2017

Aydın, Şeyda. “Çatışma Dönemlerinde Sosyal Medyada Görsel Propaganda Savaşı: Suriye Rejiminin Askeri Propaganda Faaliyetleri Örneği”. **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul Üniversitesi, SBE, 2019

Baygaliyeva, Aliya. “Sovyet Sineması ve Çok Uluslu Sovyet Sinemasından Bir Yönetmen: Tölömüş Okoyev”. **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul Üniversitesi, SBE, 2003

Ben-Ghiat, Ruth. “The İtalian Cinema and İtalian Working Class” **İnternational Labor and Working Class History**, 2001, s. 36-51

Bilis, Pınar Ö. “Alman Sineması: Yıldızı Parlayan Bir Sönen Ülke Sineması Üzerine Tarihsel Bir Değerlendirme”. **İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi**, Sayı:52, 2017

Bircan, Ufuk. “Roland Barthes ve Göstergebilim”. **Dicle Üniversitesi**, Yıl:13, Sayı: 26, (Güz 2015/2)

Bondanella, Peter. “The İtalian Cinema Book” **London: British Film Institute and Palgrave Macmillan**, 2014,

Brahaj, Sokol. “Arnavutluk’ta Demokratikleşme Süreci ve Avrupa Birliği’nin Yapıcı Etkileri”. **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Dokuz Eylül Üniversitesi, (2009)

Brame, Olger. Rreth Ndıhmesave Teorıke Në Fushën E Semıotıkës, **Universiteti “Fan S. Noli**” Korçë

Bukareva, Victoria. “Değişen Siyasal Yapı Bağlamında Sovyet Sinemasında Komedi Türünün Dönüşümü”. **Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü E-Dergisi**, Cilt:4 Sayı: 1, 2020

Can, Gizem A. “Sinemada İdeoloji ve Propaganda: Güz Sancısı Film Çözümlemesi”. **İnternational Journal of Social and Economics Scienses**, Cilt:10, Sayı:2, 2020

Cook, Pam. çev. Hasan Ramazan Yılmaz, “İtalya ve Yeni Gerçekçilik”. **İLEM Yıllık**, Yıl: 4, Sayı: 4, 2009

Çakı, Caner. “Sovyetler Sonrası Rus Sinemasında Komünizm İdeolojisi: Amiral Filmi ve Göstergebilimsel Analizi”. **Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi**: Cilt 1, Sayı 1

Çakı, Caner, Mehmet Ali Gazi, Gül Çakı ve Fulya Almaz, Goebbels Liderliğinde Nazi Almanya’sında Propaganda Sineması, **Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 9, Sayı:4, (2019), s.155

Çeken ve Asuman A. Arslan. İmgelerin Göstergebilimsel Çözümlenmesi Film Afişi Örneği, **Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi**, Yıl: 2016 Cilt: 11 Sayı: 2

Çetin, B. Nadir. Propaganda Olgusu ve Propagandanın Amerikanlaşması, **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 24, Sayı: 2, (Elazığ-2014)

Çevirir ve Seval Yakışan. Sinemanın Tarihsel Gelişimi ve İzleyici Profili Üzerine Bir Değerlendirme, **Marmara İletişim Dergisi**, Sayı: 6, 1994

Çoban, Onur, İtalyan Sinemasının Tarihe Bakışı, **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul, 2009

Doğan, Derya K. Faşizm Propagandasında Müziğin Rolü: Mussolini İtalyası Örneği, **folklor/edebiyat**, Cilt: 25, Sayı: 97

Doğan, Duygu Ç. Sinemanın Toplum Hayatındaki Rolü ve Denetimi, **Hukuk Gündemi Dergisi,** Sayı: 14, Ankara, 2010

Duranoğlu, Hacı Mehmet. 1895’ten 1950’lere Dünya’da ve Türkiye’de Sinema Politikaları ve Yansımaları, **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Konya, Selçuk Üniversitesi, 2018

Evren, Burçak. Balkanların ve Türk Sinemasının İlk Yönetmenlerinden Manaki Kardeşler, **Hayal Perdesi**, Sayı: 37, (Kasım – Aralık 2013)

Girgin, Ü. Hüseyin. Sen Aydınlatırsın Geceyi Filminin Göstergebilimsel Çözümlemesi, **İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi**, Sayı 45 / Güz 2017

Gonzalez, George A. Popular Culture as Art and Knowledge: A Critique of Authoritian, Neoliberalism and The Crisis of Democracy, **Lexington Books**, London, 2019

Gönülşen, Burak. Örtük Propaganda Aracı Olarak Sinema: İrlanda Örneği, **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Maltepe Üniversitesi, 2017

Gülçur, Âlâ Sivas. Göstergebilim ve Sinema İlişkisi Üzerine Bir Deneme, **İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi** Yıl: 11 Sayı: 21, (Bahar 2012)

İlir Rruga, İskender Bey İsyanlarının Dinî Boyutu Ve Papalıkla İlişkileri, **Dini Araştırmalar**, Temmuz - Aralık 2018, Cilt : 21, Sayı: 54, ss. 175-202

İsufi, Ardian. Realizmi Socialist Liberalizmi Dhe Formalizmi, **Universiteti i Arteve-Tiranë- Fakulteti i Arteve të Bukura**, Tirane, 2018

Jason, Gary, Film and Propaganda: The Lessons of the Nazi Film Industry, California State University, Fullerton**, Reason Papers** Vol. 35, no. 1

Jason, Gary. Film and Propaganda: What Nazi Cibema Has To Tell Us?, **Reason Papers**, Cilt:35, Sayı:1, 2013

Jaupaj, Silvana. Memoria Dıalogu mbi te Kalueren dhe te Drejtat e Njeriut ne Shqiperi para dhe pas 1990, **İnstituti i Studimeve Politike**, Tirane, 2020

Karaman, Esra. Roland Barthes Ve Charles Sanders Peırce'ın Göstergebılımsel yaklaşımlarının karşılaştırılması**, İstanbul Aydın Üniversitesi Dergisi**, 9 (2)

Karataş, İbrahim. State-Sponsored Atheism: The Case of Albania during the Enver Hoxha Era, **Occasional Papers on Religion in Eastern Europ**e: Vol. 40 : Iss. 6 , Article 8.

Keskin Y, Yasemin. Propaganda Aracı Olarak Sinema: 1990 Sonrası Amerikan Filmlerinde Propagandanın Kullanımı Üzerine Bir Çalışma, **Selçuk Üniversitesi**, Konya, 2007

Krisafi, Juljana. Marrëdhëniet e Shqipërise me Bashkimin Sovjetik: 1953 – 1961, **Universiteti Europian i Tiranes**, 2016

Krisafi, Ledion. Marrëdhëniet e Shqipërisë me Jugosllavinë: 1945-1948, **Universiteti Europian i Tiranes**, 2016

Levine, David. Popular İdeology: The Cinema Of Nazi Germany, **University of Colorado**, 2011

Malhan ve Prem Prakash Dewani. Propaganda As Communıcatıon Strategy: Hıstorıc And Contemporary Perspectıve, **Academy of Marketing Studies Journal**, Volume 24, Issue 4, 2020

Naam, Sheffi. Jews, Germans and the Representation of Jud Süss in Literature and Film, **Jewish Culture and History Article**, 6:2, 2012

Özkan, Ali. Enver Hoca Dönemi Arnavutluk, **Doktora Tezi**, 2012, Elazığ,

Öztürk, Gülcennet. Bir Propaganda Aracı Olarak Radyo. **Abant Kültürel Araştırmalar Dergisi**, Cilt 2, Sayı 3.

Peshkopia, İmami ve Lars Kristensen. Constructing and Dismantling the New Man Utopia: The Cinematic Reflection of Albanian Communist and Post-communist Ontology, **Kinokultura**, Special İssue 16: Albania, 2016

Peshkopia, Zahaj ve Greta Hysi. The Myth of Enver Hoxha in the Albanian Cinema of Socialist Realism: An Inquiry into the Psychoanalytical Features of the Myth, **The Journal of Cinema and Media**, Volume: 55, İssue: 1, 2014

Reich J. ve Piero Garofalo. Re-viewing Fascism: İtalian Cinema 1922-1943, **İndiana University Press**, 2002

Rogatchevski ve Sergei Iutkevich. The Great Albanian Warrior Skanderbeg (Velikii voin Albanii Skanderbeg, 1953**), Kinokultura**, Special İssue 16: Albania, 2016

Sadakaoğlu, Mustafa C. Erken Dönem Sovyet Propagandası: Sinema, Seramik Ve Afiş, **Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi**, Cilt: 45, (İlkbahar-2020)

Sarıtaş, İbrahim. Nazi Döneminde Sinemanın Propaganda Aracı Olarak İşlevi, **İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi**, Sayı: 47, Ankara, 2018

Schneider ve William F. Stier. Leni Riefenstahl's Olympia: Brilliant Cinematography or Nazi Propaganda?, **Kinesiology Sport studies and Physical Education Faculty Publications**, 2001

Steven, Ricci. Cinema&Fascism: İtalian Film and Society 1922-1943, **University of California Press** (2008), California

Şentürk, Rıdvan. McLuhan'ın Televizyon Teorisi, **İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Yıl 8, Sayı 15

Tarhanlı, İştar B. Sinemada Sansür Üstüne, **İdare Hukuku ve İlimleri Dergisi** 4 / 1-3, Haziran 2011

Tataj, Xhentila. Komünist Rejim Döneminde Arnavutluk'ta Din Politikaları ve Günümüzdeki Dini Yaşama Etkisi, **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Sakarya Üniversitesi, 2019

Williams, Bruce. Redshift: New Albanian Cinema and İts Dialogue With The Old, **William Paterson University**, 2020

Xheraj, Ezmeralda. Çështje të Pabarazisë Gjinore në Vitet 1920 - 1967 dhe Ndikimi i Tyre në Zhvillimin Shoqëror të Shqipërisë, **Universiteti Europian i Tiranes**, 2016

Yalçınkaya, Haldun. Savaşlarda Asker-Medya İlişkilerinin Geldiği Son Aşama: İliştirilmiş Gazetecilik, **Uluslararası İlişkiler**, Cilt 5, Sayı 19, (Güz 2018).

Çevrimiçi Kaynaklar

Abaz Hoxha: Enveri preu shiritin, Mehmeti nuk shkeli në Kinostudio, http://www.gazetadita.al/abaz-hoxha-enveri-preu-shiritin-mehmeti-nuk-shkeli-ne-kinostudio/ (28.04.2021)

Adrian Civici, 100 vjet: Ekonomia shqiptare gjatë regjimit komunist (1945-1990), *Monitor.al*, https://www.monitor.al/100-vjet-ekonomia-shqiptare-gjate-regjimit-komunist-1945-1990/ (11.09.2021)

Albanians, *panacomp.net*, (10.09.2021), https://www.panacomp.net/albanians/

Bezati, Valbona, Si u bë Shqipëria Vendi i Parë Ateist në Botë, *balkaninsght.com*, https://balkaninsight.com/2019/08/28/si-u-be-shqiperia-vendi-i-pare-ateist-ne-bote/?lang=sq (11.05.2021)

Bytyçi, Enver. Mesimet Historike nga Koha e Lidhjeve Shqiptaro-Kineze, *panorama.com.al*, http://www.panorama.com.al/mesimet-historike-nga-koha-e-lidhjeve-shqiptaro-kineze/ (05.05.2021)

Censura në Komunizëm, Maks Velo: Enver Hoxha i Kishte Artistët, si Peshqir për të Larë Duart me Gjak, https://shqiptarja.com/lajm/censura-ne-komunizem-maks-velo-enver-hoxha-i-kishte-artistet-si-peshqir-per-te-lare-duart-me-gjak, (09.05.2021)

Debatik Film, *Wikipedia*, https://en.wikipedia.org/wiki/Debatik_(film) 01.05.2021

Dervishi, Kastriot. Manipulimet dhe Propaganda në Filmat e Komunizmit, *observatorikujteses.al*, https://www.observatorikujteses.al/manipulimet-historike-dhe-propaganda-ne-filmat-e-komunizmit/ (08.05.2021)

Dervişcemaloğlu, Bahar. Göstergebilim Tanımı ve Dalları, *Ege Edebiyat*, http://www.egeedebiyat.org/modules.php?name=News&file=article&sid=363 (01.06.2021)

Dhimitër Anagnosti, kinemaja si ndërgjegje, http://nationalfilmcenter.gov.al/wpress/dhimiter-anagnosti-kinemaja-si-ndergjegje/ (08.05.2021)

Djajtë, ëngjëjt dhe njerëzit e Kolë Idromenos, https://gazetasi.al/djajte-engjejt-dhe-njerezit-e-kole-idromenos/ (20.06.2021)

Emancipimi i femrës në diktaturë, një mit i rremë?! http://www.respublica.al/2019/06/11/emancipimi-i-femr%C3%ABs-n%C3%AB-diktatur%C3%AB-nj%C3%AB-mit-i-rrem%C3%AB (15.05.2021)

Enver Hoxha, lutje sovjetikëve për të bërë filmin Skënderbeu, http://www.panorama.com.al/enver-hoxha-lutje-sovjetikeve-per-te-bere-filmin-%E2%80%9Cskenderbeu%E2%80%9D/ (26.04.2021)

Enveri, Ramizi, Foto Çami dhe Xhelil Gjoni, i Shikonin Filmat Para se të Shfaqeshin, https://www.tpz.al/2018/07/07/enveri-ramizi-foto-cami-dhe-xhelil-gjoni-i-shikonin-filmat-para-se-te-shfaqeshin/ (10.05.2021)

EVENT: *Prof. Lectures on Visual Propaganda and Nazi 'Jud Süss' Film*, https://patch.com/new-york/northfork/event-prof-lectures-on-visual-propaganda-and-nazi-jud-s-ss-film (18.06.2021)

Fairfax, Daniel. Marxism & Cinema, *historicalmaterialism.com*, 10.06.2021

Filmat e ish-Kinostudios, propagandë apo pasuri kombëtare? Debati duhet të vazhdojë, https://exit.al/filmat-e-ish-kinostudios-propagande-apo-pasuri-kombetare-debati-duhet-te-vazhdoje/ (28.04.2021)

Fjoralba, Miraka. Mbi përvjetorin e gjashtëdhjetë të filmit artistik shqiptar: 1958-2018, *sbunker.net*, https://sbunker.net/teh/89576/mbi-pervjetorin-e-gjashtedhjete-te-filmit-artistik-shqiptar-1958-2018/ (29.04.2021)

Gruaja në komunizëm, modeli sovjetik dhe ai shqiptar, http://www.respublica.al/2019/12/08/gruaja-n%C3%AB-komuniz%C3%ABm-modeli-sovjetik-dhe-ai-shqiptar (14.05.2021)

Guli, Roberto. Film Censorship During Fascism, *CineCensura*, http://cinecensura.com/wp-content/uploads/2014/04/Film-censorship-during-Fascism_Guli.pdf (14.05.2021)

Gurët e besimit: Si u rrafshuan në komunizëm objektet e kultit, https://www.balkanweb.com/guret-e-besimit-si-u-rrafshuan-ne-komunizem-objektet-e-kultit/ (22.05.2021)

Historia e mrekullueshme e posterave të Kinostudios Shqipëria e Re, https://dritare.net/historia-e-posterave-te-filmit-shqiptar (28.04.2021)

İkja e Mbretit në 7 prill dhe e vërteta e thesarit të shtetit, https://www.koha.net/arberi/91566/ikja-e-mbretit-ne-7-prill-dhe-e-verteta-e-thesarit-te-shtetit/ (16.05.2021,)

İskender Bey: Arnavutluk'un Büyük Savaşçısı, *Wikipedia*, https://en.wikipedia.org/wiki/The_Great_Warrior_Skanderbeg, (15.08.2021)

Kaba, Hamit. Konflikti Shqiptaro – Sovjetik (1960-1961) në optikën e fqinjëve, *europa.com.al*, https://europa.com.al/index.php/2016/01/30/konflikti-shqiptaro-sovjetik-1960-1961-ne-optiken-e-fqinjeve/ (05.05.2021)

Keko's Kids: Where Are They Now? https://www.thealbaniancinemaproject.org/kekos-kids-where-are-they-now.html (16.05.2021)

Kinema & komunizëm/A kanë treguar kineastët të vërtetën për diktaturën? https://arteka.al/kinema-komunizem-a-kane-treguar-kineastet-te-verteten-per-diktaturen/ (20.06.2021)

Kinema Propaganda, https://gazetasi.al/kinema-propaganda/ (06.05.2021)

Kinemaja Shqiptare, https://sq.freejournal.org/93884/1/kinemaja-shqiptare.html (16.05.2021)

Kinematografia shqiptare në 45 vite komunizëm në një botim special, http://nationalfilmcenter.gov.al/index.php/2017/01/20/kinematografia-shqiptare-ne-45-vite-komunizem-ne-nje-botim-special/ (20.06.2021)

Kinomekaniku Theodhor Ziu, 'Korrieri' i Filmit Shqiptar, https://kultura.gov.al/kinomekaniku-theodhor-ziu-korrieri-i-filmit-shqiptar/ (10.05.2021)

Kolegji AAB Prishtinë, *Hıstoria e Filmit dhe Televizionit: Historia e Kinemotografise Shqiptare*, 2009

Komunizmi ne Epoken e Tij, https://www.idmc.al/assets/komunizmi.ne.epoken.e.tij-broshura.pdf (15.05.2021)

Kongresi i Përmetit, vendimet që ndryshuan Shqipërinë. T'i ndalohet ish-Mbretit Zog kthimi në Shqipëri, të mos njihet asnjë qeveri brenda ose…, http://www.panorama.com.al/kongresi-i-permetit-vendimet-qe-ndryshuan-shqiperine-ti-ndalohet-ish-mbretit-zog-kthimi-ne-shqiperi-te-mos-njihet-asnje-qeveri-brenda-ose/ (17.05.2021)

Lorenzo Fabbri: Investigating Fascism in Italy Through Film, https://cla.umn.edu/french-italian/news-events/profile/lorenzo-fabbri-investigating-fascism-italy-through-film (18.06.2021)

Manipulimet dhe propaganda në filmat e komunizmit, https://www.observatorikujteses.al/manipulimet-historike-dhe-propaganda-ne-filmat-e-komunizmit/ (06.05.2021)

Milli Eğitim Bakanlığı, *Avrupa Sinemaları*, 2011, http://sinematek.tv/wp-content/uploads/2015/12/AvrupaSinemalar_2011.pdf (18.06.2021)

Milli Eğitim Bakanlığı, *Diğer Ülke Sinemaları*, 2011, https://docplayer.biz.tr/5820824-T-c-milli-egitim-bakanligi-megep-mesleki-egitim-ve-ogretim-sistemininguclendirilmesi-projesi-radyo-televizyon-alani-diger-ulke-sinemalari.html (18.06.2021)

Milli Eğitim Bakanlığı, *Türk Sineması*, 2011, https://docplayer.biz.tr/7976280-T-c-milli-egitim-bakanligi-megep-mesleki-egitim-ve-ogretim-sistemininguclendirilmesi-projesi-radyo-televizyon-alani-turk-sinemasi.html (18.06.2021)

Muharrem Dezhgiu, Qëndrimi i Ahmet Zogut kundër pushtimit fashist të Shqipërisë, https://gazetadielli.com/qendrimi-i-ahmet-zogut-kunder-pushtimit-fashist-te-shqiperise/ (11.09.2021)

Muharrem Fejzo: Kapedani" pa censurë, si reagoi Enver Hoxha kur e pa filmin. https://www.balkanweb.com/muharrem-fejzo-kapedani-pa-censure-si-reagoi-enver-hoxha-kur-e-pa-filmin/ (11.06.2021)

Ndërthurja e Historisë Politike Me Historinë e Filmit, https://www.thealbaniancinemaproject.org/history-albanian.html (20.06.2021)

Njeriu i ri komunist, si u formua, https://www.idmc.al/njeriu-i-ri-materialet-filmike-te-diktatures.html (05.05.2021)

Opinion, *Tv Klan*, 31.08.2009, 11.05.2021

Propaganda During the Communist Dictatorship, https://www.idmc.al/assets/idmc-propaganda-gjate-diktatures-komuniste.pdf (24.04.2021)

Richard Cavendish, Death of Enver Hoxha, *historytoday*, https://www.historytoday.com/archive/months-past/death-enver-hoxha (12.09.2021)

Roli i Enver Hoxhës për Kosovën dhe çështjen kombëtare, https://sbunker.net/op-ed/89670/roli-i-enver-hoxhes-per-kosoven-dhe-ceshtjen-kombetare/ (26.04.2021)

Rrëfen Abas T. Hoxha, studiues, Insituti italian 'Luce' xhiron kronika nga Lufta në 1940, si edhe vizitën e Mbretit të Italisë Viktor Emanuelin. Provokacioni grek në Festivalin e Varnas, në 1965 me filmin 'Qielli, për pretendimet territoriale të Greqisë ndaj Shqipërisë', https://telegraf.al/dosier/rrefen-abas-t-hoxha-studiues-insituti-italian-luce-xhiron-kronika-nga-lufta-ne-1940-si-edhe-viziten-e-mbretit-te-italise-viktor-emanuelin-provokacioni-grek-ne-festivalin-e-varnas-ne-1965-me/ (17.05.2021)

Skifter Kelliçi, Sı U Bë Toskërıshtja Gjuhë Standarte, *VOA*, https://www.voal.ch/si-u-toskerishtja-gjuhe-standarte-nga-skifter-kellici/kulture/letersi/ (12.09.2021)

Shqiperia edhe rebelimi i saj ne fokusin e kinematografise boterore, https://www.shqiperia.com/Shqiperia-edhe-rebelimi-i-saj-ne-fokusin-e-kinematografise-boterore.2462/ (16.05.2021)

Shqipëria Përmes Filmash të Ndaluar, Shfaqet në Pompidou, http://www.panorama.com.al/shqiperia-permes-filmash-te-ndaluar-shfaqet-ne-pompidou/ (12.05.2021)

Shpallja e Pavarësisë, si u ngritën flamujt në Shqipërinë etnike, (11.09.2021), https://shqiptarja.com/lajm/shpallja-e-pavaresise-si-u-ngriten-flamujt-ne-shqiperine-etnike

Si Shpëtuan Tre Filma Amerikanë nga Censura, https://www.gazetatema.net/2018/10/31/abaz-hoxha-enveri-preu-shiritin-por-mehmeti-nuk-shkeli-ne-kinostudio-dhe-si-shpetuan-tre-filma-amerikane-nga-censura/ (28.04.2021)

Skenaristi Plasari: Si u krijua filmi "Kapedani (Histori me Zhurmues, https://www.youtube.com/watch?v=sw5kDLT2bFc (13.06.2021)

Strateji Düşünce ve Analiz Merkezi, *Kadim Bir Harp Yöntemi: Propaganda*, 2018, http://sdam.org.tr/haber/142-kadim-bir-harp-yontemi-propaganda/ (16.05.2021)

Të Krijosh Art në Shqıpërınë e Enver Hoxhës, https://kosovotwopointzero.com/te-krijosh-art-ne-shqiperine-e-enver-hoxhes/ (14.05.2021)

Të Pathënat Për Filmin Sovjeto-Shqiptar Skënderbeu, https://telegraf.al/dosier/te-pathenat-per-filmin-sovjeto-shqiptar-skenderbeu/ (26.04.2021)

Tipologjia e Roleve te Gruas ne Kinemane Komuniste, https://kmalbanianarts.com/event/kinostudio-frame/ (14.05.2021)

The Illyrians, *Britannica*, (10.09.2021), https://www.britannica.com/place/Albania/Cultural-institutions#ref476150

Tufa, Agron ve Çelo Hoxha, "15 Faktet pse Enver Hoxha Është një Kriminel Lufte", *observatorikujteses.al*,https://www.observatorikujteses.al/dokumentet-15-faktet-pse-enver-hoxha-eshte-nje-kriminel-lufte/ (10.05.2021)

Vajzat Tona Kineaste, https://shqiptarja.com/lajm/vajzat-tona-kineaste (16.05.2021)

Vëllezërit Manaqi ose Lymierët e Ballkanit, https://telegraf.al/i-pakategorizuar/vellezerit-manaqi-ose-lymieret-e-ballkanit/ (15.05.2021)

Vepra Të zgjedhura nga Filmat Shqiptar, https://kmalbanianarts.com/event/kinostudio-frame/ (08.05.2021)